

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění
Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

ročník 9 (2011), číslo 2

Štěpán Sedláček, Pavel Herot

**Srovnání mediální agendy
politických stran před volbami
do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR
v letech 2006 a 2010**

Daniel Kunštát

**Historická paměť a politická identita
voličů KSČM**

Pavla Homolová

Časové perspektivy v české společnosti

Jan Červenka

**Stranický systém v restrukturalizaci?
Volby 2010 v kontextu percepce politiky
a politických stran českou veřejností**

[statí]

_____	Srovnání mediální agendy politických stran před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v letech 2006 a 2010 Štěpán Sedláček, Pavel Herot	3
_____	Historická paměť a politická identita voličů KSČM Daniel Kunštát	15
_____	Časové perspektivy v české společnosti Pavla Homolová	33
_____	Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepce politiky a politických stran českou veřejností Jan Červenka	44

Srovnání mediální agendy politických stran před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v letech 2006 a 2010

Štěpán Sedláček, Pavel Herot

Political Parties and Their Media Agenda Prior to Chamber of Deputies Elections 2006 and 2010

Abstract: Media Tenor tracked media coverage of political parties in periods of three months prior to elections to the Chamber of Deputies in 2006 and 2010. Czech Social Democratic Party enjoyed overwhelming media prevalence in a first analyzed period, Civic Democratic Party prevailed in 2010. Neither of instances resulted in a highest voting outcome for the most covered party. The research confirmed private news services to be keeping conservative approaches while (not) presenting new and not well-known political groups. They covered TOP 09 Party and Public Affairs Party (Věci veřejné) rather marginally in 2010. Researchers focused also on a coverage of chairmen of main parties and air-time enjoyed by politicians to quote own party or co-party members.

Keywords: Chamber of Deputies, Parliament of the Czech Republic election, Civic Democratic Party, Czech Social Democratic Party, media agenda, media, publicity, TV and radio news service.

Úvod

Informace prezentované televizním a rozhlasovým zpravodajstvím o parlamentních stranách, mají zjevný či neviditelný dopad na široké skupiny veřejnosti. Sam Black [Black 1994: 66] uvádí, že pokud organizace působí ve veřejné sféře a její aktivity mohou vzbudit veřejný zájem a zvědavost, bude o ní informováno. Stane se tak bez ohledu na to, zda bude, nebo nebude navázána spolupráce s těmi, kterých se to týká. Parlamentní strana je přesně tímto typem instituce, jejíž jednání má dopad na chod věci veřejných a bude o ní masmédií informováno, i kdyby sama nekomunikovala. V případě vlastní komunikační aktivity (vlastního PR politické strany), lze předpokládat, že publikované materiály vlastní iniciativou budou pravděpodobně přesněji odpovídat záměru strany, než kdyby strana mlčela a obsah komunikátu by ponechala pouze na médiích. Můžeme předpokládat, že význam vlastních komunikačních aktivit pro politické strany kulminuje zvláště v předvolebním období. Více než kdy jindy by strany v tomto období měly sledovat pozitivitu vlastního mediálního obrazu, trvat na komunikační jednotě své členské základny a snažit se prosazovat svá volební témata. To vše s motivací volebního úspěchu.

Institut Media Tenor zkoumal mediální agendu politických stran v období tří měsíců před parlamentními volbami v roce 2006 a analogicky také agendu tří měsíců před parlamentními volbami v roce 2010. Analyzovanými mediálními zdroji bylo zpravodajství hlavních celostátních televizních stanic a Českého rozhlasu I Radiožurnálu. Agendě zpravodajství elektronických médií přisuzujeme podobně jako Nečas [Nečas 2009: 42-43] také dostatečnou reprezentativnost: „Na základě výsledků několika studií (českých i zahraničních) zpravodajských médií lze tvrdit, že agenda televizních stanic do velké míry reprezentuje také agendu tištěných a rozhlasových zpravodajských médií.“ [Nečas 2009: 43]¹.

Do zpracování byly zahrnuty veškeré výpovědi o politických stranách, jejich představitelích a zároveň výpovědi těchto představitelů samotných. Metodologicky tedy text využívá kvantitativní obsahovou analýzu sdělení v daných médiích.

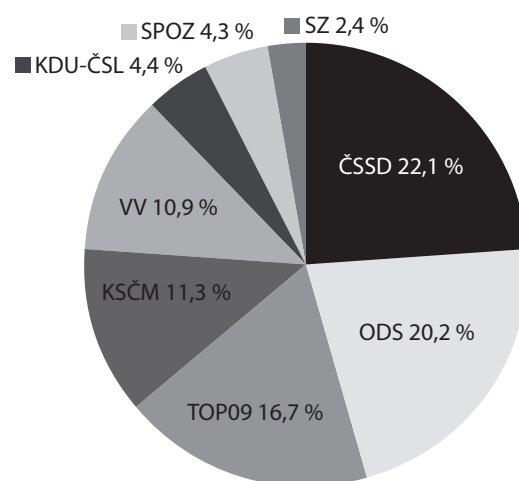
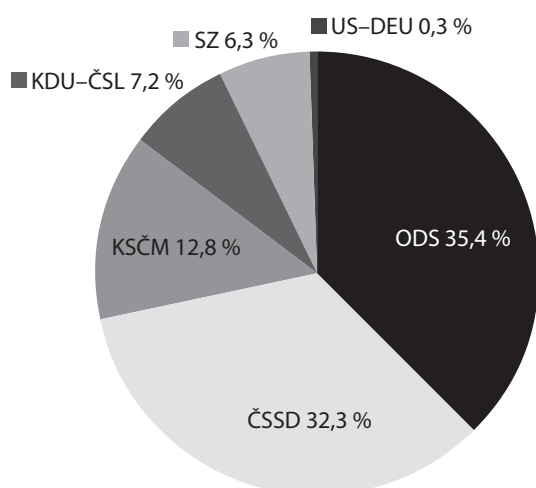
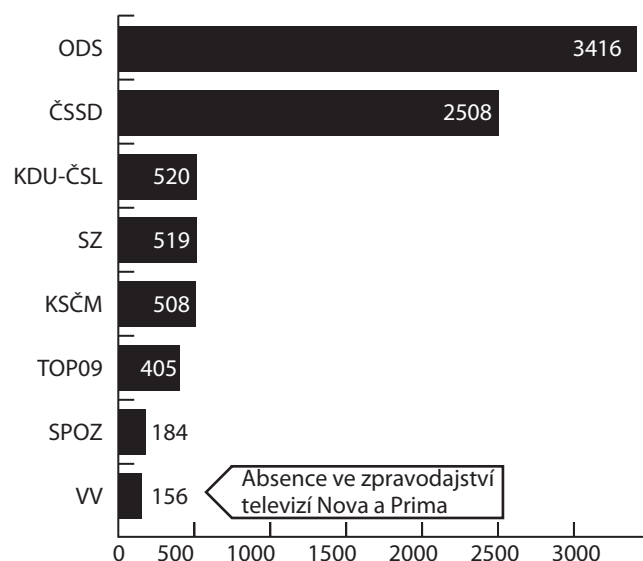
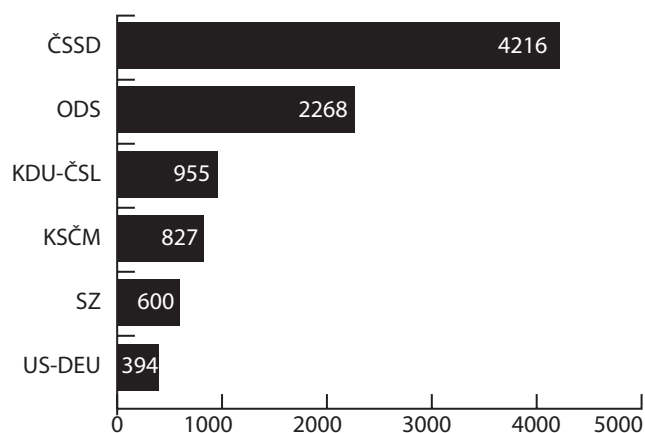
- **Sledované období:** 2006: 1. 3. 2006 – 1. 6. 2006
2010: 27. 2. 2010 – 27. 5. 2010
- **Sledovaná média a relace:** ČT (Události, Události, komentáře), TV Nova (Televizní noviny), Prima TV (1. Zprávy/Zprávy TV Prima), ČRo1 Radiožurnál (Ozvěny dne 7:00, Ozvěny dne 12:00 zp.)
- **Charakteristika vzorku:** veškeré výpovědi o politických stranách, jejich představitelích a výpovědi politiků

Cílem tohoto textu je ukázat mediální obraz hlavních politických stran během čtvrt roku před parlamentními volbami a zároveň otevřít prostor pro další výzkum, který by se zabýval chováním voličů. Autoři vzhledem k celostátnímu rozsahu konání voleb považují za nejvhodnější zaměřit pozornost na celostátní média, vzorek viz výše. Zároveň autoři předpokládají, že samotné konání parlamentních voleb významně ovlivňuje komunikační agendu politických stran. Přesto má být stať především deskriptivní a nemá ambice vytvářet všeobecně platné závěry. Zpracovatelé tohoto výzkumu nepracovali s paralelním výzkumem veřejného mínění, proto nelze sledovat skutečnou reakci voličů na popisované jevy mediální reality.

Nastolování agendy a mediální agenda

Vliv médií na veřejné mínění je spojen s teorií nastolování agendy. Pojem lze volně přeložit jako „vnášení témat“². Teorie řeší otázku, kdo určuje témata, kterými se bude veřejnost zabývat, kdo určuje trendy, které veřejnost ve svém mínění a jednání následuje. Rozšířenou představou je, že to jsou sdělovací prostředky, to ovšem neodpovídá skutečnosti zcela. Média pouze umožňují rychlé šíření novinek, nejsou to ale ona, kdo témata „vytváří“. Podle Guru spíše poukazují na to, o čem by lidé měli přemýšlet [Guru 2002: 140]. Média se témat v naprosté většině případů pouze zmocňují, vybírají z široké škály událostí³, upravují je a distribuují mediálnímu publiku. Podle Petra Němce se pro tento proces vžil pojem „*tematizace*“, pokud se již následně témata a události staly objektem zájmu médií, lze hovořit o „*medializaci*“ [Němec 2000: 35].

Graf 1-2: Četnost prezentace politických stran dle počtu výpovědí (pruhový graf) a volební výsledek v procentech (koláčový graf) – 2006 (1), 2010 (2)

I přestože z hlediska teorie agenda-setting jsou masová média (jak už pojem „médiá“ sděluje) zprostředkovatelem – „mediátorem“ – informací mezi původcem děje a veřejností jako celkem, pohledem veřejnosti jsou sdělovací prostředky pouze zdrojem, na základě kterého veřejnost formuje své postoje a priority, o nichž přemýšlí [Larson cit dle Škodová 2008]⁴. Podobně se vyjadřuje i Guru, který tvrdí, že „při určování subjektu, o němž přemýšlíme, média ustavují naše agendy a konečně formují naše rozhodování v politických a společenských záležitostech“ [Guru 2002: 140]. Právě posuny v přemýšlení veřejnosti lze komparovat s výsledky výzkumu dosaženými kvantitativní analýzou mediálních obsahů.⁵

Obsahová analýza médií

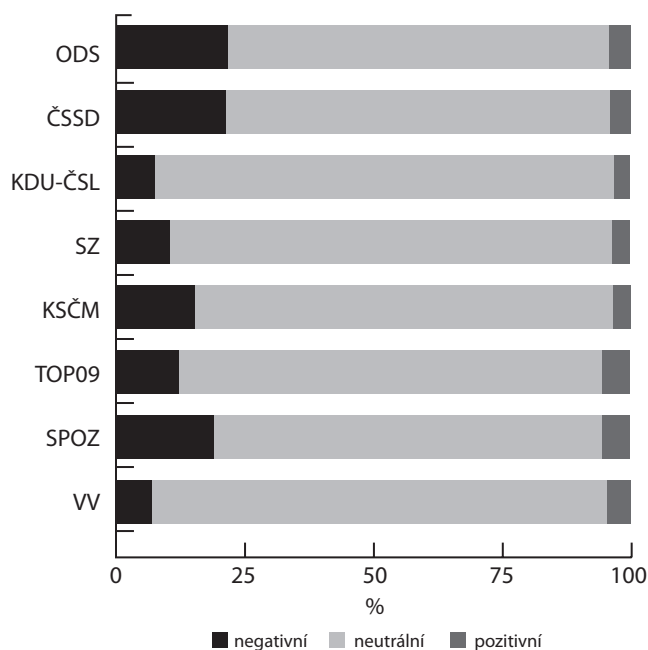
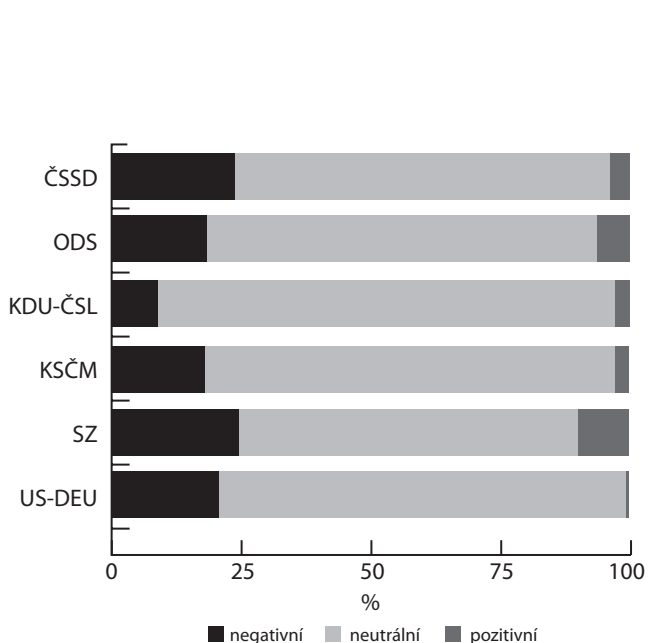
Za základní výzkumnou metodu předkládaného textu byla určena kvantitativní obsahová analýza, vycházející z kvantitativní metody zkoumání mediálních obsahů Bernarda Berelsona [Berelson 1952]. Scherer [Scherer 2004] považuje analýzu mediálních obsahů za jeden z hlavních úkolů při výzkumu politické komunikace. Dle McQuaila [McQuail 2009] obsahová analýza vytváří statistický souhrn velmi rozsáhlé mediální

reality, což umožňuje v případě zkoumaných voleb do PS PČR analyzovat množství získaných dat validní a reliabilní metodou, a to napříč oběma zkoumanými obdobími.

O metodě a metodice analýzy píše Havlíček: „*Obsahová analýza médií nabízí možnost nepředpojatého poznání obsahu tím, že jednotlivé obsahy zpracovává podle předem definované metodiky, tzv. kódovací knihy. Detailní popis metodiky v kódovací knize zajišťuje, že se data získávají jednotným způsobem, ať už je analyzuje kdokoliv. Metodika slouží nejen ke klasifikaci informací, ale rovněž k jejich rozklíčování a interpretaci. Kódovací kniha stanovuje konkrétní pravidla a strukturu analýzy.*“ [Havlíček 2005]. O jednotlivých krocích nutných k vytvoření analýzy se zmiňují i Scherer [Scherer 2004], nebo Trampota [Trampota 2008] a Vojtěchovská [Trampota, Vojtěchovská 2010]. Pro předkládaný text je ovšem nutné osvětlit právě jeden z kroků obsahové analýzy, jímž je volba jednotky výzkumu.

McQuail i Scherer se shodují, že analýzy jsou v praxi většinou určitou kombinací kvantitativního a kvalitativního přístupu. Oba uvádějí různé kvantitativní jednotky výzkumu, jako slovo, věta, oddíl, celý článek, obraz, sekvence atd. Metodika autorů tohoto příspěvku spočívá v identifikaci výpovědí, na kterou se soustřeďuje také Havlíček. Podle něj je výpověď defi-

Graf 3-4: Kontext prezentace politických stran – relativní vyjádření počtu výpovědí - 2006 (3), 2010 (4)

nována řadou čtyř souvisejících vlastností. Tvoří ji „(...) subjekt (o kom se hovoří), téma (s čím je subjekt spojován), kontext (jak se o subjektu v souvislosti s tématem hovoří) a autor (kdo o subjektu hovoří). Kdykoli se některá z částí výpovědi změní (např. subjekt), zaznamenává analytik novou výpověď.“ [Havlíček 2005]. Výhodou metodiky zaměřené na identifikování jednotlivých výpovědí je možnost analyticky rozložit mediální obsahy na přesně definované jednotky odkazující přímo na konkrétní segmenty mediálních textů. Tímto způsobem se lze vyhnout banalizujícím zobecněním, k nimž nutně dochází v případě, že za jednotku analýzy je zvolena vyšší struktura, konkrétně pak například zpravodajský příspěvek jako celek.⁶

Výsledky výzkumu mediální agendy hlavních politických stran před parlamentními volbami v letech 2006 a 2010

Mediální prezentaci politické agendy se věnuje následující analýza založená na kontinuálně kódovaných obsazích hlavních zpravodajských relací celoplošných českých televizních stanic ČT, TV Nova a TV Prima a rozhlasových zpravodajských relací Ozvěny dne. Tyto relace vysílal Český rozhlas 1 Radiožurnál v 7:00 a ve 12:00. Výhodou použité metody kvantitativní obsahové analýzy je její aplikovatelnost na data získaná v různých obdobích. Jako vhodné se proto jeví srovnání dvou časových období, vždy tři měsíce před volbami do PS PČR. Konkrétně šlo o výzkum relací odvysílaných ve čtvrtletním období od 1. března do 1. června roku 2006 a ve stejně dlouhém období roku 2010 mezi 27. únorem a 27. květnem. Základní kvantitativní jednotkou výzkumu byla tzv. výpověď, konkrétně pak výpověď o politické straně nebo výpověď konkrétního politika.

Již základní kvantifikace získaných dat ukázala, že v obou sledovaných obdobích věnovala média více prostoru straně, která nakonec nedosáhla nejvyššího volebního zisku.⁷ Zvláště v roce 2006 byla medializace ČSSD na úkor ostatních stran

výrazně vysoká. Téměř dvakrát vyšší než medializace druhé nejčastěji zobrazované strany ODS. Vysoká intenzita zobrazování sociální demokracie v televizním a rozhlasovém zpravodajství v předvolebním čtvrtroce roku 2006 byla ze značné části ovlivněna kauzou kolem tzv. Kubiceho zprávy⁸. V roce 2010 byl zaznamenán také jev, kdy strana Věci veřejné byla až do parlamentních voleb téměř neviditelná pro zpravodajství komerčních televizních stanic Nova a Prima (viz grafy 1-2).

V předvolebních čtvrtletích hodnotila média největší politické strany ČSSD a ODS téměř shodně. Konkrétně: v necelé čtvrtině případů v roce 2010 šlo o hodnocení negativní, zatímco podíl pozitivních výpovědí netvořil ani pětiprocentní část z médií prezentovaných informací o dvou politických stranách s největší voličskou základnou. O čtyři roky dříve byla situace pro ČSSD v podstatě shodná s již uvedenými hodnotami z roku 2010. Negativita medializace ODS však nesahala ani k pětinovému podílu a naopak příznivých výpovědí o ODS bylo vysloveno relativně bezmála dvakrát více, než o ČSSD. Jak uvidíme později, pozitivita spojená s Občanskou demokratickou stranou vycházela zvláště z prezentace volebních preferencí, které hovořily výrazně pro úspěch ODS. Ten se v roce 2006 také dostavil v podobě výrazného volebního vítězství.

Relativní míra pozitivních informací byla u všech stran zastoupených v PS PČR v roce 2010 podobná. Lehce vybočovala snad jen mediální prezentace nových stran SPOZ a TOP 09, od nichž se při potenciálním volebním úspěchu dalo očekávat oživení dosavadní parlamentní politiky. Je ovšem nutné poznamenat, že Strana práv občanů – Zemanovci byla v každém pátém případě zmiňována v kontextu negativním a relativně méně příznivě na tom byli jen sociální a občanskí demokraté, které ovšem zpravodajské relace zobrazovaly devatenáctkrát, respektive čtrnáctkrát častěji. U ČSSD a ODS dosáhl téměř shodné míry v roce 2010 i podíl negativity, přičemž Občanská demokratická strana si od posledních voleb přibližně o pět procent pohoršila. KDU-ČSL se v roce 2006 i 2010 týkalo relativně nejméně negativně laděných výpovědí (viz grafy 3-4).

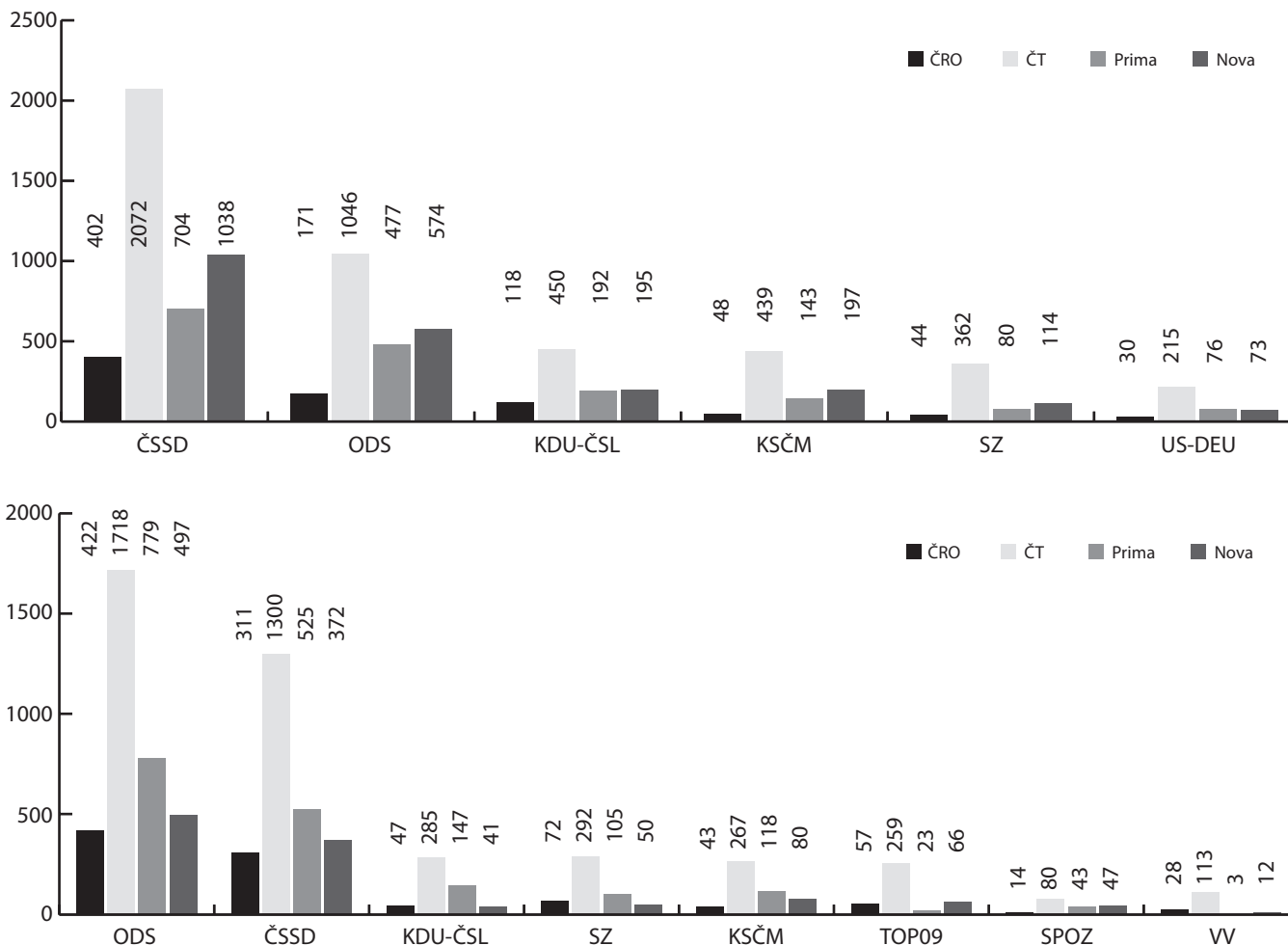
Tabulka 1-2: Porovnání podílu medializace a volebního výsledku vybraných politických stran - 2006 (1), 2010 (2)

2006	podíl na medializaci (%)	volební výsledek (%)	podíl na medializaci - volební výsledek (%)	2010	podíl na medializaci (%)	volební výsledek (%)	podíl na medializaci - volební výsledek (%)
ČSSD	46	32,3	+13	ODS	42	20,2	+21,4
ODS	24	35,4	-11	ČSSD	31	22,1	+8,4
KDU-ČSL	10	7,2	+3	KDU-ČSL	6	4,4	+1,9
KSČM	9	12,8	-4	SZ	6	2,4	+3,9
SZ	6	6,3	0	KSČM	6	11,3	-5,1
US-DEU	4	0,3	+4	TOP 09	5	16,7	-11,8
				SPOZ	2	4,3	-2,1
				VV	2	10,9	-9,0

V porovnání medializace vybraných stran v roce 2010 s volebními výsledky je viditelná plusová hodnota pro Stranu zelených, která dosáhla necelých čtyř procentních bodů. Strana zelených se totiž objevovala v šesti procentech zmínek o politice a politikách, přičemž ji volily pouze necelé dvě a půl procenta voličů. Opačný, tedy záporný extrém pak nastal v souvislosti s medializací Věcí veřejných a TOP 09. VV se s téměř jedenáctiprocentním volebním výsledkem objevily ve

156 výpovědích z celkového počtu 8 216, tedy v necelých dvou procentech případů, za sledované předvolební čtvrtletí roku 2010. Je ovšem nutné zdůraznit, že kauzální souvislost mezi mírou mediálního zvýznamnění politických subjektů a volebními výsledky neexistuje, respektive nebyla dosud výzkumy prokázána a popsána. Údaje zobrazené v tabulkách 1 a 2 jsou proto spíše ilustrační a čistě komparativní.

Graf 5-6: Intenzita prezentace politických stran ve sledovaných médiích – absolutní vyjádření - 2006 (5), 2010 (6)

Určitá vyšší intenzita prezentace dvou největších stran v roce 2010 je částečně pochopitelná, vzhledem k tomu, že podle předpokladů se hlavní volební boj svedl právě mezi ČSSD a ODS. Pozoruhodná byla ovšem situace z roku 2006, kdy byl relativní rozdíl mezi prostorem strany v médiích a následným volebním výsledkem jedenáct procentních bodů v záporu.⁹

Dominantním zdrojem politických informací byly v obou sledovaných obdobích s velkou převahou zpravodajské relace ČT Události a Události, komentáře.¹⁰ Převaha veřejnoprávních relací byla znatelná zvláště v roce 2010. Výška sloupců České televize souvisí také se skutečností, že obě relace mají delší stopáž než zbylé sledované zpravodajské relace komerčních stanic a rozhlasu. V případě sloupců ČT v grafech 5 a 6 byla sečtena data ze dvou relací, tedy z Události a Události, komentářů. I tak ale mohla průměrným hodnotám pro každou z relací televize veřejné služby v roce 2006 konkurovat pouze prezentace dvou největších stran v Televizních novinách. Zprávy TV Prima se postupně vyprofilovaly v relaci, která se politice a určitým politických stranám věnovala podrobně

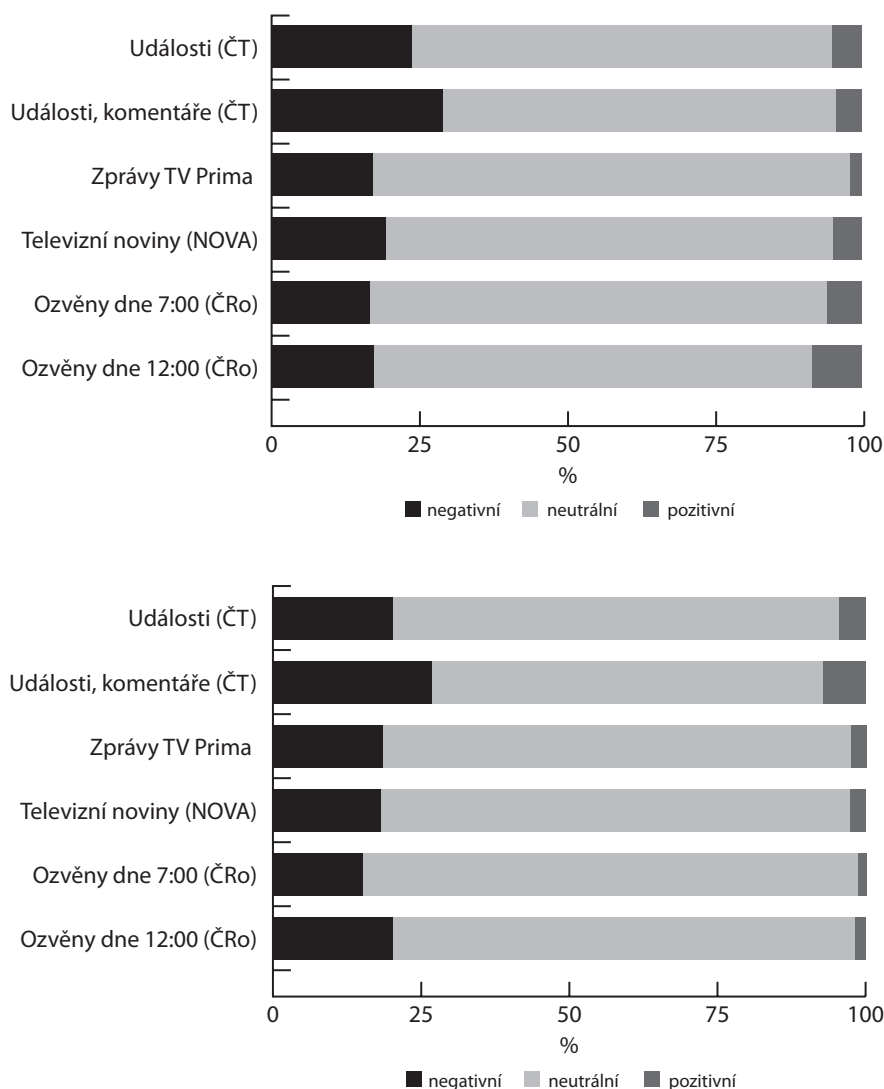
a intenzivně. V roce 2010 proto Prima o většině stran informovala častěji než Nova.

Všechna sledovaná média pochopitelně nejčastěji referovala o ODS a ČSSD. Na Nově a Primě se některé menší politické strany vyskytovaly zcela minimálně (o neviditelnosti Věci veřejných a TOP 09 ve Zprávách TV Prima bylo napsáno již výše).

V roce 2010 měly na medializaci Občanské demokratické strany velký podíl Zprávy TV Prima a zvláště Události, komentáře, jejichž hodnocení strany bylo co do positivity, tak do negativity nejčtetnější. K oběma velkým stranám byly Události, komentáře poměrně kritické, když více než čtvrtina všech výpovědí o nich vyzněla negativně. Český rozhlas 1 představil v obou svých zpravodajských pořadech relativně pozitivně ČSSD a její předpokládaný volební úspěch (grafy 7-8).

Kvantitativní výzkum byl zaměřen také na tematickou agendu politického zpravodajství. Grafy 9-10 a 11-12 a následující text proto ukazují, s jakými tématy zpravodajové strany ODS a ČSSD spojovali a jak zároveň tyto politické subjekty hodnotili.

Graf 7-8: Prezentace hl. politických stran ve sledovaných relacích – 2010 – relativně - ČSSD (7), ODS (8)

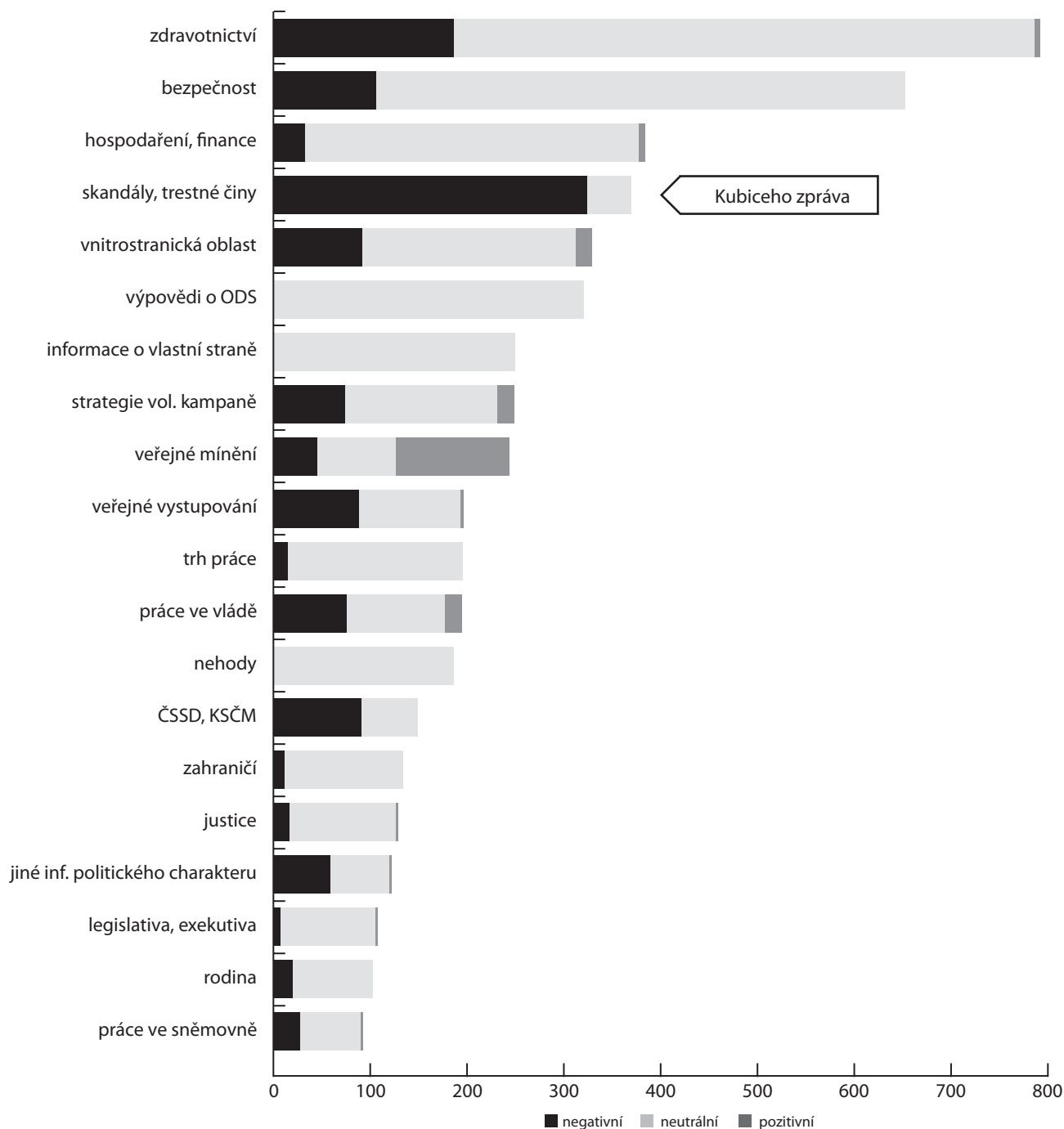

Medializaci ČSSD v předvolebním čtvrtletí roku 2006 silně negativně ovlivnily tři události. Nejsilněji zvláště zveřejnění takzvané „Kubiceho zprávy“, které jako nevhodné napadal zvláště tehdejší předseda sociálních demokratů Jiří Paroubek. Své rozhořčení dal Paroubek najevo mimo jiné také podáním žaloby na Jana Kubiceho, tehdy ředitele policejního Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu. Vedle zveřejnění „Kubiceho zprávy“ média nepříznivě hodnotila také spornou cestu Michala Krause do Ghany. Po tzv. „kakaové afěře“ Kraus rezignoval na funkce předsedy poslaneckého klubu ČSSD a rozpočtového výboru sněmovny. Také šedesátimilionová půjčka od Radovana Krejčíře se podílela na spojení negativního hodnocení ČSSD a tématu „skandály, trestné činy“.

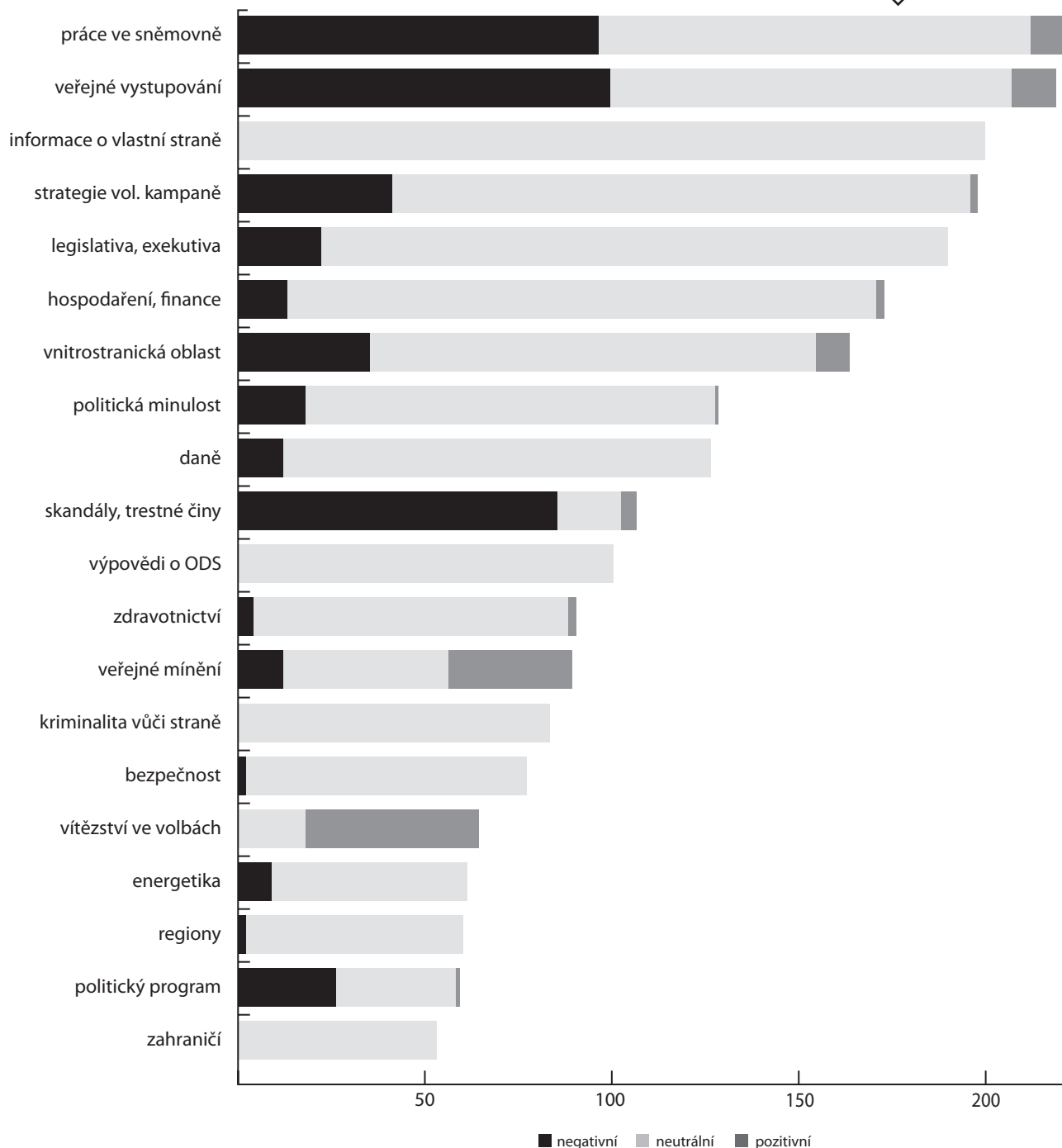
Konkrétně se zmíněné tři události na tématu podílely takto: „Kubiceho zpráva“ 44 procenty, „kakaová aféra“ 28 procenty a Krejčířova půjčka 17 procenty.

Nejvyšší podíl pozitivních výpovědí přinesly sociálním demokratům zmínky novinářů o předpokládaném volebním úspěchu strany vyplývajícím z výzkumů veřejného mínění. Právě téma „veřejné mínění“ a s ním související „vítězství ve volbách“ přinesly ČSSD téměř 80 příznivých výpovědí i v roce 2010. Tehdy ovšem medializaci strany značně negativně ovlivnil skandál Miloslava Vlčka a na Facebooku vyvolaná „vajíčková“ protestní akce proti volebním mítinkům strany. Vlček byl donucen rezignovat ze své pozice předsedy Poslanecké sněmovny. Házení vajec na vrcholné představitele ČSSD

Graf 9-10: Kontext hodnocení ČSSD v souvislosti s tematickými aspekty - 2006 (9), 2010 (10)

vyvrcholilo agresivním útokem na Bohuslava Sobotku, který byl napaden pěsti. Média spekovala o tom, zda nešlo o fingovaný útok.

Mediální prezentace Občanské demokratické strany byla v roce 2006 ovlivněna dvěma extrémami. Tím příznivým byly výsledky výzkumů veřejného mínění, které jednoznačně hovořily pro volební vítězství ODS. Naopak nepříznivě se strany dotklo znovupověřování tzv. „kauzy Kořistka“ z roku 2004, kdy poslanec Unie svobody Zdeněk Kořistka obvinil občanské demokraty z nabízení úplatků.

O čtyři roky později byla medializace ODS víceméně omezena na informace o vnitrostranických vztazích. Konkrétně se mluvilo o Mirku Topolánkovi a jeho skandálním vyjádření pro

časopis LUI. Z výroku pro relativně bezvýznamný časopis se vyvinul vnitrostranický spor, který vyvrcholil Topolánkovým odstoupením z pozice předsedy strany a volbě Petra Nečase novým předsedou a volebním lídrem.

Právě osoby předsedů jednotlivých stran, respektive jejich prezentaci ve sledovaných zpravodajských relacích, zobrazují grafy 13 a 14.

V roce 2006 byl Jiří Paroubek prezentován na podstatně větším prostoru než Mirek Topolánek. Výslovně se o předsedovi ČSSD zpravodajské relace zmiňovaly bezmála čtyřikrát častěji. Relativní míra pozitivních a negativních informací však byla u obou politiků podobná (Paroubek: 16 % negativních a 2,75 % pozitivních výpovědí; Topolánek: 21,75 % nega-

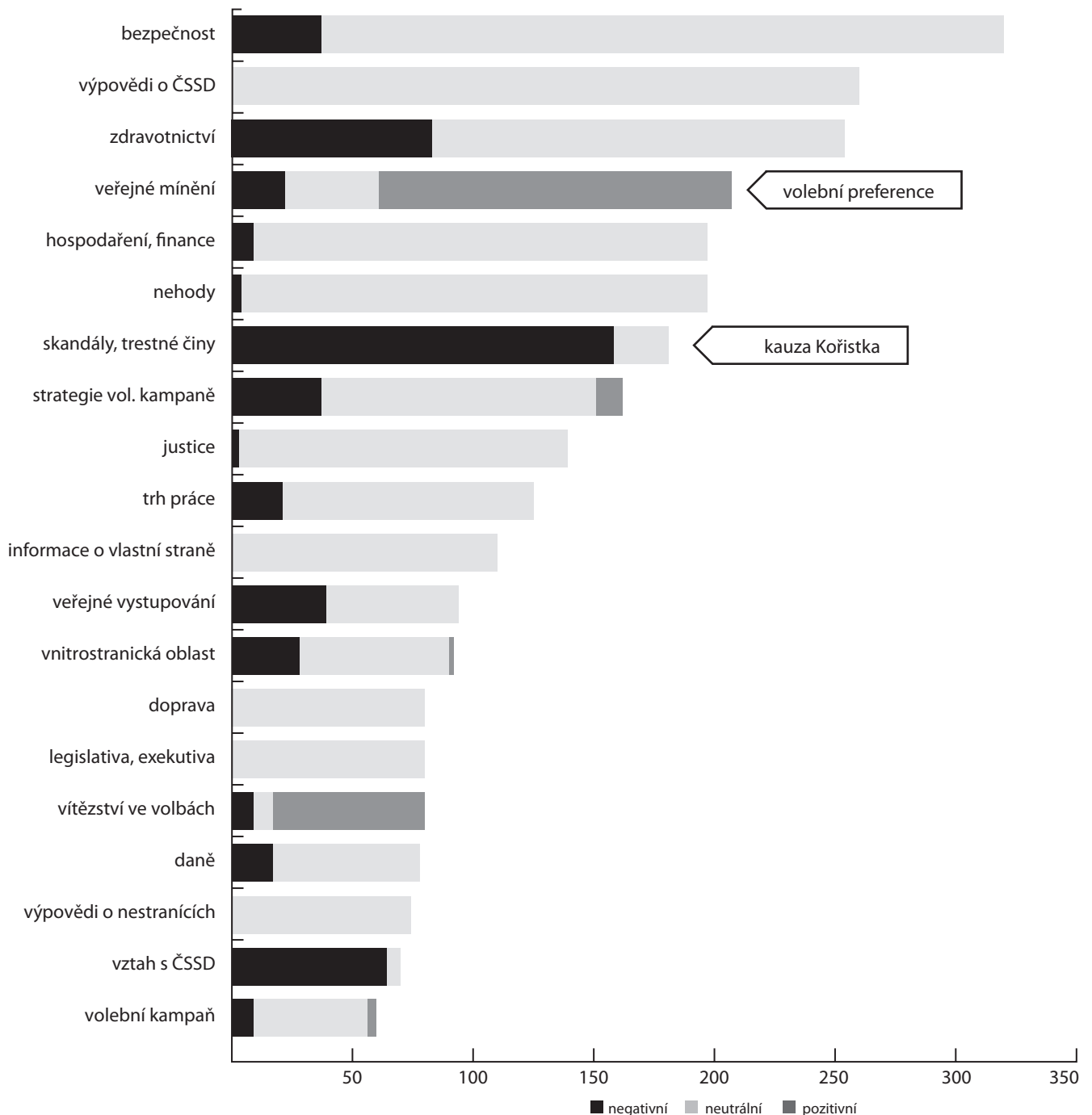
tivních a 1,7 % pozitivních výpovědí). O čtyři roky později dosáhla negativita vůči Mirku Topolánkovi, v souvislosti se zmiňovaným skandálem po rozhovoru pro časopis LUI, podílu 44 %, přičemž nástupce Petr Nečas dosáhl naopak převahy pozitivních výpovědí (6,8 % negativních a 8,8 % pozitivních výpovědí).

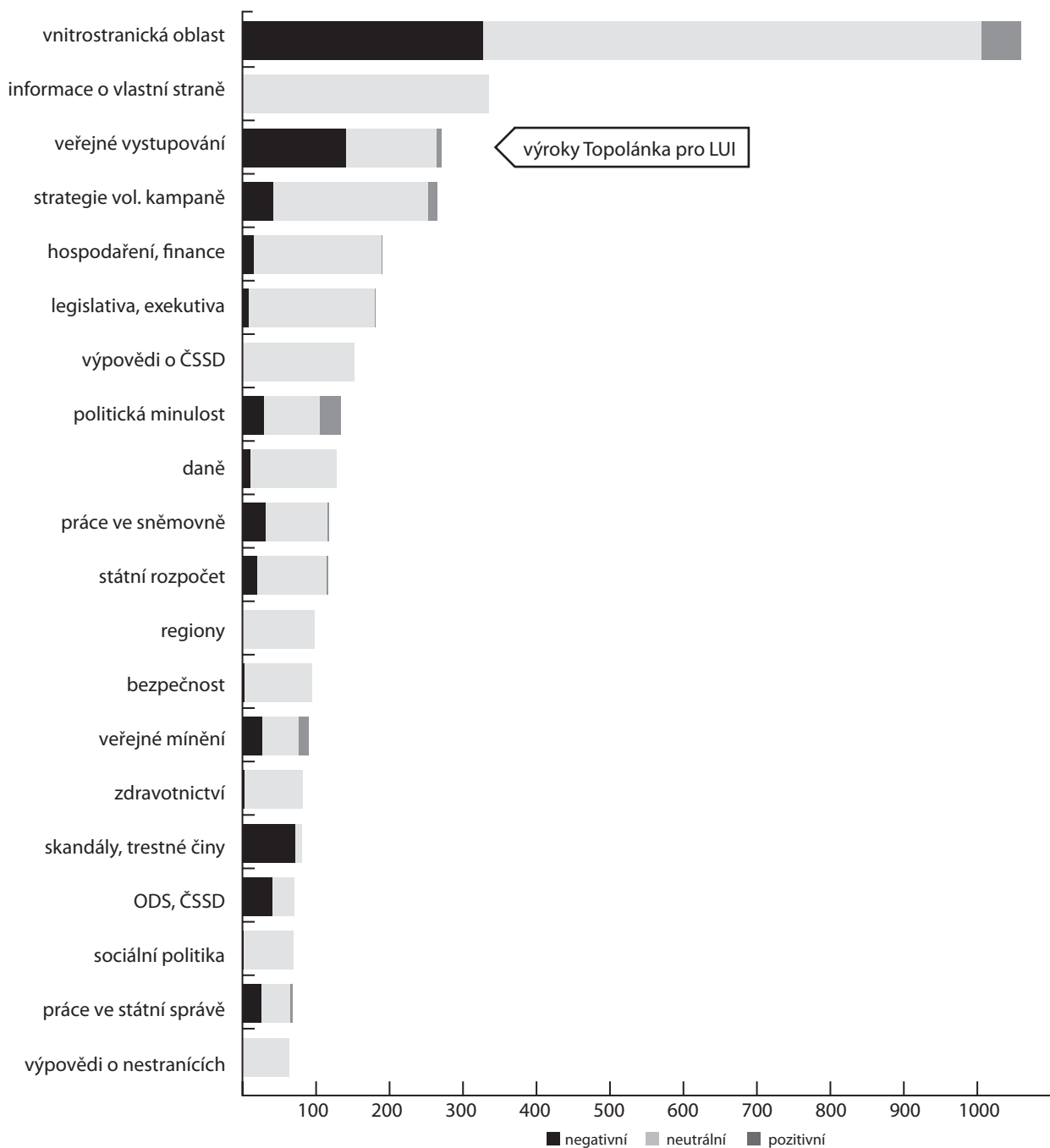
Analýza se ovšem neomezila pouze na osoby předseďů nejčastěji prezentovaných politických stran ČSSD a ODS. O vlastní straně či spolustranících se totiž v televizním a rozhlasovém zpravodajství vyjadřovali také někteří její představitelé. Následující grafy zobrazují úplný výčet osob, kterým dala média ve sledovaném období roku 2010 prostor pro to, aby se o jedné nebo druhé ze stran jako její členové vyjádřili. Zvláště ve spojitosti s kritikou Mirka Topolánka se projevil zřetelný

rozdíly v počtu médií oslovených mluvčích z ODS a ČSSD, když v případě pravicových občanských demokratů hovořilo do mikrofonu 23 politiků, oproti pouhé desítky mluvčích z tábora levicových demokratů sociálních. Nejvíce prostoru k vyjádření dostal Přemysl Sobotka, jehož hodnocení fungování strany a bývalého předsedy byla téměř vždy negativní. Senátor se tak stal nejhlasitějším kritikem vlastních řad a výraznou měrou se zasloužil o Topolánkovu demisi z pozice stranického lídra.

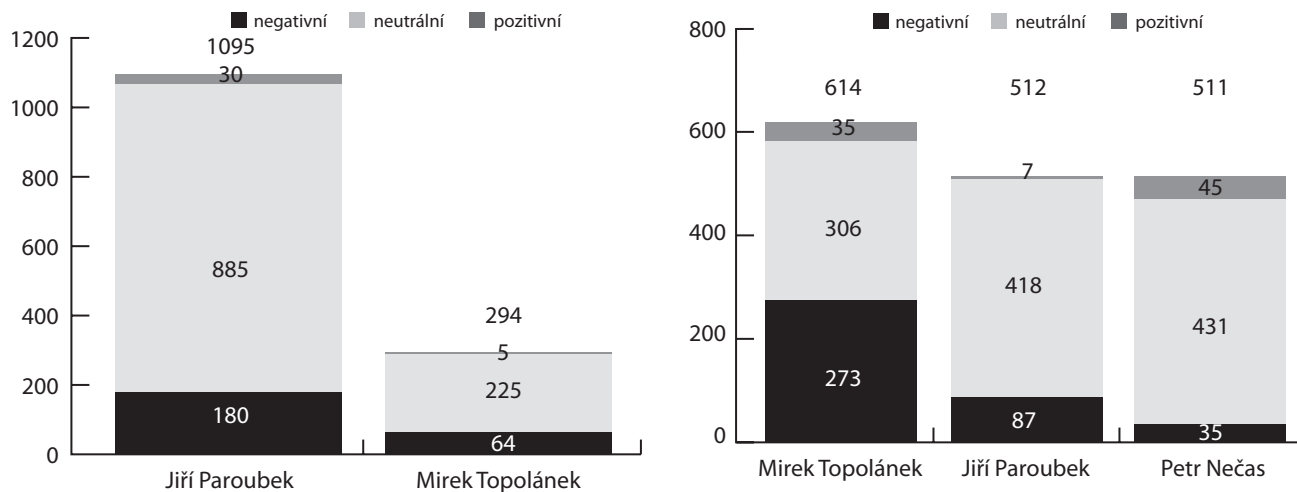
Vlastní stranici v roce 2010 o ODS logicky pronesli mnohem více výpovědí než tomu bylo u jejich protějšků v ČSSD. Třadvacet představitelů strany vyslovilo o ODS 189 výpovědí, kdežto desítky sociálních demokratů pouze 32 (grafy 15 a 16).

Graf 11-12: Kontext hodnocení ODS v souvislosti s tematickými aspekty - 2006 (11), 2010 (12)

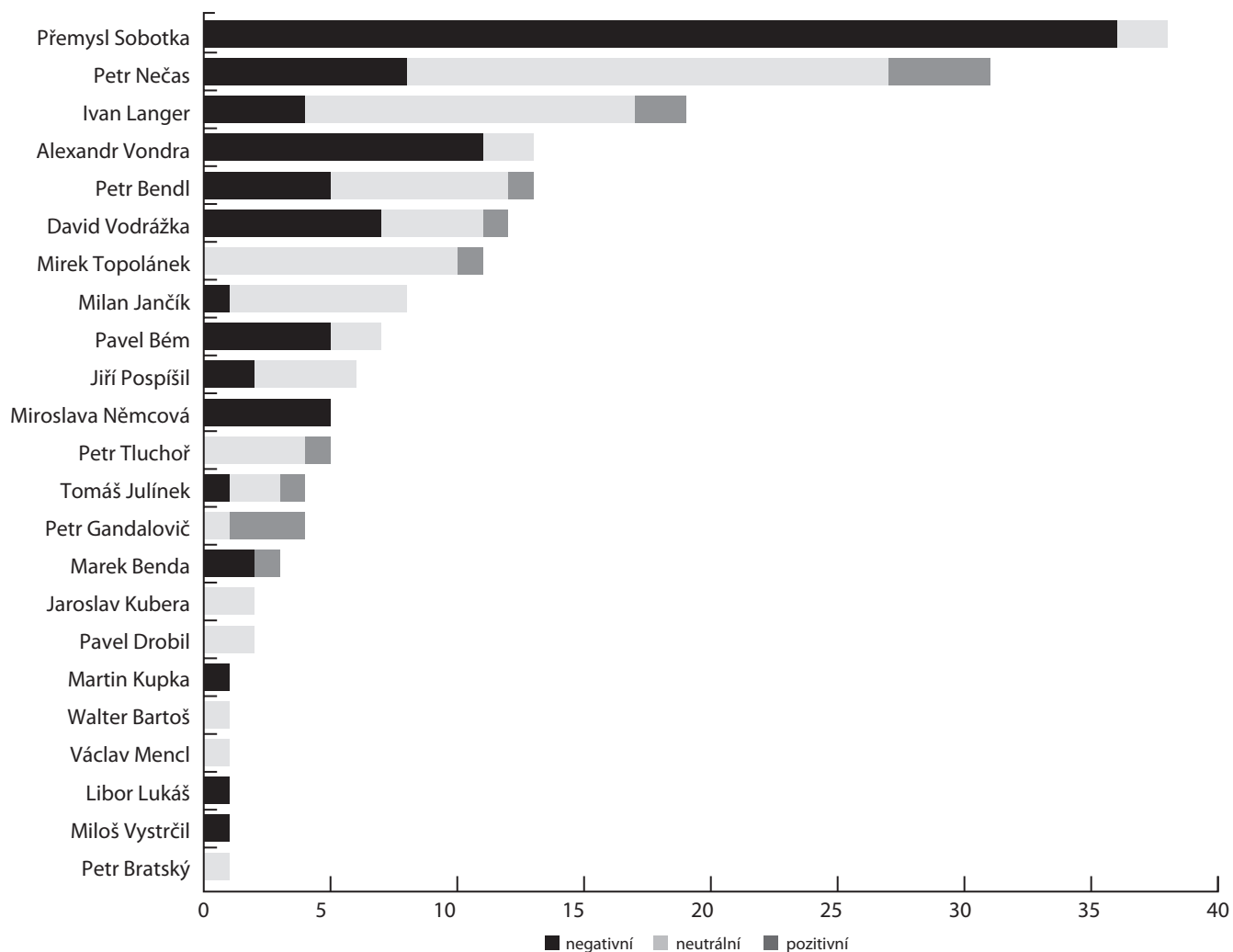
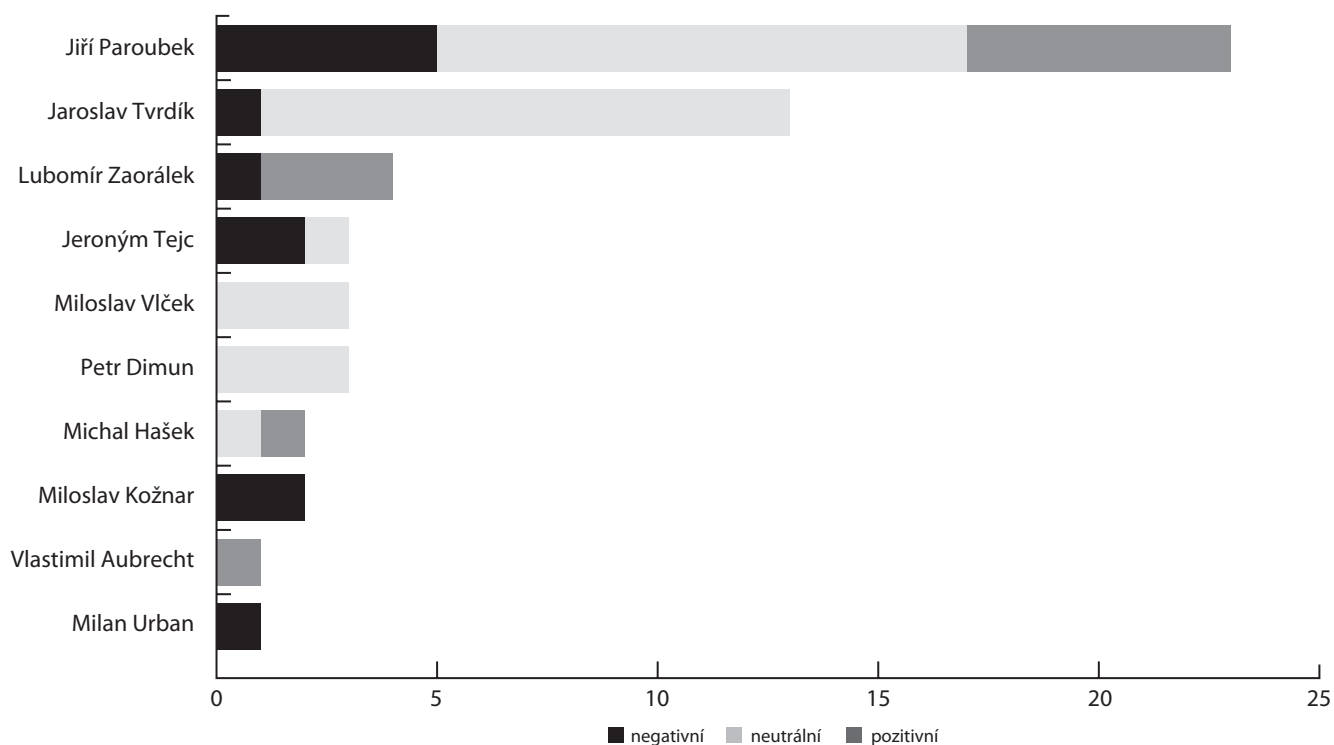

Graf 13-14: Kontext hodnocení předsedů ODS a ČSSD - 2006 (13), 2010 (14)

Pozn.: Grafy 13 a 14 užívají rozdílného měřítka.

Graf 15-16: Kontext výpovědí jednotlivých politiků o vlastní straně nebo spolustranících - 2010 - ČSSD (15), ODS (16)

Závěr

Výzkum Media Tenor sledoval mediální prezentaci politických stran v televizních a rozhlasových relacích v období třech měsíců před termínem parlamentních voleb v roce 2006 a 2010. V obou sledovaných obdobích věnovala média více prostoru straně, která nakonec nedosáhla nejvyššího volebního zisku. V roce 2006 to byla vládní ČSSD s výraznou mediální pozorností, kterou v počtu obdržených hlasů předstihla ODS. V roce 2010, na sklonku vlády úřednického kabinetu Jana Fischera, byla nejintenzivněji prezentovanou stranou ODS, přičemž nejvyšší volební zisk připadl ČSSD, byť byla jako vítěz voleb označena ODS, která sestavila vládu společně s TOP 09 a Věci veřejnými. Obě tyto menší strany se až do

konání parlamentních voleb ve zpravodajství komerčních stanic objevovaly spíše okrajově.

Kontext prezentace (podíl negativní a pozitivní složky mediálního profilu) byl u obou hlavních politických stran před volbami v roce 2010 téměř shodný. V roce 2010 vůči ODS média zintenzivnila pozornost kvůli kauze kontroverzních výroků Mirka Topolánka v časopise LUI. Vůči dnes už bývalému předsedovi strany byla směřována razantní negativita, zatímco dnešní předseda strany Petr Nečas byl ve zpravodajství přijímán spíše pozitivně. Největším kritikem vlastních řad byl ve sledovaném období roku 2010 Přemysl Sobotka, jehož hodnocení fungování strany a bývalého předsedy byla téměř vždy negativní.

literatura

- Berelson, Bernard. 1952. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, IL: Free Press.
- Black, Sam. 1994. *Nejúčinnější propagace - Public Relations*. Praha: Grada Publishing.
- Dearing, James W., Everett M. Rogers. 1996. *Agenda-Setting*. London: SAGE.
- Guru, Sutanu. 2002. „An Indian Perspective On Media Coverage“. Pp. 11-117 in Danny Schechter (ed.). *Media Wars. News At A Time of Terror. Dissecting Media Coverage after 9/11*. Bonn: Innovatio.
- Havlíček, Petr. 2005. „Obsahová analýza nabízí nezaujatost a přehled“. *TREND Marketing* 1: 38-45.
- McQuail, Denis. 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál
- McCombs, Maxwell E., Donald L. Shaw. 1972. „The Agenda-Setting Function of the Mass Media“. *Public Opinion Quarterly* 36 (2): 176-185.
- Nečas, Vlastimil. 2006. „Agenda volebního zpravodajství českých médií“. Pp. 61-68 in B. Köpplová, J. Cebe. (eds). *Postavení médií v české společnosti a v Evropské unii*. Praha: Matfyzpress.
- Nečas, Vlastimil. 2009. „Mediální kontext české zahraniční politiky“. In Michal Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2008*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Němec, Petr. 2000. „Využití mediální analýzy v praxi“. *Media Monitor* 40: 7-12.
- Osvaldová, Barbora a kol. 2001. *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum.
- Scherer, Helmut. 2004. „Úvod do metody obsahové analýzy“. In Winfried Schulz, Irena Reifová (eds). *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
- Shoemaker, P. J. 1989. *Communication Campaigns about drugs*. Hillsdale: LEA.
- Škodová, Markéta (ed.). 2008. *Agenda-setting: teoretické přístupy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Škodová, Markéta, Vlastimil Nečas. (eds). 2009. *Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry*. Praha: Professional Publishing.
- Trampota, Tomáš, Vlastimil Nečas. 2007. „Intermediální agenda českých médií“. *Naše společnost* 5 (2): 12-19.
- Trampota, Tomáš. 2008. „Mediální agenda“. Pp. 40-45 in Markéta Škodová (ed.). *Agenda-setting: teoretické přístupy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Trampota, Tomáš, Martina Vojtěchovská. 2010. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál.

Štěpán Sedláček studoval obory Mediální studia a Žurnalistika na Katedře žurnalistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci. Poté nastoupil do společnosti Media Tenor, kde v současné době působí jako mediální analytik zpravodajských a publicistických pořadů České televize, TV Nova a Prima TV. Zároveň je studentem doktorského studia Obecné jazykovědy a teorie komunikace na FF Univerzity Palackého, kde vyučuje metodologii mediálních analýz. Lze jej kontaktovat na adrese: stepan.sedlacek@mediatenor.cz

Pavel Herot je ředitelem výzkumné společnosti Media Tenor specializované na aplikaci obsahové analýzy médií. Je zodpovědný za vztah s klíčovými klienty a autorsky, či spoluautorsky účasten ve většině projektů firmy. Zároveň studuje doktorský obor Environmentální geografie na PřF Ostravské univerzity, kde se v současnosti připravuje na obhajobu dizertační práce „Percepce životního prostředí Ostravska a její dopad na vybrané socioekonomické procesy“. Lze jej kontaktovat na adrese: pavel.herot@mediatenor.cz

- ¹ V souvislosti s konvergencí mediálních agend se Nečas odkazuje na: [Dearing, Rogers 1996: 31-40; Shoemaker 1989; Trampota, Nečas 2007; Nečas 2006].
- ² Hypotézu o vnášení, nastolování témat - vytváření povědomí a vyvolání veřejného zájmu - poprvé prozkoumali Maxwell McCombs a Donald Shaw v souvislosti s americkými prezidentskými volbami v roce 1968. Autoři tvrdili, že masová média nastolují agendu v kampani tím, že ovlivňují hlavní charakteristické rysy postojů k politickým otázkám. Autoři shromažďovali souběžně data o agendách, tj. o tom, co bylo na pořadu dne ve zpravodajských médiích a na veřejnosti, a sledali mezi těmito agendami vysoký stupeň korelace. Blíže k tomu [McCombs, Shaw 1972].
- ³ Viz teorie „gatekeepingu“ – např. [Osvaldová 2001] a další.
- ⁴ K tématu mediální agendy viz také [Škodová, Nečas 2009].
- ⁵ Tato práce si neklade za primární cíl podrobné teoretické vymezení a popsání již mnohokrát popsané teorie nastolování témat. Proto autoři považují představený popis teoretického konceptu za, pro tento text, dostačující.
- ⁶ Metoda má ze své podstaty několik nedostatků. Tím nejzásadnějším je, že kvantitativní obsahová analýza je schopna interpretovat skutečnost pouze na základě získaných kvantitativních dat. Trampota k tomu píše: „*kvantitativní obsahová analýza je schopna nabídnout tvrdá data, podílily a závislostní korelace zkoumaných kategorií, ale nikoliv vysvětlení, proč tomu tak je a co to znamená. Kvantitativní data vyvolávají představu objektivní danosti, ačkoli jsou výsledkem kategorizačního systému vystaveného výzkumníkem. Právě to, jak jsou jednotlivé proměnné kategorizovány, má na konečnou podobu výsledků zásadní vliv*“ [Trampota 2008: 43, 44]. A jako další cíl kritiky metody přidává:
- „*obsahová analýza (...) redukuje zkoumanou skutečnost na počítatelné jevy, které navíc do určité míry dekontextualizuje*“ [Trampota 2008: 44], jinými slovy vytrhuje z kontextových vztahů. Tato dekontextualizace je zaviněna stanovením kategorií a výběrem zkoumaných obsahů, který znamená vyloučení obsahů, které do výběru nezapadají. Tento výběr je vždy umělý a konstruovaný. Je ale přitom zcela nutný a také jde o jeden z kroků definovaných systematickými pravidly metody kvantitativní obsahové analýzy. Navíc podle McQuaila je výsledek obsahové analýzy „*novým textem, jehož význam se může, nebo dokonce musí lišit od původního zdrojového materiálu*“ [McQuail, 2002: 309]. McQuail tím chce říci, že analytik z mediálních obsahů vždy vybírá jen ty, které vyhovují jeho kritériím a tím vytváří nový, z kontextu vytržený, mediální text.
- ⁷ Přestože kauzální souvislost mezi četností mediálních referencí a volebním ziskem politických stran nebyla dostupnou odbornou literaturou prokázána, mohl by se tento výsledek jevit jako paradoxní. Pro ilustraci byly zařazeny také koláčové grafy zobrazující volební výsledky sledovaných politických stran.
- ⁸ Této skutečnosti se podrobněji věnujeme níže v pasáži spojující politickou agendu s agendou tematickou.
- ⁹ Zmiňovaný relativní podíl je pouze pomocným potenciálním měřítkem, protože volební výsledek se samozřejmě předem předpokládat nedá a pro média ani není prioritním ukazatelem pro rozložení mediálního prostoru.
- ¹⁰ Výška sloupců pro ČT v grafech 5 a 6 je součtem medializace politických stran v relacích Události a Události, komentáře. V případě ČRo1 jde o součet Ozvěň dne v 7:00 a ve 12:00.

Historická paměť a politická identita voličů KSČM¹

Daniel Kunštát

Historical Consciousness and Political Identity of Communist Party Voters

Abstract: This paper deals with results of a special survey focused on the problem (issue) of historical consciousness of Communist Party voters. The opening part of the article presents a theoretical and methodological framework: there is introduced an operationalization of concepts such as collective memory, historical consciousness, collective identity, and also outlined the position of the Communist Party in the Czech post-communist political system. The empirical part of the text is devoted to the problems of Czech modern history, particularly to the way in which Communist Party electorate in different contexts assesses various historical periods or phenomena prior to 1989 and also how a subsequent systemic change is reflected.

Keywords: Czech Communist Party of Bohemia and Moravia, historical consciousness, public opinion.

Úvodem

Stať představuje vybrané výsledky sociologického šetření, které proběhlo krátce po volbách do Poslanecké sněmovny. Toto rozsáhlé specializované reprezentativní šetření velmi komplexně zmapovalo hodnotovou orientaci, ideologické, sociokulturní i historické složky politických postojů a sociodemografický profil respondentů, kteří ve volbách podpořili Komunistickou stranu Čech a Moravy.

Tématem následujících kapitol jsou některé atributy kolektivní paměti voličů KSČM, které naznačují jejich vztah k moderním dějinám, zkoumají jejich představy o minulosti i adekvátní orientaci v čase. Text přitom vychází z předpokladu, že historická ukotvení politických postojů jsou jednou z dispozic, která nás zakládá jako zoon politikon, tedy že dějiny a otázky minulosti vůbec jsou významným zdrojem, ba spoluvůrcem politické identity – včetně identity voličů KSČM i strany jako takové a vlastně všech politických akterů po r. 1989.

„Odkud“ přicházíme předurčuje to, „kam“ směřujeme. Člověk nežije jen přítomností, ale, mimo jiné v názorech na *res publica*, si s sebou nese dějinný otisk, kontinuitu paměti, svoji vlastní minulost a představy o ní, minulost svého života, národa, země, přičemž také volební afiliace ke KSČM se váže, ba musí vázat, na specifické kolektivní historické vědomí. Jakkoliv si nečiníme nárok na komplexní zmapování historického vědomí tohoto, z vnějšku a z různých příčin viděno trochu „záhadného“ politického tábora, nabízíme jakousi minimální – avšak v českém kontextu ojedinělou – empiricky podloženou deskriptivní informaci, která může doplnit obraz základů a historických komponent osobitého kulturně politického milieu komunistických voličů.

Historická paměť: vědomí, mentalita a politika

Pojmy jako historické vědomí, historická paměť či kolektivní vědomí jsou v sociálněvědní odborné literatuře i společenském diskurzu ne vždy pregnantně a jednoznačně uchopeny. Jiří Šubrt a Jiří Vinopal [2010: 9] připomínají, že koncepty uvedených termínů nelze v kontextu humanitních věd ztotož-

nit, obvykle však odkazují k historicko-narativní konstrukci a reprezentaci historických významů v oblasti lidského myšlení [Straub 2005: 48-49], ke klíčovým otázkám existence každé společnosti: k jejím kořenům, dějinám a zejména pak, s příslušnými politickými konotacemi, odrazu těchto skutečností v myslích současníků.

Koncept „kolektivní paměti“, jakkoliv veskrze nejednoznačný, vychází z toho, že se jedná o rekonstrukce minulosti sociálních skupin, tedy adaptaci minulých faktů tak, aby odpovídaly přesvědčením a duchovním potřebám přítomnosti a vyjadřovaly skupinovou identitu [Pešková 1998]. Děje se tak na základě fragmentárního rozvzpomínání, kdy určité události jsou z nejrůznějších důvodů vypuštěny, nebo dokonce tabuizovány, některé naopak reinterpretovány, zdůrazněny či glorifikovány ve světle reflektoru současné (sociální) zkušenosti, neboť pro každou vzpomínku a prožitek existují organizační principy, které jsou sociálně konstruovány [Novotný 2007].

Jako základní východisko výkladu může posloužit teze o teorii společenské (sociální) podmíněnosti vzpomínání, nastíněná Mauricem Halbwachsem [2010] a rozpracovaná Janem Assmannem [2001], totiž že vzpomínka se utváří v podobě aktualizovaných obrazů nepřítomných věcí a přizpůsobuje je specifickým situacím. Halbwachs zdůrazňoval sociálně konstruktivistickou podmíněnost paměti jako kontinuitu kolektivně sdíleného vědomí. Tento prostor obsahuje sumu symbolických a verbálních konvencí a má svůj sociální rozměr. V praxi to znamená, že do procesu vzpomínání se dostává pouze to, co má vztah k přítomnosti [Novotný 2007].

Kolektivní paměť tvoří sociokulturně strukturovaný orientační rámec, z něhož vycházejí jednotlivé individuální paměti jedinců a společností a určující to, co je zapamatovatelné [Assmann 2001]. Paměť je udržována kulturou a pomáhá procesu uvědomování sebe sama především tím, že spoluutváří identitu nebo identity sociálních skupin a představuje systém, podle něhož se odlišuje banální či nepodstatné (a tedy zapomenutelné, někdy téměř ve smyslu určité „kolektivní amnézie“) od důležitého a podstatného (zapamatovatelného). Selektivně vybíráme jen ty historické události a vzpomínky na ně, které jsou významné pro další existenci a kontinuitu vlastní sociální skupiny (například národa, politické skupiny atd.).

Individuální vzpomínka odráží pozici jednotlivce v daném sociálním prostředí, je společensky podmíněným fenoménem. Každý z nás ji sice považujeme za vlastní, ve skutečnosti je ovšem ovlivněna sociálním prostředím, neustavuje se sama o sobě, ale formuluje se v určitých sociálních referenčních rámcích, v interakci s druhými. Minulost není konzervována v individuálních pamětech, nýbrž je v každém okamžiku neustále rekonstruována z hlediska přítomného. Do procesu vzpomínání se dostává pouze to, co má vztah k přítomnosti, vzpomínky se přizpůsobují našemu aktuálnímu vnímání [Šubrt, Pfeiferová 2010b: 13-17 Šubrt, Pfeiferová 2010a].

Historické vědomí je individuálním a zároveň i kolektivním nositelem otisků historických událostí. Je porozuměním minulosti, které je ovlivňováno kognitivními a kulturními faktory a jeho součástí je historické porozumění přítomnosti a budoucnosti jako specifický orientační modus, který slouží při řešení současných životních situací [Seixas 2004: 10 Rūsen 2004: 66]. Historické vědomí tedy není invariantní entitou, nýbrž má samo historicky proměnlivý charakter, který je v prvé řadě ovlivňován aktuálními společensko-politickými poměry [Šubrt, Vinopal 2010].

Proces vzpomínání jedinců je často zjednodušující. Individuální vnímání dějin (personální historická paměť) je výsledkem účasti na několika skupinových pamětech, tj. na vysoce komplexních komunikačních procesech (a také skupinových mentalitách) [Havelka 2002]. Proto je individuální vzpomínky na rozdíl od kolektivních nesmírně těžké analyzovat a empiricky poznat pomocí sociologického výzkumného instrumentaria. Každý ukládáme během života vlastní historické zkušenosti, máme jiný hodnotový žebříček, pocházíme z jiného prostředí. Kromě toho zohledňujeme i jiné zdroje „nadindividuální“, tj. „kodifikované“ informace platné v určité pospolitosti a vzájemně je spojujeme do subjektivní sítě vztahů.

Sdílené historické vědomí či historická paměť voličů se z badatelského hlediska jeví jako mnohoznačné, nicméně nás upozorňuje na prvky kontinuity v procesech kulturních změn. Skupinové mentality je možné považovat za zvláštní kulturní filtr objektivních politických a ekonomických tlaků, dále za mravní a intelektuální prostředí, v němž dochází k sedimentaci univerzalizujících idejí i partikulárních zájmů. Zkoumání mentalit souvisí rovněž s tematizací národní identity, s diskurzí historické sebeinterpretace, ale také s prosazováním nejrůznějších skupin. [Havelka et al. 2002].

Historické vědomí, které bylo empiricky ověřeno výzkumem, považujeme za jeden z projevů komunistické skupinové mentality, skupinového „charakteru“ či identity. V tomto textu je chápáno široce jako suma obecných dojmů a představ o minulosti, tj. hodnotících pohledů na dějiny vlastního národa či země, ať už založených na recepci odborných poznatků, nebo laickém, „nehistoriografickém“ povědomí, kterými disponuje konkrétní sociální skupina, v našem případě voliči KSČM. Významnou složkou historického vědomí jsou také určité (často poměrně vágní) představy o charakteru dějinného procesu, jeho průběhu, a také o vztazích mezi minulostí (ukládanou do kolektivní paměti), přítomností a budoucností, tedy uvědomění určitých souvislostí (resp. kontinuity, diskontinuity a změny).

Paměť vchází do přítomnosti a budoucnosti. Je vyústěním dávných příběhů v současnosti a naopak vtiskávání součas-

ného do vlastní dějinné recepce, kdy porozumění minulému zakládá současné. Jde tedy, slovy historičky Gjuričové, o „prolnutí horizontů časovosti“. Přitom tento historicky podmíněný stav myslí určité (např. volebním chováním definované) sociální entity je přirozeně závislý na charakteru doby, která spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti [Šubrt, Vinopal 2010].

Historicky ukotvená myšlenková půda komunistického elektorátu není přirozeně určována pouze sledem objektivních historických událostí, nýbrž také odrazem toho, jakým způsobem k nim členové konkrétní skupiny orientují své životy, jak se na ně dívají a jak je chápou. Výzkum historické paměti této skupiny voličů lze považovat za smysluplný právě vzhledem k obtížně zpochybnitelné funkci, jež tyto mentální děje sehrávají v procesu formování a posilování skupinové politické identity.

Historická paměť v politických systémech hraje roli sociálně kulturních vstupů. Kulturu, ve smyslu hodnot, postojů, orientací, mýtů a pověr, které ve společnosti převládají a jsou politicky relevantními, můžeme v souladu se Samuelem Huntigtonem [1971: 315-316] považovat za jednu z hlavních formativních složek politického systému. Historické vědomí (paměť) je podle Šubrt a Vinopala [2010] „entitou“, která je utvářena spolupůsobením několika komponent: prožité historické zkušenosti (osobně prožité, event. předávané v interpersonálním kontaktu) „státní ideologie“ (neboť každý režim využívá historii a historickou argumentaci ke své legitimizaci) vědění produkovaným dějepiscectvím a historickou vědou a konečně kolektivní paměti.²

Závazná paměť komunismu?

Z pohledu sociologie se tedy historická paměť váže k rozličným identitám, a tudíž základním životním hodnotám a kognitivním procesům jak sociálních kolektivit, tak jednotlivců, nikoliv k „národu“ resp. veřejnosti jako celku. Veřejnost je totiž de facto jen mechanicky a obrazně sjednoceným agregátem jednotlivců a veřejné mínění, které se vzpírá univerzálnímu přetlumočení, pak můžeme obecně definovat jako rozptýlené a časově determinované stavy vědomí (mínění) politické obce. Ve veřejnosti se zkrátka vyskytují nejrůznější podoby historické paměti, které se odvíjejí od rozmanitostí politických a sociálních identit členů příslušné pospolitosti. Společenské vědy razí pro tato propojení s politikou pojmy jako historické reprezentace (tj. historické obrazy, přirovnání, inspirace či mementa), kultura paměti či politika minulosti [Gjuričová 2010].

Michal Kopeček [2006] upozorňuje, že ani ve vztahu ke komunismu neexistuje cosi jako závazná, homogenní nebo alespoň konzistentní paměť národa. Reálně naopak sledujeme pluralitu historických pamětí (skupin, institucí, rodin i jednotlivců) a komunistické období není nezanedbatelnou částí společnosti vnímáno jako nediferencovaný, jednoznačně uchopitelný celek, nediferencovaná totalita. Autoři knihy *Rozdělení minulosti* [Gjuričová, Kopeček, Roubal, Suk, Zahradníček, 2011] si v této souvislosti všimli ústředního paradoxu listopadové revoluce: v politické rovině kompromis a výrazná kontinuita s komunistickým režimem (včetně zachování komunistické strany) – a na straně druhé „zahlcení minulostí“, prakticky okamžité radikální odetnutí od nedávné minulosti,

rétorické odsouzení celého čtyřicetiletí i komunismu obecně, později dokonce právně kodifikované, a celý polistopadový antikomunismus.

Každé historické téma je zatíženo politickými či ideologizujícími postoji a žádné není dost vzdálené od nebezpečí ideologické „glajchšaltizace“. Pokusy sjednotit paměť komunismu jakožto jedinou statickou „paměť národa“, ideově protikladnou komunistickému výkladu, a transponovat moderní české (československé) dějiny do zjednodušených výjevů – oblíbené zvláště v mediálně-politickém prostředí – v empirickém výzkumu evidentně nemají oporu.

Autobiografická svědectví, vzpomínky a reflexe období komunismu současnými protagonisty rozrušují nebo přímo popírají představu „totalitní“ éry jako homogenního, nestrukturovaného celku, navíc jakoby se vymykajícího z „národních dějin“. Individuální paměti komunismu (a jejich kolektivní agregáty) zkrátka nekopírují mechanismy doby podle schematického a šablonovitěho vnímání historie jako kontinuálního, všeobjímajícího útlaku či koncepci dějin postavenou na představě komunistické moci, jež utlačovala fakticky či jen potenciálně odporující společnost, ba dokonce národ. Součástí mnohem složitějšího výkladu komunistické historie se proto zřejmě musí stát reflexe vztahu historie a paměti [Havelka 2001; Vašíček, Mayer 2008 Meyer 2009], která eroduje sklon vysvětlovat svět dualisticky, například absolutní demonizací „totalitního nepřitele“ a na straně druhé idealizací západní demokracie.

V historickém vědomí nemalých částí české populace (tím méně mezi přívrženci KSČM) často nenajdeme žádnou tragiku a zločiny padesátých let, zkažené životy, křivdy, zatrplost, reflektované motivy viny a výčitek svědomí či dokonce ani tichou bezmoc v čase normalizace, tedy (zdánlivě) nejtraumatičtější období existence Československa. Nenalezneme zde onen estetizující pohled na dějiny, které jsou v české intelektuální tradici často redukovány na střetnutí morálních principů, které se navzájem „nutně“ vylučují. Pierre Nora [1996] nazval tento rozpor „konjunkturou memorialismu“ coby vzpourou malých lidí a minorit proti ustálenému vnímání velkých dějin, které je většinou zcela důsledně vytěšňovaly.

Veřejné mínění, v našem smyslu chápané jako paměťové paradigma symbolicky organizující veřejný prostor společnosti, se v této souvislosti vskutku neprojevuje v dichotomických kategoriích typu totalita versus demokracie, spravedlnost a nespravedlnost, svoboda a útlak.... Veřejnost zkrátka „nemluví“ ostře dualistickým jazykem: jakási normativní jednota a integrita národa a jeho paměti jednoduše není ničím jiným, než mýtem. Na současnost pohlížíme neustále s ohledem na minulost, jedno jestli vlastní, autenticky prožitou, nebo jinak zprostředkovanou. Je třeba ovšem vzít v potaz, že ostatní vnímají a vzpomínají jinak, v kontextu jiných souvislostí a akcentů.

A nejen to: Nejde jen o „tekutost“ struktur mínění, (historického) vědění či historické paměti na makroúrovni, v rámci veřejnosti nebo jasně definovaných sociálních entit. Dokonce i myšlení a hodnoty jednotlivců, tedy postoje, kterým disponují „obyčejní lidé“ jako aktéři každodenního sociálního života, jsou často ovlivněny sváříci se „interními“ paměťmi, i jednotlivci si v sobě nesou nestejně, často i protichůdné narace minulosti, a v různých souvislostech minulé děje různě interpretují podle toho, který příběh právě zastínil příběhy jiné.

Problém kolektivní paměti odkazuje k rozdílu mezi *historií* ve smyslu vědecky fundovaného historického vědomí (resp. jeho institucionalizované, normativní učebnicové podoby) a *pamětí*, nevědeckým vzpomínání, sdílené verze minulosti. Kolektivní paměť je totiž nejen nehistorická, ale do jisté míry antihistorická, zjednodušující, často rozrušuje tradiční, ideologicky a politicky korektní schémata interpretace (nejen) nedávných českých dějin. Reflektuje události z jedné perspektivy, zároveň vytlačuje, v procesu sociálního zapomínání, perspektivy jiné, kdy některé historické události jsou společensky záměrně opomíjeny či deformovány.

„Historiografické“ porozumění předpokládá schopnost uvědomovat si a akceptovat komplexnost, víceznačnost a kontextuální rámeček historie, držet se historických fakt a zároveň být schopen jistých distancovaných postojů. To je ovšem mimořádně obtížné a ve své podstatě nemožné, protože každý z nás přistupuje k historii s určitými jedinečnými dispozicemi, znalostmi, zkušenostmi atd., které naše pohledy individualizují.

Jak již bylo řečeno, historická paměť se vždy napojuje na sociální skupinu. Ve vazbě na určité sociální prostředí (rodina, církev, národ, a – koneckonců – „stranická rodina“) se jedinec ztotožňuje s určitými událostmi, osobnostmi nebo výkladovými osnovami dějinných událostí, které za důležité považuje skupina, ke které patří, s níž se identifikuje. V rámci primárních skupin vzniká tak homogenní názorové klima, v němž se jednou přijaté mínění zhusta upevňuje natolik, že se z něj stává rigidní zvyk. Přitom každá sociální skupina – definovaná třeba z výše uvedených perspektiv – „vlastní“ určitou společnou představu o dějinách. Tato představa se může radikálně lišit od dojmu historiků či politologů nebo třeba „většiny“, neboť „skupina“ pracuje s úzkým fragmentárním výsekem historických skutečností, které navíc často deformuje, jejich esenci zužuje či rozšiřuje, filtruje a interpretuje, určité komponenty blokuje nebo naopak podporuje.

KSČM ve stranicko-politickém systému

Komunistickou stranu Čech a Moravy v posledních parlamentních volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 podpořilo 589 765 občanů, což v konečném účtování znamenalo 11,27 procenta odevzdaných hlasů. Strana tak potvrdila pevné postavení coby konstantní složky stranicko-politického prostoru České republiky. Byť verbálně inklinující k ortodoxně komunistickému tradicionalismu, zůstává jednou ze dvou etablovaných levicových stran a dnes už je zároveň (spolu s ČSSD a ODS) jednou ze tří stran, které od roku 1992 bez přerušení působí na parlamentní úrovni!

Neúspěšný pokus o radikální (a věrohodnou) přeměnu („sociáldemokratizaci“) v 1. polovině 90. let, vedl k tomu, že KSČM zůstala blízko původnímu, tradičnímu komunistickému modelu, tedy subjektem se silnou antisystémovou kapacitou a jedinou mocnou nástupnickou organizací komunistické strany. Představuje specifickou metamorfózu komunistické mašinerie, její modifikovaná ideologie nicméně opatruje kontinuitu komunistického dědictví a k mobilizaci voličů používá třídně zbarvené autoritářské, sociálně populistické a etnonacionalistické strategie [Handl 2008]. KSČM zůstala blízko původnímu, tradičnímu komunistickému modelu, přijala strategii „levicového ústupu“ a „ortodoxní komunistickou ide-

ologii“ [Božóki, Ishiama 2002] (resp. „neokomunistickou strategií“) doplněnou „inovativními a demokratickými elementy“ [Hanley 2001].

Na rozdíl od podobných (tj. jen málo transformovaných) stran v regionu³ dosahuje KSČM v celostátním měřítku dlouhodobě mnohem vyšší míry voličské podpory a tím i protestního potenciálu. Přesto zatím neměla možnost zásadním způsobem ovlivnit proces transformace, zejména proto, že je elitami ostatních stran – alespoň dosud – politicky izolována a při sestavování vládních koalic vnímána jako nepřijatelný a demokratický charakter země ohrožující partner (ponechme nyní stranou, zda oprávněně, pouze poznamenejme, že naznačený modus je českou veřejností vnímán přinejmenším rozporně).

Po roce 1989 opakovaně ztroskotaly všechny pokusy některých skupin uvnitř KSČ reformovat stranu na subjekt demokratické levice. Podobu transformace KSČ(M) tedy ovlivnila celá řada „vnitřních“ faktorů, přičemž dva podstatné se naplno projeví právě v rozhodující době krátce po změně režimu. Za prvé šlo o nepřipravenost stranické elity k reformě strany a za druhé o malou ochotu členské základny tuto reformu akceptovat a podporovat [Handl 2008 Hough, Handl 2004].

KSČM bezesporu představuje ve středoevropském regionu jisté unikum; v žádné z postkomunistických zemí nehráje komunistická (z komunistické strany vzešlá) a zároveň podle všeho jen málo transformovaná strana analogickou úlohu ve stranickém systému, v žádné z nich nemá tak vysokou voličskou podporu. Vývoj v KSČM dokládá, že početné „konzervativní“ členstvo, potažmo voličská základna, mohou proces „sociáldemokratizace“ zabrzdit i přes snahu vedení strany [Balík 2005]⁴. Výměnu prreformního vedení KSČM (J. Svoboda) a vítězství konzervativního, či lépe: tradicionalistického, křídla v čele s M. Grebeníčkem v r. 1993, proto lze chápat nejen jako vědomý koncepční krok stranické elity, ale konformní a v zásadě pragmatické přizpůsobení se poptávce

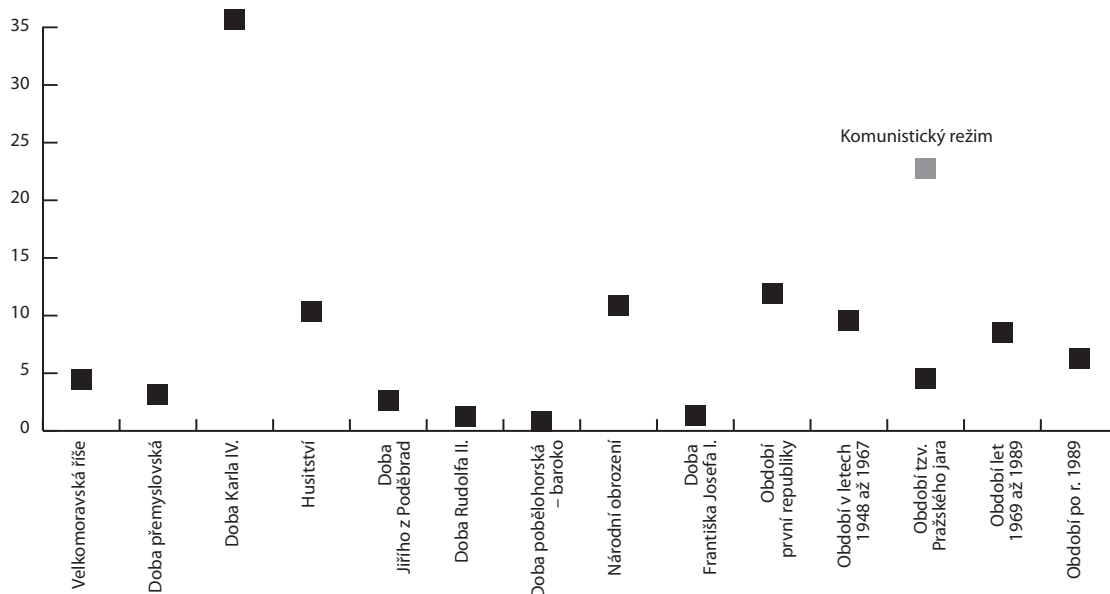
členské základny a rigidního voličského jádra. Bez ohledu na samotný fakt výjimečnosti existence a podpory KSČM ve střední a východní Evropě je ovšem třeba brát v potaz také kontext dobového antikomunismu, v němž komunistická strana odmítla změnu názvu a jakoukoli explicitnější transformaci.

KSČM, která nepodstoupila radikální „sociálnědemokratizační terapii“, bezpochyby představuje subverzní prvek stranicko-politického systému, zároveň ji však nelze považovat za bezvýznamnou z hlediska aritmetiky jeho fungování. KSČM má přitom několikerou identitu: je stranou ideovou, světónázorovou, jejíž politika je odvozena od pevně stanovené ideologie, uzavřeného univerzalistického projektu. Je ovšem i, byť v omezené míře, stranou třídní, stranou sociální integrace (ve smyslu reprezentantky určitých sociálních skupin).⁵

Apriorní přijímání antisystémové identity KSČM jako konstantní veličiny je nicméně veskrze sporné – „substanciálního“ pojetí antisystémovosti v zásadě vylučuje promyšlení utváření a reprodukce této „identity“, stejně tak i integrování evolučních prvků celého politického systému (a vývojem interakcí mezi stranickými aktéry) i dynamiku motivů volebního chování [Fiala a Mareš, 1999 Fiala, Holzer, Mareš, Pšejka 1999]. Stabilní voličský potenciál strany pravděpodobně nelze považovat – s ohledem na historicko-politický kontext – za projev a současně důkaz pokračující polarizace celého systému, lépe řečeno celé politické obce. Síla a stálost voličské základny KSČM je umožněna a podmíněna nejen přetrvávajícími „tradičními“ rysy KSČM jako antisystémové síly, ale i novými či staronovými prvky umírněné (tj. nerevoluční) reformistické orientace, které se prosazují na úkor (nebo pod balastem) zděděného revolučního potenciálu.

Jak ukazuje Michal Kopeček [2011: 343-380], otázka vztahu k minulosti měla pro komunistickou stranu zejména v 90. letech kruciólní význam, neboť právě tehdy musela reinterpretovat svoji pozici v českých dějinách a spory o minulost

Graf 1: Vrcholná období českých dějin dle voličů KSČM⁶

Pozn.: Hodnoty udávají podíly těch respondentů, kteří příslušné období českých dějin považují za vrcholné, při vyloučení odpovědí „nevím“ a „žádné“. Kategorie „komunistický režim“ v nabídce respondentům nefigurovala, léta 1948-89 byla rozčleněna do tří etap (1948-67, 1968 a 1969-89) a v grafu naznačená kategorie Komunistický režim je mechanickým součtem odpovědí v těchto třech případech.

Tabulka 1: Hodnocení politických systémů⁷

	50. léta	60. léta	70. léta	80. léta	90. léta	současnost
velmi dobrý	4	7	10	10	3	0
spíše dobrý	17	39	39	44	14	7
ani dobrý, ani špatný	24	27	28	32	34	19
spíše špatný	25	12	13	8	35	41
velmi špatný	13	2	2	2	12	31
NEVÍ	17	13	8	4	2	2
CELKEM	100	100	100	100	100	100
Dobry/špatný	21/38	46/14	49/15	54/10	17/47	7/72
Ekonomická aktivita:						
Aktivní	15	38	47	50	19	6
Neaktivní	24	50	54	56	14	8
Věk:						
18 – 29	12	15	17	27	12	2
30 – 44	10	28	41	47	22	11
45 – 59	18	43	49	57	16	5
60+	26	54	53	56	14	6

patrně nejvýznamněji přispívaly k jejímu vnitřnímu štěpení. Tyto spory mezi stranickými „insidery“, mezi konzervativci, neokomunisty a reformisty, bezpochyby měly (a dosud mají) svůj odraz i v heterogenních názorech komunistické voličské klientely na dějiny režimu i systémovou změnu. Níže představené výsledky představují právě určitou reflexi minulosti a jejího „zeitgeistu“ v rámci voličů KSČM. Dodejme, že jsou ale zároveň i svébytnou ilustrací, symptomem jak hlubší (komunistické) minulosti, tak i „soudobých dějin“.

Vrcholná období českých dějin: Karel IV. a komunismus

Mezi komunistickými voliči je nejoceňovanější epochou národních dějin doba Karla IV. (33 % dotázaných), zatímco období komunistického režimu uvedlo jak vrcholné období českých dějin celkem „pouze“ 21 % respondentů – z toho nejvíce (9 %) určilo léta 1948 až 1967, 8 % pak období tzv. normalizace (1969-1989) a nejméně (4 procenta) Pražské jaro. Poměrně nezanedbatelné podíly voličů KSČM si také považují První republiku (11 %), národní obrození (10 %) a husitství (9 %).

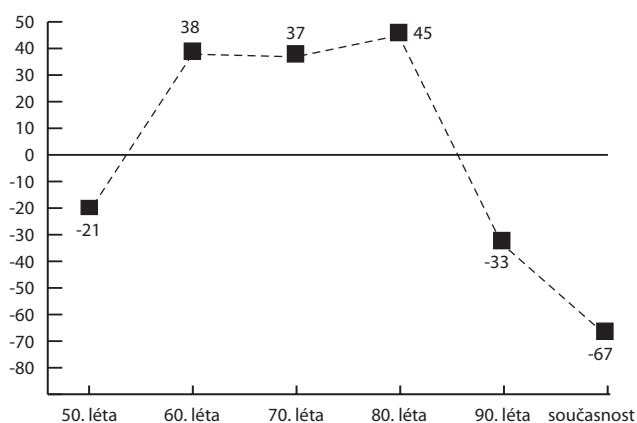
Naznačené výsledky ukazují na některé pozoruhodné skutečnosti: a) Relativně nízký podíl respondentů vyzdvihl husitství, zejména uvážíme-li vliv dobové oficiálně traktované, „nejedlovské“ interpretace českých dějin, b) Z nabízených „režimních“ období se nejméně respondentů přiklonilo k období Pražského jara další otázky ovšem naznačují, že snad nejde (pouze) o výraz negativního hodnocení tzv. obrodného procesu, ale spíše o fakt, že rok 68 je patrně zároveň v myslích respondentů jaksi geneticky spojen s (veskrze jednoznačně) odmítanou okupací vojsky Varšavské smlouvy. c) A v neposlední řadě: 6 % z komunistických voličů uvedlo jako vrcholné období dobu po roce 1989!

Hodnocení politických systémů: nejlépe bylo v 80. letech, nejhůře dnes

V dekadovém hodnocení politických systémů je patrně nejpriznivější hodnocení 60. až 80. let, když v tomto období u respondentů jasně převládá pozitivní vnímání tehdejších politických systémů nad negativním (podíl negativních výroků se ve všech případech pohybuje pouze mezi 10 a 15 procenty, přičemž vůbec nejlépe jsou hodnocena 80. léta). V rámci komunistické éry jsou tak spíše záporně reflektována pouze 50. léta – tehdejší politický systém hodnotí negativně bezmála 40 % voličů strany a další téměř pětina z nich tehdejší politický systém nedokáže zhodnotit (podíl odpovědí „neví“ se přitom vcelku pochopitelně lineárně snižuje, čím historicky bližší politický systém je hodnocen, tím klesá podíl respondentů, kteří nejsou schopni vyslovit kladné či záporné hodnocení). Politický systém 90. let a současnosti je hodnocen převážně negativně, přičemž první polistopadová dekáda je reflektována podstatně lépe, než léta po r. 2000 (viz tabulka 1 a graf 2). Zatímco ještě politický systém 90. let hodnotí kladně téměř pětina, neutrálně více než třetina a záporně „pouze“ necelá polovina komunistických voličů, pohled na následující období je podstatně vyhrcovanější: téměř tři čtvrtiny hodnotí (v roce 2010) „současný“ politický systém záporně, kladně jen 7 %.

V hodnocení systémů se neobjevuje (podobně jako ve všech ostatních otázkách) žádná závislost na vzdělání dotázaných, diference jsou však patrné podle ekonomické aktivity respondentů a zejména věkové struktury. Demokratický politický systém minulých dekad a let devadesátých hodnotí nejlépe vždy střední generace voličů KSČM ve věku 30 až 44 let (11 resp. 22 procent z nich je považuje za dobrý), na straně druhé nejkritičtější je vedle respondentů starších 60ti let (6 a 14 procent pozitivních hlasů) snad poněkud překvapivě „stranický dorost“, tedy příznivci ve věku do 29 let (2 a 12 procent pozitivních hlasů). Politický systém komunistické éry (zejména 60. až 80.

Graf 2: „Dekádové“ hodnocení politických systémů voliči KSČM

Pozn.: Hodnoty udávají rozdíl procentních bodů mezi podíly těch respondentů, kteří období hodnotí kladně a těch, kteří je hodnotí negativně, při vyloučení odpovědí „nevím“.

léta) hodnotí zřetelně nejlépe nejstarší voliči strany, naopak nejkritičtější se v tomto směru projevuje právě nejmladší generace do 29 let (tedy titíž, kteří ve vztahu k demokratickému systému posledních dvou desetiletí přistupují s mimořádnou dávkou skepse). Mladí voliči KSČM tedy na straně jedné vyjadřují nemalý odstup od komunistického režimu, zároveň však velmi vyhraně dehonestují stávající politický režim. Tento fakt lze pravděpodobně interpretovat tak, že se nejedná o primárně ideologické prizma, ale spíše o ventilaci nespokojenosti se sociálně-politickým systémem vlády po r. 1989, která se politicky přetavuje do podpory KSČM.

Od Masaryka po Stalina...

Dotázaným byl předložen seznam historických i současných osobností. Každá vybraná osobnost zcela záměrně představuje jistý typus: například představitelé demokratické ČSR (Masaryk, Beneš), oběť politické perzekuce zevnitř strany (Slánský) i z demokratického prostředí (Horáková), protagonisté normalizace (Husák, Jakeš) i disentu (Havel), symbol reformního komunismu a Pražského jara (Dubček) i tehdejší-

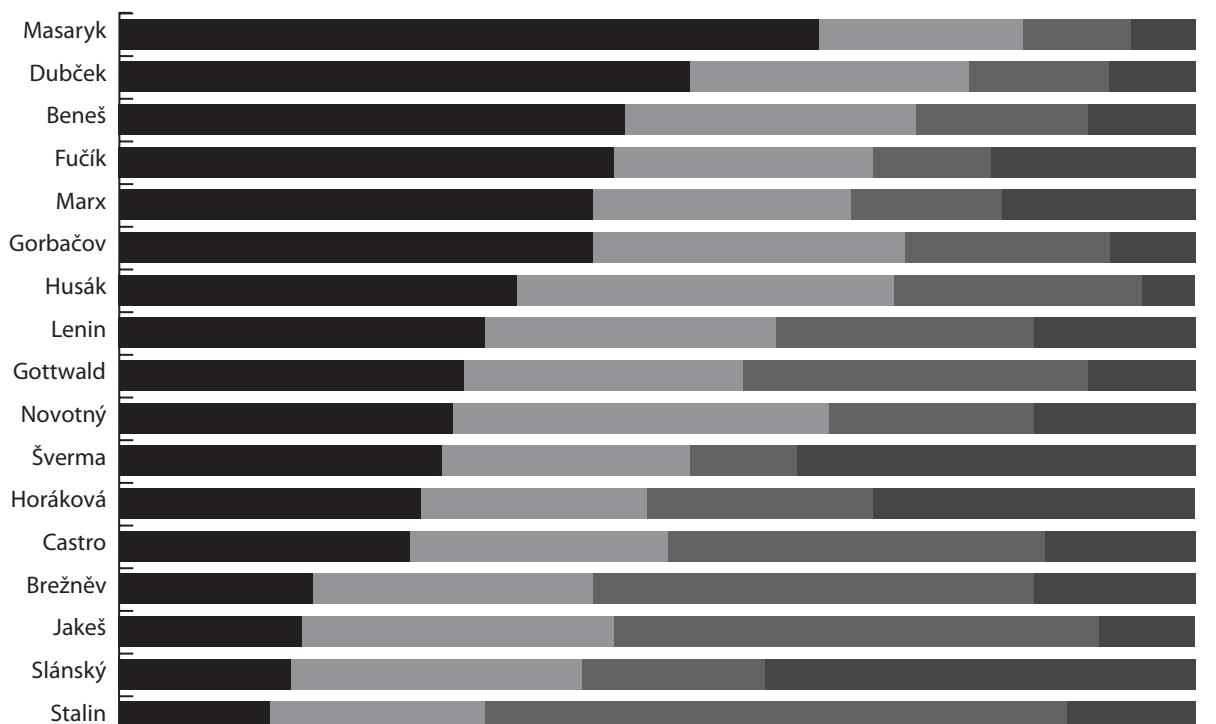
Tabulka 2: Hodnocení vybraných politických osobností (v %)⁸

	Rozhodně kladné	Spíše kladné	Tak napůl	Spíše záporné	Rozhodně záporné	Nezná	Neví	Index kladné/záporné hodnocení [#]
Historické osobnosti:								
Masaryk	29	36	19	7	3	0	6	+ 55
Dubček	17	36	26	10	3	2	6	+ 40
Fučík	16	30	24	8	3	4	15	+ 35
Beneš	14	33	27	12	4	1	9	+ 31
Marx	15	29	24	9	5	3	15	+ 30
Gorbačov	14	30	29	13	6	1	7	+ 25
Šverma	10	20	23	8	2	12	25	+ 20
Husák	11	26	35	16	7	1	4	+ 14
Novotný	6	25	35	16	3	4	11	+ 12
Lenin	10	24	27	14	10	2	13	+ 10
Horáková	6	22	21	15	6	6	24	+ 5
Gottwald	10	22	26	22	10	1	9	0
Slánský	2	14	27	13	4	13	27	- 1
Castro	9	18	24	19	16	2	12	- 8
Brežněv	5	13	26	24	17	3	12	- 23
Jakeš	3	14	29	29	16	3	6	- 28
Stalin	3	11	20	24	30	1	11	- 40
Osobnosti polistopadové éry:								
Filip	30	44	17	3	1	1	4	+ 70
Fischer	16	36	29	11	5	0	3	+ 36
Grebeníček	15	32	29	11	3	3	7	+ 33
Zeman	7	35	32	18	5	0	2	+ 19
Svoboda J.	6	20	24	9	3	17	22	+ 14
Čalfa	5	21	29	14	5	8	18	+ 7
Paroubek	4	25	35	22	12	0	2	+ 5
Špidla	5	25	34	20	8	1	7	+ 2
Klaus	5	21	31	27	14	0	2	- 15
Havel	6	19	28	25	20	0	2	- 20
Topolánek	0	2	11	31	54	0	2	- 84

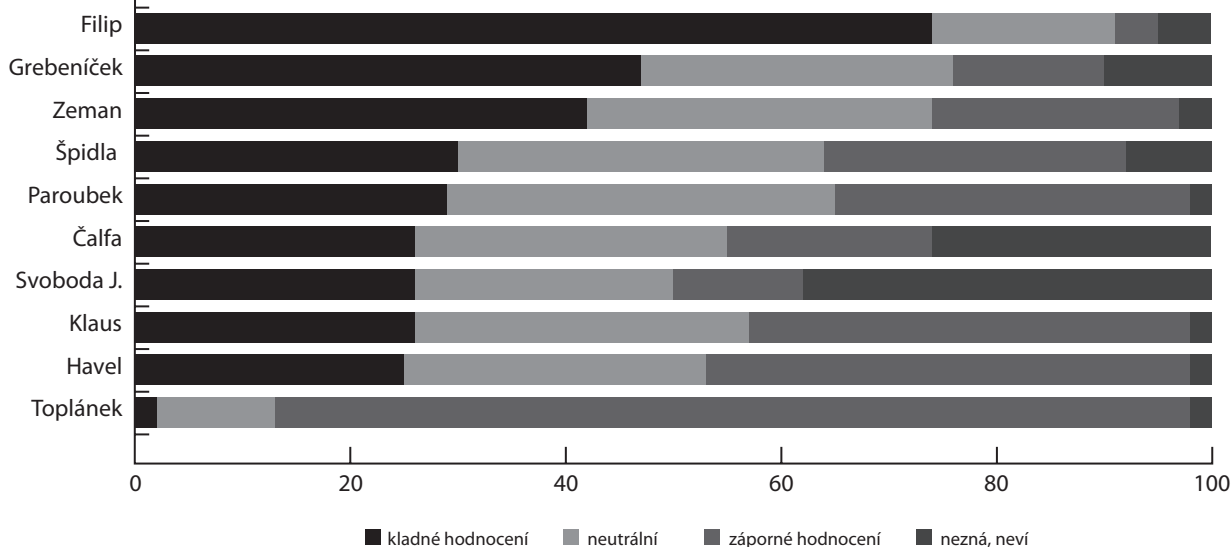
[#]Rozdíl kladných a záporných hodnocení (součty odpovědí „rozhodně“ + „spíše“ kladné a „rozhodně“ + „spíše“ záporné), N=879

Graf 3: Hodnocení vybraných politických osobností (v %)

Historické osobnosti:

Politici po r. 89:

ho tzv. konzervativního proudu ve straně (Novotný), kultovní postava komunistické propagandy (Fučík) či emblematická figura mezinárodního komunistického hnutí (Castro) atd. Do výzkumu byli zároveň zařazeni také politici spjatí s polistopadovým vývojem, vedle všech posledních předsedů KSČM například také významné osobnosti sociální demokracie.

Celkový přehled výsledků představuje tabulka 2, přičemž v posledním sloupci je index vyjadřující převahu pozitivních či negativních postojů. Ze sledovaných historických osobností je v očích voličů KSČM jednoznačně nejpříznivěji hodnocen zakladatel a první prezident samostatného Československa T. G. Masaryk, který je i pro voliče KSČM symbolem v zásadě neotřesitelným, a to opět v jakémisi rozporu s tradičními komunistickými výklady: přívrženci strany zjevně sdílejí (se

zbytkem populace) snad stereotypní přesvědčení o ekonomické úspěšnosti první republiky, morálním niveau a elegantní politické slušnosti této vpravdě olbřímí postavy českých dějin. Mezi velmi dobře vnímané osobnosti se zařadili také první tajemník strany z období Pražského jara A. Dubček, jehož jméno - tentokrát na rozdíl od „nekomunistické“ veřejnosti - neztratilo v komunistickém prostředí určitý mobilizační potenciál.

Výborné ocenění si dále vysloužili z hlediska katedrové historiografie problematický, leč v komunistické propagandě adorovaný „mučedník odboje“ J. Fučík, dále prezident E. Beneš a otec zakladatel socialistického a komunistického hnutí K. Marx. Relativně ambivalentní (z hlediska nejvyššího podílu neutrálních „hlasů“), avšak celkově stále spíše kladný, pohled

Tabulka 3: Hodnocení vybraných historických událostí, resp. epoch (v %)⁹

	Rozhodně kladné	Spíše kladné	Tak napůl	Spíše záporné	Rozhodně záporné	Neví	kladné/záporné hodnocení
Založení KSČ 1921	33	40	16	2	0	10	73/2
VŘSR 1917	19	32	21	6	2	21	51/8
Únor 1948	16	28	25	15	6	11	44/21
Pražské jaro 1968	12	27	31	13	5	13	39/18
Tzv. bolševizace KSČ a nástup Gottwalda do čela	10	24	27	20	7	13	34/27
Přestavba (perestrojka) ve 2. pol. 80. let	6	27	31	15	3	18	33/18
Normalizace v 70. letech	3	15	34	24	10	14	18/34
Intervence 1968	2	9	19	31	32	7	11/63
Charta 77	2	7	27	31	22	13	9/53
Politické procesy v 50. letech	0	4	19	30	32	15	4/62

Pozn.: Události jsou seřazeny sestupně, podle velikosti podílu kladného hodnocení (součty odpovědí „rozhodně“ + „spíše“ kladné), N=879

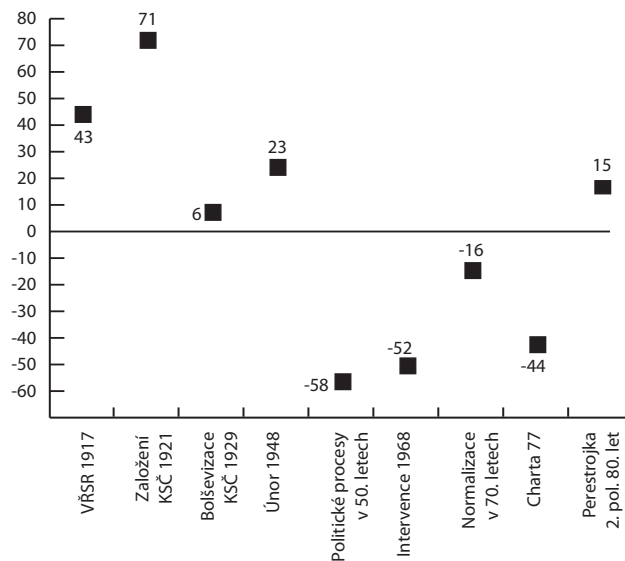
přináleží režimním prezidentům a zároveň vůdcům strany G. Husákoví a A. Novotnému (zatímco u všech ostatních se podíl „neutrálních hlasů“ pohybuje mezi 20 až 30 procenty, u těchto postav jde o 35 %). Jednoznačně nepříznivě jsou pak vnímáni L. I. Brežněv, M. Jakeš a zejména J. V. Stalin (jehož hodnotí kladně jen 14 % voličů KSČM). Připomeňme, že z představitelů komunistického hnutí jsou nejméně známí, s ohledem na schopnost respondentů vyslovit nějaký soud, Jan Šverma a Rudolf Slánský: u obou se dvě pětiny dotázaných nebyly schopny přiklonit k žádnému hodnocení.

Ze současných či nedávných politiků, spjatých již s politickou pluralitou po r. 89, jsou nejdůvěryhodnější, nikoliv překvapivě, poslední dlouholetí lídři KSČM, V. Filip a M. Grebeníček. Není však bez zajímavosti, že podstatně většího kreditu požívá současný předseda, zatímco jeho předchůdce, v mnoha směrech považovaný za kontroverznějšího politika i mimo „komunistické milieu“ (také z hlediska „postojů k minulosti“!), je důvěryhodný pouze pro necelou polovinu komunistických voličů. Relativně solidně jsou vnímány – opět nikoliv nelogicky – také předsedové sociální demokracie, zejména však Miloš Zeman. Dodejme, že prvního „porevolučního“ předsedu KSČM (1990-1993) a politika symbolizujícího snahu o razantnější transformaci strany J. Svobodu neznají či neumí posoudit bezmála dvě pětiny voličů strany.

Od založení strany k politickým procesům...

Součástí šetření byl taxativní výčet některých vybraných klíčových událostí a epoch jak československého komunistického režimu, tak i komunistického hnutí jako celku. V tabulce 3 jsou jednotlivé události seřazeny nikoliv chronologicky, ale podle velikosti podílů kladných hodnocení. Jednoznačně a v podstatě konsensuálně pozitivně je hodnocen samotný vznik strany v roce 1921, nadpoloviční většina dotázaných oceňuje také ruskou říjnovou revoluci. Naopak významně negativní konotace vyvolává vnímání politických procesů, intervence v roce 68, ale na druhé straně i vznik Charty 77.

Graf 4: Hodnocení vybraných historických událostí (resp. epoch)

Pozn.: Hodnoty udávají rozdíl procentních bodů mezi podíly těch respondentů, kteří období hodnotí kladně a těch, kteří je hodnotí negativně, při vyloučení odpovědí „nevím“.

Obecně velmi distancované postoje k Chartě 77, kterou vnímají negativně téměř dvě třetiny voličů KSČM, můžeme poněkud podrobněji rozkrýt na základě doplňujícího dotazu (viz tabulku 4). Podle 68 % respondentů Charta 77 systematicky připravovala zánik režimu. Na straně druhé se ale mírně nadpoloviční většina domnívá, že tato nezávislá iniciativa nic neovlivnila a režim by se zhroutil sám. A téměř podobný podíl oslovených zastává názor, že svou činností ohrožovala všechny občany.

Tabulka 4: Názory na Chartu 77 (v %)¹⁰

	systematicky připravovala zánik režimu	nic neovlivnila, režim by se stejně zhroutil	svou činností všechny občany ohrožovala
rozhodně souhlasí	29	7	8
spíše souhlasí	39	27	27
spíše nesouhlasí	17	33	33
rozhodně nesouhlasí	6	18	14
NEVÍ	9	15	18
souhlas/nesouhlas	68/23	33/51	35/47

Nejvýznamnější události života: rok 1989 a Pražské jaro

Jakési základní časoprostorové ukotvení života dotázaných zjišťovala otevřená otázka (s možností až tří různých odpovědí), mapující subjektivně nejvýznamnější celospolečenské události, které se dotázaným přihodily v průběhu života.

Patrně nejvýznamnější poznatek spočívá ve faktu, že ve 126 procentech případů (z absolutně možných 300) se objevily odkazy na události posledních dvaceti let: nejčastěji byla zmiňována obecně systémová změna z r. 1989 (45 % případů), evropská integrace (16 procent případů) a vznik samostatné České republiky (10 % případů). Mnohem méně často, v 57 procentech případů, příznivci KSČM uváděli události komunistické éry, přičemž mezi nimi zaujímá exkluzivní místo Pražské jaro, které vzpomněla skoro polovina těch, kteří jakýkoliv moment z let 48 až 89 řadí ve svém životě k nejdůležitějším. Události před rokem 48 (tj. především válka a osvobození) už jsou dnes „události života“ jen pro pětinu voličů strany, což je navzdory vysokému průměrnému věku, ovšem vzhledem k obrovskému časovému odstupu, v zásadě pochopitelné, leč přesto zajímavé – osobní válečná zkušenost je v celkové perspektivě komunistického elektorátu stejně nosná či reflektována, jako třeba vstup ČR do EU...

Nejhorší, co český národ potkalo: válka a nastolení kapitalismu

Změna režimu v roce 1989? Pro český národ největší katastrofa hned po druhé světové válce... I takto lze s jistotou dávkou trivializace shrnout názory respondentů určující ty historické události, které mají nebo budou mít pro český národ nejhorší důsledky (které byly opět zjišťovány pomocí otevřené otázky a opět s možností až tří různých odpovědí). Nedobré události se (podobně jako u událostí „nejdůležitějších“) koncentrují do doby po Listopadu (celkem ve 108 procentech uváděných případů), jmenovitě samotná revoluce byla uvedena ve 20 procentech případů, integrace se Západem (vstup do EU a do NATO) celkem v 19 % a specificky nastolení kapitalismu (včetně restitucí a privatizací) v 15 %.

Téměř ve dvou třetinách odpovědí (případů) naopak figurovaly události z předúnorové éry a z nich téměř vždy byly zmiňovány děje související s válečným konfliktem – právě druhá světová válka byla ostatně vůbec nejčastěji uváděnou událostí s nejhrošími důsledky (spolu s Mnichovem ve více než 50ti procentech případů). Nejméně často pak byly k dané negativní

souvislosti vztahovány fenomény z období „budování socialismu“ (celkem ve 48 procentech případů), mezi nimiž dominuje pražské jaro (v nemalé míře zde ale byla akcentována okupace, nikoliv samotný obrodný proces) a politické procesy a perzekuce v 50. letech.

... a to nejlepší: první republika, konec války, úspěchy socialismu, ale i Listopad

Podle hesla „dobře už bylo“ spadají dle dotázaných historické události s nejlepšími důsledky především do období před Vítězným únorem (celkem v 64 procentech případů), přičemž nejpozitivnější vtisk do budoucí historie českého národa má konec druhé světové války (ve 28 %) a vznik Republiky československé v r. 1918 (ve 26 %). Jistým paradoxem snad může být fakt, že polistopadová éra byla s naznačeným pozitivním akcentem uváděna častěji (v 57 procentech případů), než období předlistopadové (v 52 %), v jehož rámci byly nejfrekvencovaněji zmiňovány různé úspěchy na ekonomickém a sociálním poli (ve 14 %), dále „svržení buržoazie v r. 48“ (jak zní autentická slova jednoho z respondentů) v 10 % případů a Pražské jaro (v 7 %). Z událostí současných či nedávno minulých („posttotalitních“) byla v 11 % případů uvedena přímo sametová revoluce, dále vstup do EU (v 9 %), vznik samostatné České republiky (v 8 %) a nástup svobody a demokracie (včetně často jmenovitě traktovaného tématu „otevření hranic“) ve 12 procentech.

Proč došlo ke změně režimu? Špatná vláda, touha po změně i vývoj v zahraničí

Další otevřená otázka, tentokrát pouze s jedinou možnou variantou odpovědi, se snažila dekodovat, jak voliči KSČM interpretují změnu režimu před více než dvaceti lety. Drtivá, bezmála tříčtvrtinová většina z nich přitom nalezla interní důvody: největší část, 25 %, vidí v pozadí systémových změn špatnou vládu pod vedením KSČ. Mezi ostatní častěji předkládané důvody pak patří přání změny, destruktivní činnost disidentů a studentů, touha po demokracii a svobodě, po vyšší životní úrovni atd. (tyto poznatky uvádělo shodně 5 až 8 % dotázaných). Téměř čtvrtina oslovených pak obrátila pozornost k „externím“ důvodům, k vlivu Gorbačovovy přestavby, vývoji v okolních státech „tábora míru a socialismu“, k diverzi Západu i k jakémusi globálnímu procesu resp. dohodě mocností.

Tabulka 5: Nejvýznamnější celospolečenská událost života (v % případů)¹¹

Události do r. 1948	20
Z toho:	
Konec války, rok 1945 (osvobození, poválečné budování republiky, znárodnění průmyslu atd.)	13
II. sv. válka (okupace, holocaust, Mnichov, protektorát, zánik ČSR atd.)	5
Vznik ČSR (první republika, vznik republiky, samostatného Československa, 28. říjen)	2
Události 1948-1989	57
Z toho:	
Pražské jaro, léta 68-69	25
Únor 1948 (nástup socialismu)	7
Lety do vesmíru (přistání na měsíci, Remek, Gagarin, Těškovová)	5
Dílčí události 50. a 60. let (měnová reforma 1953, zakládání JZD, proces s Miladou Horákovou, úmrtí Stalina, Gottwalda, odhalení kultu osobnosti, založení Varšavské smlouvy, RVHP)	4
Dílčí události a fenomény 70. a 80. léta (nástup Husáka, Svobody, dobrá situace před listopadem v různých oblastech, relativní sociální spravedlnost, slušné vzdělání a bydlení, solidarita, novomanželské půjčky, kvalitní zdravotnictví, Charta 77 atd.)	4
Rituály komunistické éry (spartakiády, stavby mládeže, 1. máje, akce Z, sbírky, vojenská služba, ocenění ve Svazu žen, čestné uznání KSČ, zrušení ČSM atd.)	3
Válečné konflikty (Korea, Vietnam), zbrojení za studené války (atomová zbraň)	2
Perestrojka – éra Gorbačova	2
60. léta ve světě (odzbrojení v 60. letech mezi USA a SSSR, dekolonizace, hippies a sexuální revoluce...)	1
Vstup do KSČ	1
Komunistický režim – obecně (vláda komunistů, budování socialismu, doba socialismu, život za socialismu, éra před r. 1989)	1
Události po r. 1989	126
Z toho:	
Listopad 1989, sametová revoluce - obecně	45
Evropská integrace a vstup ČR do EU (vstup do EU, Lisabon, volný pohyb po Evropě, Schengen, vznik Eurozóny, založení EU, sjednocení Evropy atd.)	16
Vznik samostatné České republiky v r. 1993 (rozpad federace)	13
Dílčí negativní změny (fenomény) po listopadu (mj. vykořisťování důchodců, zadluženost lidí, přemrštěné platy manažerů, nezáměr o lidi, prodloužený věk odchodu do důchodu, tažení proti komunistům, rozšíření drog a organizovaného zločinu v důsledku otevření hranic, rasismus, radar, zdražování pohonných hmot, plynu, vody, elektřiny, nezaměstnanost, špatná ekonomika státu, zavedení poplatků u lékaře, ztráta jistot, chudoba, dopady reformy na obyčejné lidi, rozkrádání majetku, nedokonalé zákony, rozpad JZD, zrušení trestu smrti, ztráta zaměstnání, zrušení povinné vojny, Cibulkovy seznamy, odtajňování spisů StB)	10
Pád komunismu - obecně (pád komunistických režimů ve východní Evropě, konec studené války, rozpad SSSR etc.)	6
Nástup kapitalismu, privatizace, restituce (mj. obnova kapitalismu, podnikání, „restituce majetku po předcích“)	6
Současná celosvětová krize (krize kapitalismu)	3
Svobodné volby (volby, vznik více politických stran, možnost volit...)	3
Volba prezidentů po r. 1989 (Havel prezidentem, Klaus prezidentem atd.)	3
Volby 2010 (vznik koalice ODS, TOP a VV, vláda pravice)	3
Války v posledních desetiletích (Irák, Afghánistán, Jugoslávie)	2
Odchod sovětských vojsk (rozpad Varšavské smlouvy)	2
Současnost, demokracie, vývoj země po roce 1989 (obecně)	2
Vstup do NATO	2
Terorismus (11. září, Al-Káida)	2
Působení KSČM po r. 1989 (dvacetiletý úspěch komunistů po revoluci, dobré postavení a činnost KSČM do dneška, zrození KSČM, úspěšná transformace, pokračování činnosti strany, obroda levice atd.)	2
Technická revoluce v posledních letech (rozvoj počítačové techniky)	2
Ocenění dneška, dílčí pozitivní změny po r. 1989 (vyšší platy a důchody, otevřenost země, možnost cestovat a pracovat v zahraničí, dostupná západní měna, dostupnost informací, možnost studia, lepší zásobování a služby, svoboda slova, lepší zdravotní péče atd.)	2
Návštěvy papeže	1
Zvolení B. Obamy prezidentem	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi, varianty bez odpovědi, soukromé události (rodina, zdraví, práce) a další domácí i zahraniční – zejména nepolitické - události (živly, neštěstí, místní události, bulvár, sport a další události).

Tabulka 6: Historické události s nejhrošími důsledky pro český národ (v % případů)¹²

Události do r. 1948	65
Z toho:	
II. světová válka (<i>holocaust, fašismus, nacismus, okupace, protektorát, Heydrichiáda</i>)	44
Mnichov (zabrání Sudet)	9
Období I. Republiky (<i>mj. hosp. krize 30. let, pronásledování členů KSČ za 1. rep.</i>)	4
Rozpad Rakouska-Uherska, založení ČSR	3
Odsun Němců (<i>Benešovy dekrety</i>)	3
Rozdělení Evropy po roce 1945 (<i>nepřijetí Marshallova plánu</i>)	2
Události 1948-1989	48
Z toho:	
Rok 1968-69 (<i>okupace, emigrace, pražské jaro, čistky, tzv. druhé osvobození, zvolení Husáka prezidentem</i>)	16
50. léta: politické procesy (<i>perzekuce kulaků, živnostníků, letců</i>)	13
Únor 1948 (vznik LM)	5
Znárodnění, kolektivizace vesnice	3
Normalizace (<i>období 1969-1989</i>)	3
Nadvláda SSSR (<i>poddanost Moskvě, Varšavská smlouva</i>)	2
Uzavření země po r. 48 (<i>izolace, drátěné ploty na západní hranici, železná opona</i>)	1
Vynález atomové bomby (<i>jaderná energetika, vývoj techniky</i>)	1
Komunismus, totalita, nesvoboda	1
Studená válka (<i>rozdělení světa na východ a západ, zbrojení</i>)	1
Dílčí negativa předlistopadové doby (<i>ničení země – ekologické problémy, obrovské znečištění a kontaminace, omezování lidí, měnová reforma 1953</i>)	1
Charta 77	1
Události po r. 1989	108
Z toho:	
Změna režimu 1989 (období po r. 1989 obecně, demokracie)	25
Nastolení kapitalismu, privatizace, restituce	15
Vstup do EU (<i>sjednocení Evropy, Lisabonská smlouva, Euro</i>)	11
Vstup do NATO, orientace na Západ	8
Rozpad ČSFR	8
Vláda pravice po volbách 2010	7
Současná globální (finanční) krize	6
Sociální nerovnost, nezaměstnanost (<i>zavržení sociálního státu, zadluženost domácností, chudoba</i>)	5
Pád komunismu (<i>socialistického bloku, rozpad SSSR, odklon od SSSR, ztráta vedoucího postavení KSČ, porážka socialismu, rozpad RVHP, Varšavské smlouvy</i>)	5
Hospodářská kriminalita, korupce (<i>rozkrádání majetku</i>)	5
Dílčí negativní změny (fenomény) po listopadu (<i>zvyšování cen, zdražování jídla a služeb, zvýšení DPH, zrušení povinné vojny, zrušení pracovní povinnosti, vláda ČSSD, plán postavení radaru, likvidace zemědělství, strojírenství, zrušení výroby tradičního zboží, zhoršení zdravotnictví, prodej českých firem cizincům, zničení výrobků českých podniků, neonacismus, Klaus, účast českých vojáků v misích etc.</i>)	3
Současná politika (<i>obecně</i>), změny vlád	3
Politika V. Havla	2
Morálka politiků (<i>arogance, u moci jsou podvodníci, zloději, lidé bez charakteru</i>)	1
Vliv Německa, rušení dekretů	1
Otevření hranic, příliv cizinců	1
Úpadek kultury, uvolnění morálky (<i>bulvár, morální devastace, šikana mezi dětmi, přílišný individualismus, lidská lhostejnost, pokles morálky, drogy</i>)	1
Terorismus (11. září)	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří varianty bez odpovědi, neví, jiné, soukromé události (rodina, zdraví, práce), další domácí i zahraniční nespolečenské události, katastrofy (Černobyl), přírodní živly, neštěstí, místní události, AIDS, bulvár, sport).

Tabulka 7: Historické události s nejlepšími důsledky pro český národ (v % případů)¹³

Události do r. 1948	64
Z toho:	
Konec II. sv. války (<i>pád Hitlera, porážka fašismu v r. 1945</i>)	28
Vznik Československa (<i>rozpad Rakouska-Uherska, konec I. sv. války</i>)	20
I. republika	6
Období 1945-48 (<i>poválečná obnova, volby 1946</i>)	4
Protinacistický odboj	2
Odsun Němců (<i>Benešovy dekrety</i>)	2
Vznik a založení KSČ	1
Říjnová revoluce 1917 (<i>vznik SSSR</i>)	1
Události 1948-1989	52
Z toho:	
Ekonomické a sociální úspěchy před r. 1989 (<i>sociální jistoty, růst životní úrovně, rozvoj průmyslu, strojírenství, zemědělství, školství, zdravotnictví, umění, sportu, vědy, výstavba sídlišť, zaměstnanost, morálka za socialismu, technický pokrok...</i>)	14
Únor 1948	10
Pražské jaro 1968 (<i>uvolnění v 60. letech</i>)	7
Znárodnění, kolektivizace zemědělství (<i>vznik JZD</i>)	5
Komunistická vláda – obecně (<i>doba komunismu, socialismu, budování socialismu, pevná vláda, vláda komunistů, vedoucí úloha KSČ</i>)	5
Vytvoření socialistického bloku (<i>Varšavská smlouva, RVHP, spojenectví se SSSR</i>)	3
Normalizace (<i>70. a 80. léta, konsolidace po roce 1968</i>)	3
Rituály komunistické éry (<i>budovatelské hnutí, brigády, akce Z, spartakiády</i>)	2
Vstup vojsk Varšavské smlouvy	2
Perestrojka (<i>nástup Gorbačova</i>)	1
Události po r. 1989	57
Z toho:	
Sametová revoluce 1989	11
Vstup do EU (<i>sjednocení Evropy</i>)	9
Rozpad ČSFR	8
Svoboda a demokracie po r. 1989 (<i>svobodné volby, možnost studií v zahraničí, možnost volit více stran, výběr pracovních míst, možnosti pro mladé lidi, svoboda náboženství, tisku, politická pluralita</i>)	6
Otevření hranic (<i>otevírání světa, možnost cestování, otevření hranic</i>)	6
Odsun sovětských vojsk, konec studené války (<i>odtržení od SSSR</i>)	5
Vstup do NATO	3
Kapitalismus, tržní hospodářství (<i>privatizace, restituice, rozvoj podnikání</i>)	3
Úspěchy KSČM po r. 1989 (<i>přetvoření KSČ v moderní levicovou stranu, omlazení a stabilizace stranické základny, resuscitace strany, transformace české levice, účast členů KSČ ve veřejné správě ČR a EU, zachování KSČM po listopadu atd.</i>)	2
Rehabilitace a náprava křivd po r. 89 (<i>„seznámení se se zvěrstvy KGB, StB“</i>)	1
Prezidentování V. Havla	1
Prezidentování V. Klause	1
Mír v současnosti (<i>žádné války, mírové smlouvy mezi Ruskem a USA</i>)	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi, varianty bez odpovědi, soukromé události (rodina, zdraví, práce) a další domácí i zahraniční – zejména nepolitické - události (místní události, sportovní úspěchy).

Tabulka 8: Proč došlo k systémové změně v r. 1989? (v %)¹⁴

Vnitřní důvody	74
Z toho:	
Špatný (neudržitelný) režim (<i>chyby vedení KSČ, nespokojenost se situací, lidé chtěli zrušit komunistický režim</i>)	25
Touha po změně	8
Destruktivní činnost disidentů a studentů (<i>podněcovali ke změně, byli podplaceni</i>)	7
Nedostatek svobody, přání demokracie	6
Touha po majetku a vyšší životní úrovni (<i>vyšší platy, mladí si mysleli, že jim bude líp, bohatí chtěli podnikat, dostat se k moci, chtěli kapitalismus, obohatit se, převést vše do soukromých rukou, občané chtěli zpět majetek, malá skupina lidí chtěla převzít veškerý majetek lidu, rozkrást státní majetek atd.</i>)	5
Hloupost lidu (<i>lidé se nechali zmanipulovat, byli naivní, davová mánie, slepota lidu, „lidi nevěděli, co bude“</i>)	4
Ekonomický krach režimu (<i>špatné hospodaření, sociální krize, ekonomický krach, nemožnost konkurence Západu</i>)	4
Fraška, podvod (<i>Vše bylo dohodnuté, předem připravené</i>)	3
Fatalismus - to je vývoj (<i>žádná doba není optimální</i>)	3
Demonstrace, manifestace (<i>brutalita policie, „komunisté to přehnali“</i>)	3
KSČ to vzdala (<i>neměla dost sil, komunisté si už málo věřili</i>)	2
Boj o moc (<i>touha po moci, vnitropolitický boj</i>)	2
Náhoda (<i>nikdo to nečekal, omyl, nedorozumění</i>)	1
Morální úpadek (<i>lidé si dělají, co chtějí, lidem se přestalo chtít dělat, moc volnosti, příliš demokracie, velké uvolnění režimu</i>)	1
Vnější důvody	23
Z toho:	
Perestrojka (<i>situace v SSSR, Gorbačov</i>)	7
Celoevropský, celosvětový proces (<i>důsledek studené války, dohoda SSSR a USA</i>)	6
Tlak ze Západu (<i>západní rozhlas, zájem USA, bylo to naplánováno a připraveno zvenku, kapitalisté potřebovali otevřít, rozšířit trhy atd.</i>)	6
Vliv sousedních socialistických států (<i>změny v okolních zemích</i>)	4
Pozn.: V přehledu jsou uvedeny motivy, které uvedlo alespoň 1 % dotázaných. Zbytek do 100 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi a varianty „neví“.	

Roky 1968 a 1989 jako momenty s největším vlivem na formování názorů

Otevřená otázka opět s jedinou možnou variantou odpovědi měla za cíl rozkrýt, jaké historické události či epochy měly dle vlastního úsudku voličů KSČM největší vliv na formování jejich politických názorů. Ze získaných dat přitom vyplynulo, že nejvíce, 27 procent, se politicky sebedefinuje ve vztahu k období po roce 1989, ať už přímo k samotné sametové revoluci, době porevoluční nebo dílčím (nejmž negativním) aspektům transformační éry. 23 % pak přičítá utváření svých politických postojů době předlistopadové, nejvýrazněji (v 10 %) Pražskému jaru. Pro 17 % dotázaných sahá formativní politické období hlouběji do historie, až před rok 1948 a zejména do doby válečné a poválečné.

Rok zázraků 1989? Jak pro koho.

Rok 1989 byl nepochybně významným mezníkem (nejen) v našich národních dějinách. Došlo ke změně systému založeného na kontrole a direktivním řízení. Byla obnovena politická i ekonomická soutěž a především autonomie jedince. Lidská práva se stala nejen formální, ale i faktickou součástí právního řádu. Přestože polistopadový vývoj šel nezadržitelně (a logicky) k diferenciaci politických hledisek, názorů a postojů, samotný okamžik změny, „bod nula“, je vnímán zřetelnou většinou veřejnosti pozitivně [Kunštát 2009; Kunštát 2010; Hampl, Vinopal, Šubrt 2011]. Rok 1989 zastává významné místo

v dějinné paměti, je jedním z jejích center. V jistém smyslu je naší současností, protože ji v praktickém slova smyslu zakládá (ústavně, právně, politicky).

Přesto je tematizace roku 1989 paradoxně obtížná. Možná právě proto, že stále existuje většinový diskurs roku 89 jako vysvobození z Východu importované z říše zla, možná právě proto, že je považován za bájný počátek nového věku. Reflexe roku 1989 „zatušla“ v těchto mytizujících stereotypech „my“ (porobení otroci, kteří povstali proti Moci) a „oni“ (služebníci satana) [Pinkas 2009]. Tento polarizující koncept měl své hluboké kořeny v normalizaci, kdy takoveto černobílé vymezení bylo prostředkem znovuoobnovení vlastní identity a integrity lidí jako občanů a zároveň projevem neochoty k hlubší reflexi a strachu přiznat si svá malá normalizační selhání [srov. Holý 2001]. Jeho přežívání ve většinovém diskursu a nakonec i většinovém veřejném mínění je faktem, který však nevylučuje, že mnozí, a voliči KSČM v první řadě, podobnou perspektivu nesdílejí nebo sdílejí jen částečně.

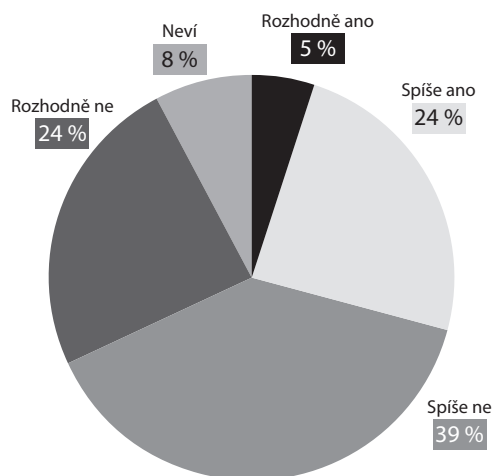
Bezmála třetina (29 %) komunistických voličů totiž vnímá změnu režimu v roce 89 pozitivně, naopak dvakrát více (63 %) se přiklání k názoru, že „nestála za to“ (z toho 24 % lze považovat za radikální odpůrce či „odmitače“ přechodu k demokracii, kteří zvolili variantu „rozhodně nestála za to“).

A jak vypadá obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes? Z přehledu názorů vyplývá, že dnešní poměry jsou, v souladu s předešlým, nynějšími voliči KSČM hodnoceny výrazně hůře než poměry před r. 1989. Přesně polovina z nich se přiklání k názoru, že celkové poměry před listopadem byly

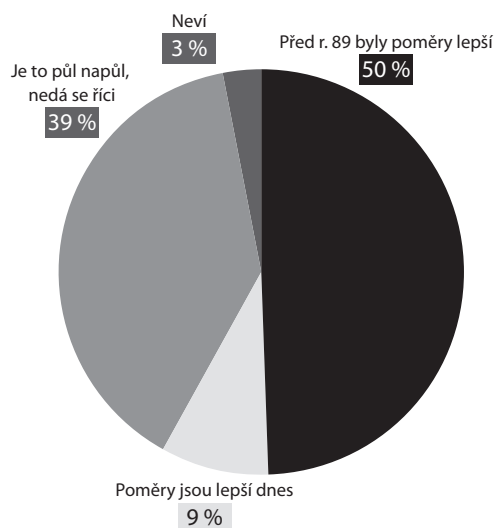
Tabulka 9: Událost (historická epocha), která měla největší vliv na formování názorů voličů KSČM (v %)¹⁵

Události do r. 1948	17
Z toho:	
II. světová válka a nacismus	6
Poválečná doba (obnova a budování státu, léta 45-48)	5
Osvobození, konec války	2
VŘSR (události v Rusku, Lenin)	2
Epochy před rokem 1918 (husitství, mistr Jan Hus, národní obrození, Habsburkové)	1
Rozpad Rakouska-Uherska, vznik ČSR (I. republika, kapitalismus 1920 – 1938)	1
Události 1948-1989	23
Z toho:	
Pražské jaro 1968 (léta 68/69, okupace)	10
Komunistický režim – obecně (budování socialismu, léta 48-89, období po r. 48, předlistopadová éra)	7
Rok 1948	4
50. a 60. léta (období v letech 1948-1967, znárodnění, kolektivizace, stavby mládeže)	4
70. a 80. léta (období po r. 69, normalizace, perestrojka)	4
Členství v KSČ, SSM, Pionýru (průvody, akce Z, první máje)	1
Události po r. 1989	27
Z toho:	
Sametová revoluce, rok 1989 (změna režimu, pád Berlínské zdi, otevření hranic)	14
Dílčí negativní fenomény po r. 1989 (sociální nejistota, nezaměstnanost a nerovnost po r. 1989, momentální špatná situace, krize, současná vláda, současnost, nástup pravice, období rozkrádání, korupce po r. 1989)	6
Doba po revoluci - obecně	5
Kapitalismus (privatizace, restituce)	2
Obecné¹⁶	8
Z toho:	
Minulost, sled dějin (zkušenosti ze života, postupné formování názorů)	3
Dětství, mládí	2
Rodiče (výchova v rodině)	2
Školní výuka (vysoká škola, literatura)	1
Žádná	11

Graf 5: Stála změna systému v r. 1989 za to?¹⁷

Graf 6: Hodnocení poměrů před listopadem 89 a dnes (v %)¹⁸

Tabulka 10: Jaká byla povaha sametové revoluce? (v %)

Byla cílem sametové revoluce reforma systému nebo revoluční změna? ²⁰	
Rozhodně revoluční změna	17
Spíše revoluční změna	35
Spíše reforma komunistického systému	26
Rozhodně reforma komunistického systému	13
NEVÍ	9
Revoluce/reforma komunistického systému	53/39
Byla sametová revoluce záležitostí disidentů nebo celospolečenským hnutím? ²¹	
Rozhodně celospolečenské hnutí	7
Spíše celospolečenské hnutí	30
Spíše záležitost skupiny disidentů	35
Rozhodně záležitost skupiny disidentů	19
NEVÍ	9
Celospolečenské hnutí/ skupina disidentů	37/54
Cílem sametové revoluce byla politická nebo ekonomická změna? ²²	
Rozhodně ekonomická změna	8
Spíše ekonomická změna	18
Spíše politická změna	39
Rozhodně politická změna	28
NEVÍ	7
Ekonomická změna/politická změna	26/67
Sametová revoluce byla revolucí nebo se režim zhroutil sám? ²³	
Rozhodně se režim zhroutil sám	5
Spíše se režim zhroutil sám	30
Rozhodně šlo o revoluci	39
Spíše šlo o revoluci	17
NEVÍ	9
Režim se zhroutil sám/revoluce	
Změna režimu v r. 89 měla podporu celé společnosti, části, nebo nikoho (v %) ²⁴	
celé společnosti	2
většiny národa	42
jen mezi některými skupinami lidí	50
neměla vůbec žádnou podporu	1
NEVÍ	5
Změna měla podporu celé společnosti či většiny národa/jen některých skupin či žádnou podporu	44/51

lepší, nicméně hodně je i takových (39 %), kteří konstatují, že je to „tak napůl“ a necelá desetina (9 %) dokonce považuje současné poměry za lepší.

Kromě výše uvedených aspektů obrazu sametové revoluce u současného elektorátu KSČM se ukazuje, že podle většiny šlo o důsledek činnosti disidentských skupin (54 %), nikoli celospolečenské hnutí (37 %), a že tedy politické změny v roce 1989 neměly podporu většiny národa (42 %) nebo dokonce celé společnosti (2 %) – naopak 50 % zastává názor, že sameto-

vou revoluci podporovaly jen některé skupiny lidí (ovšem zcela zanedbatelný podíl respondentů se domnívá, že neměla vůbec žádnou podporu). Obraz revolučnosti roku 1989 je podpořen názorem většiny příznivců KSČM, že smyslem procesů, jež v r. 1989 proběhly, byla revoluční změna (53 %), nikoli jen reforma komunistického systému (39 %), přičemž dvě třetiny dotázaných soudí, že cílem byla především změna politická (67 %) a nikoli ekonomická (26 %).¹⁹

Závěrem

Výzkum dokládá úzký vztah mezi historickým vědomím, obrazy a stereotypy či jistou kulturou paměti voličů KSČM a jeho konkrétní politickou instrumentalizací, která vytváří specifickou politickou identitu. Proklamativní popis komunistického režimu jako zločinného a zavrženíhodného, příznačný pro současný mediálně-politický diskurz, je přirozeně na hony vzdálen „kolektivnímu vědomí“ komunistických voličů, jejichž perspektiva narušuje rozšířené pojetí komunistické minulosti jako čehosi cizorodého a zvnějšku vneseného. Je příkrrou polemikou s polistopadovým výkladem dějin komunismu, který zdůrazňuje jeho temné a kruté stránky – zločiny, křivdy, ekonomický a sociální marasmus, zkažené životy a vším prostupující bezmoc spojenou s rezignací. V kontrastu s takovým pohledem exponují zcela jiná témata: budování, rozkvět, klid, řád, spravedlnost, vítězství „správné“ ideje...

Výsledky mohou konstruovat konkrétní, historicky podmíněnou mentalitu komunistického sociálně politického prostoru. Levicový radikalismus KSČM dokáže reprezentovat reálné zájmy nemalých segmentů české společnosti nebo, přinejmenším, politicky instrumentalizovat vzorce třídní loajality u nižších společenských vrstev a skupin, které trvale pociťující ekonomickou nejistotu a jejichž životní šance jsou (subjektivně i objektivně) fatálně odvislé od míry přerozdělování veřejných zdrojů, paternalismu a ingerencí státu v sociální politice (důchodci, nekvalifikovaní dělníci a rolníci, nezaměstnaní, lidé s nižšími stupni vzdělání atp.).

Program ekonomické transformace začal ohrožovat nejen základní životní zájmy určitých skupin, ale i jejich samotnou existenci (zaměstnanci státních podniků, družstevníci atd.). Vytvořil autentickou hrozbu pro životní úroveň mnoha domácností, a to i těch částí společnosti, které se s komunistickým režimem (přinejmenším) nijak výrazně neidentifikovali. Zdá se, že nejméně u části voličů KSČM není pozadím afinity k této straně primárně hodnotové (ideologické) vnímání komunistického režimu a demokratické transformace, ale na individuální úrovni vytvářené a etablované „zájmové“ hodnocení historie i současnosti – právě (socioekonomický) zájem coby klasická proměnná politických hodnot a postojů (cośi chápu jako „výhodnější pro mě a pro lidi jako já“) je zde tudíž nezřídka podstatou preference strany, která představuje (a politicky přetavuje) tradici minulého, „výhodnějšího“.

Ekonomické reformy byly (a jsou) nevyhnutelně bolestivé pro velkou část přirozené levicové klientely. Některé skupinové zájmy – odvozené od vnímání životní úrovně, sociálního zabezpečení skupiny, pozice ve statusové hierarchii atd. – tedy zůstaly definovány vzorci starého systému, jeho institucí a příznačné etastické sociální struktury. Tyto skupiny pak v prostředí radikální systémové změny vytvořily přirozenou sociální základnu politických formací, které zachování staré-

ho systému nebo jeho částí obhajují (zejména státem řízenou ekonomiku). Pro celou řadu nemalých společenských skupin, zvláště lidí s nižším vzděláním a následně s nižší možností uplatnění na trhu práce, znamenaly důsledky reformem existenční (a koneckonců i existenciální) úzkost [Kunštát 2004] a vyvolaly nostalgické vzpomínky na „staré dobré časy“ (fenomén „ostalgie“).

Česká varianta komunismu v zásadě naplňuje potřebu určité nemalé části české společnosti. KSČM je silná z toho důvodu, že dokázala zaujmout autentické místo ve struktuře konfliktních sociálních linií, že reprezentuje reálné (či domnělé) zájmy nemalých segmentů této společnosti. Právě pevné ukotvení voličské klientely KSČM ve struktuře sociálních štěpení (a s tím související protestní potenciál strany) pak představuje jedno z vysvětlení nezanedbatelné voličské podpory KSČM.²⁵ Pro interpretaci úspěchu KSČM je zřejmě klíčová právě naznačená ekonomicko-sociální dimenze, avšak neméně důležitá, jak ilustrujeme výše, je dimenze podpory režimu a vztah k minulosti.

Jsou tedy třídní determinanty rozhodující pro volbu krajní levice? Jakkoliv je vztah mezi stranickou programatikou a aspiracemi sociální báze stran exaktně doložitelný, třídní rozpor v sociální struktuře nemůže být jediným vysvětlujícím prizmatem či sociálním základem pozice KSČM. Jednostranné odvozování stranické diferenciaci z třídního kontextu je ostatně obecně velmi problematické, speciálně pak u stran komunistického typu. Volební rozhodování totiž bezpochyby není formováno výlučně příslušností k určitým sociálním skupinám (Sartori 1990). Lidé vždy nevolí primárně podle svých přirozených sociálních zájmů, ale také podle idejí, které je racionálně nebo emocionálně zaujmou. Interpretace zákonitostí reálného volebního chování je tudíž nesmírně komplexním a vícefaktorovým problémem. Vstupuje sem celá řada identifikací (faktorů), jež se vzájemně posilují, vedle sociálního určení kupříkladu stranická agitace a propaganda, vliv rodinného zázemí, proměnné stranického a volebního systému, nacionální, náboženské, regionální či jiné motivy, situační faktory, kulturní podmínky, konjunkturní vlivy atd. [Dalton 1988].

KSČM dokáže s úspěchem prostřednictvím protestu organizovat a mobilizovat tyto zvláštní odcizené subkulturní skupiny se specifickými politickými vzorci, které si přejí, aby jejich hlas – hlas nespokojených, hlas radikální, vyhraněné protestní, negativistický a nezřídka vskutku antisystémový – byl slyšen ve veřejném prostoru. Zastupuje tedy nekompromisní opozici, která akumuluje protestní hlasy; jednoznačně, „jen“ potenciálně, v některých případech dokonce spíše okrajově antisystémové, protirežimní, „odcizené“. KSČM tedy plní tzv. tribunskou funkci: hájí skupiny, které mají dojem, že jsou vyloučeny z účasti na daném systému [Novák 1999].

Volíči KSČM, ostatně tak jako kteříkoli volíči jiných politických stran, jsou ve své většině „běžní lidé“ s běžnými osudy, které před ně obvykle nestaví otázky života a smrti, jako spíše všedního života. Vzhledem ke známé věkové struktuře většina z nich prožila značnou část svých produktivních životů v 70. a 80. letech. Speciálně reflexe normalizační éry je zde tedy jakousi generační zkušeností, svědectvím o vlastní jedinečné existenci v kontextu doby, osobní výpovědi, již doba tvoří spíše základní rámec. A je to zkušenost, kterou nelze jednoznačně interpretovat ani organicky začlenit do příběhu o komunistickém zlu - jejími atributy nejsou nebo nemusí být zmar, šed, bezmoc, chátrání a devastace, ale naopak mládí, práce, šťastná rodina, perspektiva...

Výsledky šetření naznačují, na základě jakého historického vědomí se zakládá a udržuje politická identita komunistického elektorátu, jakou roli zde hrají dějiny a vztah k minulosti. Ukazují, že nejen česká společnost, ale i zdánlivě koherentní politická subkultura je „rozdělena minulostí“, jejíž výpovědi o minulém jsou zároveň reflexí současného stavu společnosti. Žádný mýtus není nezpochybnitelný, žádná doktrína není bezvýhradně závazná, nekonformní pohledy nejsou výjimečným excesem, triumf i vina jsou přítomny pospolu... Tam, kde existuje svobodná demokratická společnost, umožňující volné šíření názorů – a lhostejno, zda „ahistorických“, „mylných“, „ideologických“ či vzniklých na základě racionální kritické diskuse - budou přítomny i různé, často protikladné pohledy na minulost. A z nich vyplývající pestré stranické a politické identity.

literatura

- Assmann, Jan. 2001. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Balík, Stanislav. 2005. „Communist Party of Bohemia and Moravia and its attitude towards own history“. Pp. 140-149 in Lubomír Kopeček (ed.). *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*. Brno: CDK.
- Balut, Aleš, Ladislav Cabada. 2001. „Postkomunistické strany v České republice a Slovinsku“. *Politologická revue* 1.
- Bozóki, András, John T. Ishiyama (eds). 2002. *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*. Armonk. New York: M. E. Sharpe.
- Dalton J. Russell. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham: Chatham House Publisher.
- Fiala, Petr, Jan Holzer, Miroslav Mareš, Pavel Pšejja. 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fiala, Petr, Miroslav Mareš. 1999. „KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany“. *Politologický časopis* 6 (2).

- Gjuričová, Adéla. 2010. *Přítomná minulost*. [online]. Atlas transformace. Dostupné z: (<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/p/pritomna-minulost/pritomna-minulost.html>)
- Gjuričová Adéla, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk, Tomáš Zahradníček. 2011. *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Hampel, Stanislav, Jiří Vinopal, Jiří Šubrt. 2011. „Reflexe novodobých českých dějin, sametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti“. *Naše společnost* 9 (1): 19-30.
- Handl, Vladimír. 2008. „Transformace komunistické strany: Od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci“. Pp. 91-115 in Adéla Gjuričová, Michal Kopeček (eds). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha, Paseka.
- Hanley, Seán. 2001. „Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSČM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic“. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 17 (3): 96-116.
- Halbwachs, Maurice. 2010. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.
- Havelka, Miloš. 2001. *Dějiny a smysl: Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*. Praha: NLN.
- Havelka, Miloš, Milan Tuček, Jiří Černý, Jiří Česal, Marek Hudema. 2002. *Skupinové mentality*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček (eds). 2002. *Rudí a růžoví – Transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita.
- Holý, Ladislav. 2001. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: SLON.
- Hough, Daniel, Vladimír Handl. 2004. „The post-communist left and the European Union: the Czech Communist Party of Bohemia and Moravia (KSCM) and the German Party of Democratic Socialism“. *Communist and Post-Communist Studies* 37 (3): 319-339.
- Huntington, Samuel. 1971. „The Change to Change: Modernization, Development and Politics“. *Comparative Politics* 3 (3): 282–322.
- Kopeček, Michal. 2006. Paměť národa new style. *Lidové noviny*. 18. 11. 2006.
- Kopeček, Michal. 2011. „Stigma minulosti. Pouto sounáležitosti. První desetiletí českého polistopadového komunismu“. Pp. 343-380 in Adéla Gjuričová, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk, Tomáš Zahradníček. *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Kunštát, Daniel. 2004. „Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy“. *Naše společnost* 2 (1): 20-25.
- Kunštát, Daniel. 2009. „Češi a komunismus po dvaceti letech: o čem vypovídají sociologická šetření. In Daniel Kunštát, Ladislav Mrklas“ (eds). *Historická reflexe minulosti aneb „ostalgie“ v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut.
- Kunštát, Daniel. 2010. „Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje“. *Naše společnost* 8 (1): 29-39.
- Lavabre, Marie-Claire. 2005. „Užívání a zneužívání pojmu paměť“. *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 37: 57 – 67.
- Mayer, Françoise. 2009. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha: Argo, Praha.
- Nora, Pierre. 1996. „Mezi pamětí a historií: problematika míst“. *Cahiers du CEFRES* 10: 39 – 64.
- Novák, Miroslav. 1999. „Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna“. *Politologický časopis* 6 (2).
- Novotný, Lukáš. 2007. „Historická paměť podle Maurice Halbwachse“. *Socioweb* 4.
- Pešková, Jaroslava. 1998. *Role vědomí v dějinách*. Praha: NLN.
- Pinkas, Jaroslav. 2009. „Rok 1989 ve školním dějepisu – problémy a možná řešení“. In Daniel Kunštát, Ladislav Mrklas (eds). *Historická reflexe minulosti aneb „ostalgie“ v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut.
- Rupnik, Jacques. 2002. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha: Academia.
- Rüsen, Jörn. 2004. „Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development“. Pp. 63-85 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sartori, Giovanni. 1990. „The Sociology of Parties: a Critical Review“. Pp. 150 – 182 in Peter Mair (ed.). *The West European Party System*. New York: Oxford University Press.
- Seixas, Peter. 2004. „Introduction“. Pp. 3-24 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Straub, Jürgen. 2005. „Telling Stories, Making History: Toward a Narrative Psychology of the Historical Construction of Meaning“. Pp. 44-99 in Jürgen Straub (ed.). *Narration, Identity, and Historical Consciousness*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2009. „Veřejné mínění o problematice českých dějin“. *Naše společnost* 7 (2): 16-23
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2010a. „Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí“. Pp. 21-30 in Jiří Šubrt (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky.
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2010b. „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“. *Historická sociologie* 2 (1).
- Šubrt, Jiří, Jiří Vinopal. 2010. „K otázce historického vědomí obyvatel České republiky“. *Naše společnost* 8 (1): 9-20.
- Vašíček, Zdeněk, Françoise Mayer. 2008. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno: CDK.

Daniel Kunštát dokončil v roce 2005 postgraduální studium politologie na Fakultě sociálních věd UK v Praze. V současné době působí jako analytik Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a vedoucí katedry politologie vysoké školy CEVRO Institut. Zabývá se parlamentarismem a stranickým systémem první republiky, vztahem médií a politiky, volebním chováním, politickými postoji a hodnotami v kontextu aktuálních otázek českého politického systému.

Lze jej kontaktovat na adrese: daniel.kunstat@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Stať byla zpracována v rámci řešení grantového projektu GA ČR „Komunistická strana Čech a Moravy v českém politickém systému po roce 1989“ (r. č. 407/09/P653). Empirický výzkum, jehož závěry jsou zde prezentovány, proběhl pomocí standardního dotazníkového šetření prostřednictvím Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., (CVVM). Terénní fáze byla realizována v červnu 2010, výběrový soubor 879 dotázaných byl vytvořen kvótní procedurou, která v maximální možné míře odrážela známou sociodemografickou strukturu elektorátu KSČM (z hlediska věku, pohlaví vzdělání, velikosti místa bydliště a regionu).
- ² Uvedení autoři zároveň upozorňují, že vedle uvedených komponent lze uvažovat i o dalších vlivech (rodina, škola, náboženství, umění, média atd.), které ovšem působí pouze jako „mediátory“, neboť jejich prostřednictvím se šíří vědění mající charakter prožité historické zkušenosti, ideologie, odborných či vědeckých poznatků a kolektivní paměti.
- ³ Například maďarské Munkáspárt a slovenské KSS.
- ⁴ V době, kdy stál v jejím čele na začátku 90. let Jiří Svoboda. Příklady Polska, Maďarska, Slovenska či Slovinska [Balut, Cabada 2000] demonstrují, že k úspěšné transformaci komunistické strany je třeba transformovat (zredukovat) i členskou základnu.
- ⁵ Ve výčtu „identit“ lze pokračovat: je také stranou lidí starého režimu, pro něž bylo navíc v posledních dekádách komunismu často rozhodující spíše držení funkcí, nikoliv naplňování ideologického projektu. V této souvislosti nelze také opominout vztahy mezi zjevně nestejnorodými entitami, mezi vedením strany a poslaneckým klubem (stranickou elitou), členskou základnou a voliči a sympatizanty KSČM.
- ⁶ Znění otázky: „Které historické období považujete za vrcholnou dobu českých dějin? Označte jednu možnost.“
- ⁷ Znění otázky: „Lidé mají různé názory na politický systém ve své zemi. Jak byste Vy hodnotil politický systém u nás v padesátých letech? Jak byste Vy hodnotil politický systém u nás v šedesátých letech?... v sedmdesátých letech?... v osmdesátých letech?... po roce 1989, tj. v 90. letech?... současný politický systém?“
- ⁸ Znění otázky: „Přečtu Vám jména některých současných i historických politických osobností. U každého mi, prosím, řekněte, zda jej hodnotíte kladně nebo záporně, či neumíte posoudit. Případně zda tuto politickou osobnost neznáte.“ (rozhodně kladně, spíše kladně, tak napůl, spíše záporně, rozhodně záporně, nezná, neví)
- ⁹ Znění otázky: „Nyní Vám přečtu několik historických událostí. U každé mi, prosím, řekněte, zda ji hodnotíte kladně nebo záporně, či neumíte posoudit.“
- ¹⁰ Znění otázky: „Myslíte si, že Charta 77 byla skupina lidí, která...“
- ¹¹ Znění otázky: „Jaké tři celospolečenské události, které se staly v průběhu Vašeho života, považujete Vy osobně za nejvýznamnější?“
- ¹² Znění otázky: „Které tři události od konce I. světové války podle Vás měly nebo budou mít pro český národ nejhorší důsledky?“
- ¹³ Znění otázky: „Které tři události od konce I. světové války naopak měly nebo budou mít pro český národ nejlepší důsledky?“
- ¹⁴ Znění otázky: „Proč podle Vás došlo ke změně společenského systému v r. 1989?“
- ¹⁵ Znění otázky: „Jaká historická událost či historická epocha měla největší vliv na formování Vašich politických názorů?“
- ¹⁶ Pro zajímavost uvedme některé pozoruhodné výroky respondentů ohledně politicky formativních fenoménů: např. Bible, Rychlé šípy, Werich – Hej rup!, Malý Bobeš, „Nábor na šachtu – nemusel jsem na vojnu a heslo: já jsem havíř a kdo je víc?, Když prezident Klaus přijel za náma atd.
- ¹⁷ Znění otázky: „Ohlédnete-li se zpět, myslíte si, že změna společenského systému u nás, k níž došlo v roce 1989, stála za to?“
- ¹⁸ Znění otázky: „Pokuste se zhodnotit celkové poměry před listopadem a dnes.“
- ¹⁹ V rámci celé české populace byl proveden analogický výzkum v říjnu 2009. Podle většiny dotázaných byla sametová revoluce celospolečenským hnutím (62 %), nikoli jen důsledek činnosti disidentských skupin (30 %), a že tedy politické změny v roce 1989 měly podporu většiny národa (61 %) nebo dokonce celé společnosti (11 %). Obraz revolučnosti roku 1989 je podpořen také názorem většiny současníků, že smyslem procesů, jež v r. 1989 proběhly, byla revoluční změna (61 %), nikoli jen reforma komunistického systému (28 %), přičemž dvě třetiny obyvatel České republiky soudí, že cílem byla především změna politická (74 %) a nikoli ekonomická (18 %) [Hampl, Vinopal, Šubrt 2011; Kunštát 2010].
- ²⁰ Znění otázky: „V souvislosti s tzv. sametovou revolucí se často vyskytují různé názory na to, co bylo jejím hlavním účelem. Myslíte si, že hlavním účelem Sametové revoluce byla reforma komunistického systému, anebo jejím cílem byla revoluční změna?“
- ²¹ Znění otázky: „Také dochází k neshodám, zda tzv. sametová revoluce byla záležitostí skupiny disidentů, nebo byla celospolečenským hnutím. Podle Vašeho názoru to byla...“
- ²² Znění otázky: „Co bylo podle Vás hlavním cílem Sametové revoluce? Byla to politická změna, nebo ekonomická změna?“
- ²³ Znění otázky: „Někteří lidé také říkají, že Sametová revoluce byla skutečnou revolucí. Jiní říkají, že komunistický režim se zhroutil sám. Jaký je Váš názor?“
- ²⁴ Znění otázky: „Domníváte se, že změna politického režimu v roce 1989 měla podporu...“
- ²⁵ Připomeňme i tradičně významné historické etablování KSČ v politických interakcích (štěpeních) za první republiky i v období 1945 - 1948. KSČ se vždy, od samého vzniku, těšila vysoké voličské podpoře i přízni kulturních a společenských elit [Rupnik 2002].

Časové perspektivy v české společnosti¹

Pavla Homolová

Time Perspectives in the Czech Society

Abstract: This research aims at quantitative analysis of time perspectives in the Czech society. For this purpose, Zimbardo Time Perspective Inventory was used. The battery consists of 56 items comprising five time dimensions (orientations): Past Positive, Past Negative, Hedonistic Presence, Fatalistic Presence and Future. The data was gathered from a representative sample of the Czech population in the years 2003 and 2008. The factor analysis showed evidence for a multifactor structure which, in principal, does not differ from the original American version of ZTPI nor its adaptations in other countries. On the basis of item analysis, we adjusted the model to suit the Czech data as much as possible. In the Czech sample, orientations on the positive past and on the future were comparatively the strongest ones. Relations of time orientation with age, gender, level of education and religious faith were observed.

Keywords: ZTPI Zimbardo time perspective inventory, time perception, time orientation, social time, Czech society.

Úvod

Předkládaný výzkum je zaměřen na analýzu zastávaných časových perspektiv v české společnosti. Základním východiskem je koncept časové perspektivy, jak jej v návaznosti na tradici zkoumání času a časových perspektiv v psychologii představil americký sociální psycholog P. Zimbardo [1999]. Osobní časovou perspektivu můžeme podle něj nahlížet jako získanou osobnostní charakteristiku, která je v průběhu života formována sociálními faktory jako je kultura, vzdělání, náboženství, sociální vrstva, rodinné modely aj. a podílí se na tom, jak člověk zařazuje prožívané osobní i sociální zkušenosti do časových rámců minulosti, přítomnosti a budoucnosti. K měření časové perspektivy jako konfigurace jednotlivých časových orientací vyvinul P. Zimbardo na základě empirických studií zde využitou baterii časové perspektivy ZTPI [Zimbardo 1999].

V aktuálních výzkumech využívajících baterii ZTPI a ve starších výzkumech časových orientací bylo zjištěno, že zastávaná osobní časová perspektiva může souviset s řadou osobnostních charakteristik a způsobů chování. Byly nalezeny souvislosti časové perspektivy například se stavěním si cílů [Zimbardo 1999], pro-environmentálním chováním [Corral-Verdugo 2006], zvládáním stresu [Zimbardo 1999], politickou aktivitou/pasivitou [Klicperová-Baker 2011], užíváním drog [Keough 1999], spiritualitou [Zimbardo 1999], spotřebním chováním [Klicperová-Baker 2011], pocitem štěstí/well-being [Bonniwell 2010] aj. Ukazuje se také, že s pomocí vhodné intervence je pravděpodobně možné osobní časovou perspektivu alespoň částečně měnit, a tak zamezovat negativním jevům souvisejícím například s vyhraněnou orientací na přítomnost v kombinaci s výrazně negativním vnímáním minulosti [Zimbardo 1999], nebo tak naopak podpořit určité pozitivní vzorce chování. Například v experimentální studii P. Halla došlo u skupiny univerzitních studentů díky krátkodobé intervenci zaměřené na posílení orientace na budoucnost k nárůstu jejich fyzické aktivity [Hall 2003].

I když je časová perspektiva konceptem vzešlým na poli psychologie, užitečným zdrojem informací může být i v rámci

řady dalších vědních oborů, sociologii nevyjímaje. Časovou perspektivu není možné uvažovat bez sociálního kontextu, který ji podstatnou měrou utváří a na druhou stranu je jí zpětně formován - jeho působení se může na základě zastávané perspektivy podstatně lišit (lze předpokládat, že například osoba s vyhraněnou orientací na přítomnost bude události vnímat jinak, než osoba s vyhraněnou orientací na budoucnost). Makrosociální pohled zde může zprostředkovat nejen důkladnější pochopení osobní časové perspektivy, ale i nový pohled na společnost.

Čas jako předmět sociologického zkoumání představil E. Durkheim (v návaznosti na něj pak ve 30. letech P. Sorokin a R. Merton a další) v rámci svých úvah o společenském původu základních kategorií lidské mysli [Durkheim 2002, Merton 1937]. Pojetí sociálního času jako sociálního konstruktů předznamenalo vznik samostatného odvětví sociologie času, které se v současnosti zaměřuje například na výzkum časových struktur jednotlivých sociálních systémů, vývoj společenského vědomí času a rovněž na výzkum časových perspektiv a orientací ve společnosti. Přesto ale není stav výzkumu v této oblasti příliš uspokojivý - chybí integrace poznatků a důsledné empirické ověření existujících teorií. Podle W. Bergmanna se má čas za v sociologii relativně opomíjené téma, přitom však koncept sociálního času byl a je rozvíjen i v rámci jiných, příbuzných vědních oborů (historie, psychologie, etnologie, antropologie...). Poznatky relevantní pro sociologickou analýzu tedy existují, ale v poněkud roztržitěné podobě, a nejsou tak bohužel plně využívány [Bergmann 1992].

V současné době se rozvíjí unikátní mezinárodní projekt (pod vedením N. Fieulaineho a A. Sircové), jehož cílem je zpřehlednit dosavadní zjištění z výzkumů časových perspektiv v různých společnostech, zapojit co nejvíce zemí do reprezentativního výzkumu časových perspektiv podle ZTPI, sjednotit získaná data, a na jejich základě se pokusit o komparaci zúčastněných zemí (více informací lze nalézt na www.timeorientation.com).

Cílem našeho výzkumu je reprezentativní analýza časových perspektiv české společnosti podle ZTPI s využitím faktorové

analýzy. Měla by poskytnout komplexní pohled na zastávané časové orientace v české společnosti a pomoci ověřit vztahy časových orientací s několika dalšími znaky (věk, pohlaví, vzdělání, náboženské vyznání), jak je naznačily výzkumy v jiných zemích. V návaznosti na výsledky faktorové analýzy provedeme úpravu originálního modelu tak, aby dobře vystihoval česká data. Předpokládáme, že díky využití baterie ZTPI bude v budoucnu možné porovnat výsledky s řadou zemí zapojených v uvedeném projektu.

Vlastní text sestává ze dvou základních částí. První část obsahuje popis Zimbardova konceptu časové perspektivy a základních dimenzí baterie ZTPI. Druhou část práce tvoří popis výzkumné metody, shrnutí výzkumných předpokladů, analýza a interpretace výsledků statistické analýzy, diskuze a závěr.

Koncepce ZTPI

Tvůrcem koncepce ZTPI je sociální psycholog P. Zimbardo (ve spolupráci s J. Boydem), autor proslulého Stanfordského vězeňského experimentu, který byl realizován za účelem zkoumání vlivu sociálního prostředí na jedince. Prvotním podnětem Zimbardova zájmu o časové perspektivy se stal právě tento experiment, zaznamenal totiž pozoruhodnou změnu časové perspektivy u účastníků experimentu v roli vězňů – jejich původní převládající orientace na budoucnost byla v podmínkách experimentu nahrazena fatalistickou orientací na přítomnost.

Ačkoliv už dříve vznikaly nástroje pro měření časových orientací - P. Wohlford, T. J. Cottle, J. R. Nuttin, T. Fuchsle aj. [dle Zimbardo 1999 a Bergmann 1992], chyběl integrující pohled, který by spojil různé přístupy, a navíc podle P. Zimbarda nebyla věnována téměř žádná pozornost orientaci do minulosti (podle W. Bergmanna [1992] chybí především výzkumy orientace na minulost u moderních společností). Jeho pojetí časové perspektivy čerpá především z koncepce „životního prostoru“, jejímž autorem je představitel tvarové psychologie K. Lewin [Zimbardo 1999]. Ten jako jeden z prvních podrobněji rozpracoval modelové vztahy mezi aktuálním chováním jedince v přítomnosti, jeho pojetím vlastní minulosti a anticipacemi budoucnosti.

P. Zimbardo vymezil časovou perspektivu jako nevědomý proces, ve kterém jsou prožívané zkušenosti zařazovány do časových kategorií či rámců, což umožňuje vnášet do proudu těchto zkušeností řád a smysl. Na tomto procesu se podle P. Zimbarda podílejí jak kognitivní, tak sociální, emocionální a motivační faktory. Časové rámce se uplatňují při kódování, ukládání a vybavování zkušeností, ale i při utváření očekávání a cílů. Naše osobní časová perspektiva tak má silný vliv na naše úsudky, rozhodnutí i jednání. Časovou perspektivu podle něj můžeme identifikovat a měřit nejen na úrovni jednotlivce, ale i na úrovni celé společnosti [Zimbardo 1999].

Podle P. Zimbarda můžeme uvažovat tři základní časové orientace – do minulosti, do přítomnosti a do budoucnosti. Přitom se podle něj může na základě zkušenosti (zprostředkované například určitou kulturou, sociální skupinou apod.) rozvinout tendence k přeceňování či podceňování jedné nebo více z těchto dimenzí oproti ostatním. To se projevuje ve zkreslené percepci reality. V některých případech se může tato tendence stát individuálně příznačnou (osobnostní) dispozicí.

Oproti tomu vyvážená časová perspektiva umožňuje přiměřené jednání založené na realistickém zhodnocení situace, zdro-
jú apod. P. Zimbardo vychází z předpokladu, že nevyvážená osobní časová perspektiva může být v případě nežádoucích osobních, ale i společenských dopadů (dopravní přestupky, bezdomovectví, zneužívání návykových látek aj.) vhodnými intervencemi měněna. Ideálem je takové vyvážení všech dimenzí, aby síla orientací „negativní minulost“ a „fatalistická přítomnost“ byla oproti ostatním co nejmenší. P. Zimbardo se dále domnívá, že osobní časová perspektiva se může promítat do řady jiných „viditelnějších“ charakteristik – například do potřeby výkonu, ochoty riskovat, sklonu k závislostem, tendence vyhledávat vzrušení aj. [Zimbardo 1999]. Aktuální studie M. Klicperové-Baker využívající česká data ukázala na souvislosti mezi typem zastávané časové perspektivy a spotřebním chováním (vedle příjmu, věku a pohlaví): lidé orientovaní na budoucnost a lidé orientovaní na přítomnost vykazovali relativně vyšší útraty. Relativně nejméně utráceli ti s vyváženou časovou perspektivou. Lidé orientovaní na budoucnost navíc relativně nejvíce spořili [Klicperová-Baker 2011].

Na základě kvantitativních i kvalitativních výzkumů americké populace v 90. letech identifikoval P. Zimbardo pět hlavních dimenzí časové perspektivy, které nazývá „pozitivní minulost“, „negativní minulost“, „hedonistická přítomnost“, „fatalistická přítomnost“ a „budoucnost“ (později přidal ještě šestou dimenzi „transcendentální budoucnost“, ta ale není součástí baterie ZTPI). Zároveň vymezil charakteristiky osob, u kterých převládá jedna z těchto orientací.

Orientace do minulosti

Osoby orientované na minulost mají tendenci nahlížet současné události na základě podobných událostí, které již proběhly v minulosti. Jejich rozhodnutí pak do značné míry vycházejí z toho, jaký efekt měla minulá rozhodnutí v analogických situacích. Tito lidé jsou spíše konzervativní, nepodstupují riziko, novinky je nelákají. Velkou roli v jejich životě mají tradice a rituály. Pozitivem orientace do minulosti může být to, že tyto osoby mají obvykle silný pocit vlastní kontinuity a stability já v průběhu času. Minulost pro ně může být buď traumatická, nebo veskrze pozitivní, na kterou vzpomínají s nostalgii, v každém případě ale vzpomínky na ni podstatným způsobem zasahují do aktuálního jednání a prožívání.

Orientace na přítomnost

Osoby orientované na přítomnost vycházejí spíše z konkrétní reality než z vlastních očekávání. Jejich jednání může být výrazněji ovlivněno situačními tlaky, intenzitou nebo povahou působících podnětů, jejich tělesným stavem, nebo také sociálními aspekty situace. Hedonisticky orientovaní jedinci mají tendenci vyhledávat požitky různého druhu a vyhýbat se namáhavé práci. Často se nicméně věnují energeticky náročným aktivitám jako je sport. Při prosazování svých cílů mohou být vznětliví až agresivní. Fatalisticky orientovaní jedinci vidí svůj život jako ovládaný vnějšími silami spíše než vlastními. Mají tendenci k sebeobviňování a popírání vlastních úspěchů.

V minulosti byly podle P. Zimbarda nalezeny souvislosti orientace na přítomnost s různými negativními jevy – s delikventním chováním, zneužíváním návykových látek či s psychickými poruchami, a to obzvláště tehdy, pokud osoby orien-

tované na přítomnost žily ve společnosti orientované převážně na budoucnost.

Orientace do budoucnosti

Osoby orientované do budoucnosti projevují zájem o dopady svého jednání, jsou odpovědné (například pečují o své zdraví) a výkonné. Jsou to lidé zaměřeni na dosahování dlouhodobějších cílů, přičemž jsou připraveni vyvinout značné úsilí a vynalézavost. Zároveň jsou schopni odolávat pokušení nebo rozptylování při práci. Jejich jednání je ovlivněno především očekáváním možných dopadů, například kalkulacemi možných zisků a nákladů. P. Zimbardo uvádí, že byly nalezeny spojitosti dominantní orientace do budoucnosti s mnoha pozitivními efekty – jedná se častěji o osoby s vyšším socioekonomickým statutem, s vysokoškolským vzděláním, vyhýbající se rizikovému chování.²

V dosavadních výzkumech zkoumajících časové perspektivy podle ZTPI, které byly provedeny v zemích na americkém a evropském kontinentě³, se potvrzují souvislosti časové perspektivy a některých socio-demografických znaků, jak je naznačily už starší výzkumy [Zimbardo 1999]. Vedle osobnostních znaků byly zkoumány zejména vztahy k pohlaví, věku, vzdělání, náboženskému vyznání, etnické příslušnosti a socioekonomickému statusu.

Podle dostupných studií ZTPI můžeme předpokládat následující vztahy: ženy jsou pravděpodobně silněji zaměřeny na minulost než muži [Díaz-Morales 2006; Sircova et al. 2007; Milfont et al. 2008], a také jsou oproti mužům orientovány více fatalisticky [Díaz-Morales 2006; Sircova et al. 2007; D'Alessio et al. 2003].⁴ Lidé starší 30ti let jsou oproti mladším orientováni silněji na budoucnost. Starší lidé jsou oproti mladším orientováni rovněž více fatalisticky [Sircova et al. 2007; D'Alessio et al. 2003; Linauskaitė-Kairys 2009] a méně hedonisticky [Díaz-Morales 2006; Sircova et al. 2007; D'Alessio et al. 2003; Linauskaitė-Kairys 2009].⁵

Vztahy ZTPI ke vzdělání, náboženskému vyznání, etnické příslušnosti a socioekonomickému statusu byly zatím zkoumány jen v omezeném počtu studií. Italská studie například naznačila, že méně vzdělání projevují silnější fatalistickou orientaci [D'Alessio et al. 2003]. V brazilském vzorku byli věřící orientováni méně hedonisticky a silněji do budoucnosti [Milfont et al. 2008]. V americkém vzorku studentů byly nalezeny souvislosti s etnickou příslušností – Afroameričané vykazovali oproti ostatním etnikům silnější zápornou orientaci do minulosti, Asiaté silnější fatalistickou orientaci [Zimbardo 1999]. P. Zimbardo zmiňuje Samuelsův transverzální výzkum zkoumající časové perspektivy u členů vojenské akademie v USA [Zimbardo 1999]. Důstojníci byli oproti kadetům silněji orientováni do budoucnosti a v dimenzi pozitivní minulost, naopak slaběji hedonisticky, fatalisticky a v dimenzi negativní minulost. S tímto zjištěním zdánlivě nekoresponduje závěr brazilské studie, kde byla identifikována záporná korelace mezi vnímaným socioekonomickým statutem rodiny a orientací do budoucnosti [Milfont et al. 2008]. Přitom se jedná o dva různé případy – v prvním srovnáváme individuální a získané statusy, ve druhém jde spíše o rozdíly mezi skupinovými statusy automaticky připsanými.

Jedním z cílů této studie bylo prozkoumat souvislost časových orientací a pohlaví, věku, vzdělání a náboženského

vyznání v rámci české populace. U těchto znaků předpokládáme na základě výše uvedených zjištění zahraničních studií existenci vztahu k časovým orientacím. Vztah k etnické příslušnosti (vzhledem k relativně malé etnické diverzitě obyvatel České republiky) ani k socioekonomickému statusu (vyžadoval by komplexnější typ analýzy) nebyl zkoumán.

Metoda

Baterie 56ti otázek Zimbardova inventáře ZTPI byla předložena v rámci pravidelného reprezentativního šetření Centra pro výzkum veřejného mínění, SOU AV ČR, v.v.i, a to v roce 2003 a 2008. Data byla podrobena konfirmační faktorové analýze za účelem ověření hlavních dimenzí ZTPI pro českou populaci. Vzhledem k tomu, že nelze vyloučit zkorelovanost předpokládaných faktorů, byla zvolena rotace Oblimin. Následně byly na základě faktorových zátěží vytvořeny subškály pro zjištěné dimenze. Pro každou subškálu byla odhadnuta míra reliability pomocí Cronbachova alfa. V další analýze vycházející z dřívějších výzkumů byly použity vypočtené skóry na subškálách za účelem komparace na základě věku, pohlaví, vzdělání a náboženského vyznání. Spolehlivost všech zjištění byla analyzována pomocí srovnání výsledků českých dat z let 2003 a 2008. Zjištění byla dále porovnána s výsledky empirických studií v dalších zemích (Itálie, Španělsko aj.). V poslední fázi byl pomocí postupné selekce nevyhovujících položek vytvořen nový model tak, aby co nejlépe postihoval česká data z obou let.

Analýza originální ZTPI

Reprezentativní data pro Českou republiku byla získána v rámci šetření Centra pro výzkum veřejného mínění SOU AV ČR, v.v.i., a to vždy v prosinci v letech 2003 a 2008. Vzorek z roku 2003 tvořilo 1049 osob ve věku 15 až 89 let. Vzorek z roku 2008 tvořilo 1152 osob ve věku 15 až 84 let.

V souladu se Zimbardovou koncepcí byla v programu SPSS provedena faktorová analýza zaměřená na ověření existence struktury pěti časových orientací, tedy s omezením počtu možných latentních dimenzí na pět. U souboru z roku 2003 ukazuje koeficient KMO=0,88 na vhodnost použití faktorové analýzy. Nalezené dimenze vysvětlují 34 % variance, tzn. přibližně třetinu variability odpovědí na Zimbardův dotazník můžeme vysvětlit latentní strukturou časových orientací. Jak ukázala položková analýza, nalezené dimenze odpovídají jednotlivým časovým orientacím popsáním v ZTPI. První nalezená dimenze, která vysvětluje největší část variability odpovědí, představuje hedonistickou přítomnost (Eigenvalue 8,06), druhá dimenze negativní minulost (Eigenvalue 6,16), třetí pozitivní minulost (Eigenvalue 3,61), čtvrtá fatalistickou přítomnost (Eigenvalue 2,41) a pátá dimenze budoucnost (Eigenvalue 2,08). Jednotlivé časové orientace jsou navzájem pouze slabě zkorelovány, přičemž nejsilněji spolu souvisí časová orientace negativní minulost s orientací fatalistická přítomnost (0,26). Česká data podle výsledků analýzy nekopírují Zimbardem navržený model přesně - deset položek dotazníku z celkových 56 nemělo silnou spojitost s žádnou z nalezených orientací (ve všech dimenzích skórovaly tyto položky slaběji než 0,4) a 11 položek bylo přiřazeno k jiné časové orientaci, než předpokládá originální ZTPI. Koeficient Cronbachova

Tabulka 1: Průměry na škálách ZTPI pro ČR

	ČR 2003	ČR 2008	ideální hodnoty dle P. Zimbarda ⁶	průměrné hodnoty ⁷
pozitivní minulost	3,64	3,53	4,60	3,70
negativní minulost	3,00	2,94	1,95	3,00
hédonistická přítomnost	3,14	3,02	3,90	3,40
fatalistická přítomnost	3,02	3,00	1,40	2,40
budoucnost	3,61	3,51	4,00	3,50

alfa pro jednotlivé škály časových orientací se pohybuje od 0,73 (pozitivní minulost) do 0,87 (hédonistická přítomnost), škály jsou tedy i přes uvedené problémy vnitřně konzistentní, a tedy reliabilní. Průměry dosažené na škálách ZTPI pro ČR jsou uvedeny v tabulce 1.

U souboru z roku 2008 bylo pro účely porovnání s rokem 2003 testováno opět řešení s pěti faktory. KMO=0,90 naznačuje výborné podmínky pro aplikaci faktorové analýzy. Nalezené dimenze vysvětlují 34 % variability dat. Položková analýza ukázala podobně jako u souboru z roku 2003, že faktory korespondují s dimenzemi ZTPI. První dimenze představuje opět hédonistickou přítomnost (Eigenvalue 8,65), druhá pozitivní minulost (Eigenvalue 6,16), třetí negativní minulost (Eigenvalue 3,61), čtvrtá budoucnost (Eigenvalue 2,41) a pátá fatalistickou přítomnost (Eigenvalue 2,08). Byly nalezeny slabé korelace mezi časovými orientacemi, nejsilněji spolu souvisí časová orientace pozitivní minulost a budoucnost (0,37). Šest položek se k předpokládané orientaci vázalo jen slabě (strukturní koeficient menší než 0,4), z toho čtyři položky i v roce 2003: 5) *Má rozhodnutí jsou většinou ovlivněna lidmi a věcmi v mém okolí*; 30) *Než se k něčemu rozhodnu, zvažuji, zda se vynaložený čas a námaha vyplatí*; 55) *Mám rád, když jsou mé důvěrné vztahy naplněny silným citem a vášní*; 56) *Vždycky se najde čas na to, abych v práci dohonil, co jsem zameškal*. a deset položek se vázalo nejsilněji k jiné orientaci, než předpokládá ZTPI (z toho devět položek i v datech z roku 2003). Naměřený koeficient reliability Cronbachova alfa pro jednotlivé škály se nicméně pohyboval v rozmezí 0,75 až 0,88, což lze označit za uspokojivé.

Úprava modelu

Poslední fáze analýzy spočívala v úpravě Zimbardova modelu tak, aby co nejlépe vystihoval česká data, a bylo tak možné českou populaci popsat co nejpřesněji. Ve třech krocích bylo postupně vyřazeno celkem 11 položek z původních 56. Vyřazené položky jsou uvedeny v tabulce 2. Důvody pro jejich vyřazení byla slabá souvislost s dimenzí (strukturní koeficient byl opakovaně menší než 0,4 u devíti položek) nebo nejasná příslušnost k dimenzi (čtyři položky). Po vyřazení těchto položek se pro řešení s pěti faktory zvýšila celková vysvětlitelnost variability dat na 38,7 % (resp. 38,4 % pro rok 2003), tedy o více než 4 % v porovnání s původními modely, a došlo k jejímu rovnoměrnějšímu rozložení mezi faktory. Výsledné rozložení ponechaných položek mezi faktory včetně jejich zátěží je pro rok 2008 uvedeno v příloze.

Časové orientace spolu i v tomto případě slabě korelují. Nejsilněji spolu souvisí orientace negativní minulost a fatalistická přítomnost (0,36) a dále pozitivní minulost a budoucnost (0,36).

V obou letech byla nejsilnější (informačně nejpřínosnější z hlediska testovaného modelu) dimenzí „hédonistická přítomnost“ a druhou nejsilnější dimenzí „negativní minulost“. Dimenzi „hédonistická přítomnost“ vystihovaly v obou letech nejlépe položky č. 26, 31, 42 (26: *Pokládám za důležité vnést do svého života vzrušení.*, 31: *Rizikování chrání můj život před nudou.*, 42: *Risikuj, abych dodal svému životu vzrušení.*), dimenzi „negativní minulost“ položky č. 50, 34, 16 (50: *Myslívám na ošklivé věci, které se mi přihodily v minulosti.*, 34: *Je pro mne těžké zapomenout na nepříjemnosti z mého mládí.*, 16: *V myslí se mi opakují staré bolestné prožitky.*), dimenzi „pozitivní minulost“ položky č. 29 a 7 (29: *S nostalgií vzpomínám na své dětství.*, 7: *Moc rád vzpomínám na svou minulost.*), dimenzi „budoucnost“ položka č. 40 (*Díky soustavné práci plním úkoly včas.*) a dimenzi „fatalistická přítomnost“ položka č. 39 (*Nemá smysl si dělat starosti s budoucností, protože ji stejně nemohu nijak ovlivnit.*). Pořadí nejvýstižnějších položek se nijak významně neliší od pořadí pro americký soubor.

Celkem šest položek (22, 24, 25, 35, 47, 52) bylo opakovaně zařazeno do jiné časové dimenze než jak předpokládá původní ZTPI, vzhledem ke stabilním a vysokým zátěžím byly v souboru ponechány a přeřazeny k příslušné dimenzi.

To, že původní Zimbardem navržený model přesně neodpovídá českým datům (odchyly byly nalezeny i v ostatních zkoumaných populacích), ukázala i konfirmační faktorová analýza, kterou provedl tým K. Lukavské [2011]. Autoři po důkladném rozboru psychometrických vlastností nicméně uzavírají, že i přes dílčí neshody je baterie ZTPI v českém prostředí využitelná. Tomu mimo jiné nasvědčují i přijatelné míry koeficientů reliability v naší analýze.

Prezentace výsledků

Podle srovnání průměrů na subškálách ZTPI ve vztahu k dalším sledovaným proměnným (pomocí Mann-Whitneyova, resp. Kruskal-Wallisova testu) existují významné souvislosti mezi vnímáním času (osobní časovou perspektivou) a věkem, pohlavím, vzděláním a náboženským vyznáním. V letech 2003 i 2008 naznačila statistická analýza tyto vztahy:

Ženy vykazují silnější pozitivní orientaci na minulost než muži ($U=132190,5$; $p = .000$), což je v souladu s nálezem z výzkumů v USA [Zimbardo 1999] a ve Španělsku [Díaz-Mo-

Tabulka 2: Vyřazené položky

č.ot.	původní faktor	otázka
5	neg. minulost	Má rozhodnutí jsou většinou ovlivněna lidmi a věcmi v mém okolí.
9	budoucnost	Nedělám si starosti, když se věci neudělají včas.*
19	héd. přítomnost	Nejraději bych žil každý den, jako by to byl můj den poslední.
28	héd. přítomnost	Připadá mi, že je důležitější mít radost z toho, co člověk dělá, než dokončit danou práci včas.
30	budoucnost	Než se k něčemu rozhodnu, zvažuji, zda se vynaložený čas a námaha vyplatí.
33	neg. minulost	Věci málokdy dopadly tak, jak jsem čekal.
41	poz. minulost	Často se přistihnu, že prostě „vypnu“ pozornost, když někdo z rodiny mluví o tom, jak se věci měly dříve.*
44	héd. přítomnost	Často poslechnu spíše hlas svého srdce než rozumu.
53	fat. přítomnost	Šťastná náhoda často přinese lepší výsledek než tvrdá práce.
55	héd. přítomnost	Mám rád, když jsou mé důvěrné vztahy naplněny silným citem a vřelostí.
56	budoucnost	Vždycky se najde čas na to, abych v práci dohonil, co jsem zameškal.*

* tyto položky jsou podle ZTPI kódovány opačně

ralez 2006]. Nebyly prokázány odlišnosti mezi muži a ženami v dimenzi negativní minulost ani fatalistická přítomnost, jak je naznačily výzkumy v Rusku [Sircova et al. 2007] a ve Španělsku [Díaz-Moralez 2006]. Podrobnější údaje o časových orientacích podle pohlaví za rok 2008 jsou uvedeny v grafech 1-5. Interpretačně zajímavý je výrazný rozdíl mezi muži a ženami do 29ti let v orientaci fatalistická přítomnost, který se v pozdějším věku stírá.

Ve všech dimenzích se projevil faktor věku a změny v časové orientaci s ohledem na věk jsou poměrně výrazné. Soubor respondentů byl rozdělen na čtyři věkové kategorie: 15-29; 30-44; 45-59; 60 a více let. Mladší lidé (do 29ti let) jsou oproti starším více orientováni na přítomnost ve smyslu hédonismu ($\chi^2(3) = 133,83, p = .000$) (toto zjištění je v souladu se závěry španělské, italské a litevské studie) a slaběji v dimenzích pozitivní minulost ($\chi^2(3) = 50,95, p = .000$), negativní minulost ($\chi^2(3) = 74,24, p = .000$), fatalistická přítomnost ($\chi^2(3) = 12,92, p = .005$) a budoucnost ($\chi^2(3) = 36,07, p = .000$). Rozložení podle věku pro jednotlivé časové orientace u souboru z roku 2008 je uvedeno v grafech 1-5.

Vzdělání hrálo roli ve všech dimenzích kromě dimenze pozitivní minulost. Soubor respondentů byl rozdělen na čtyři kategorie podle nejvyššího dosaženého vzdělání (neúplné a základní; střední bez maturity a vyučení; střední s maturitou; VOŠ, bakalářské a vysokoškolské). Méně vzdělaní jsou oproti více vzdělaným silněji orientováni na přítomnost, a to jak ve smyslu fatalismu ($\chi^2(3) = 41,23, p = .000$) (což ukázala i italská studie), tak hédonismu ($\chi^2(3) = 25,45, p = .000$), vnímají minulost negativněji ($\chi^2(3) = 20,20, p = .000$) a jsou méně orientováni na budoucnost ($\chi^2(3) = 56,66, p = .000$).

Dále byly porovnávány podsoubory „věřících“ (označili se za příslušníky nějaké církve) a „nevěřících“ (uvedli odpověď „bez vyznání“). **Věřící jsou silněji orientováni fatalisticky** ($U=109814, p = .000$), **silněji na budoucnost** ($U=119020, p = .005$) a **na minulost (jak pozitivní)** ($U=117873, p = .001$) **tak negativní** ($U=123124,5; p = .048$) a **naopak vykazují slabší hédonistickou orientaci** ($U= 114586; p = .001$) oproti nevěřícím (na rozdíly v dimenzi budoucnost a hédonistická přítomnost poukázala i brazilská studie [Milfont et al. 2008]). Porovnání časových orientací dvou nejvíce zastoupených skupin věřících ve sloučeném souboru za roky 2003 a 2008

– stoupců Římskokatolické církve ($N = 623$) a Českobratrské církve evangelické ($N = 81$) neukázalo významné rozdíly v žádné z dimenzí. Věřící ženy vykazují oproti věřícím mužům silnější orientaci nejen na pozitivní minulost ($U=53907,5; p = 000$) (tento rozdíl se projevil i v rámci celého souboru), ale i na fatalistickou přítomnost ($U=61439; p = .009$) a negativní minulost ($U=61071,5; p = .003$) (takto se projevil rozdíl mezi pohlavími i ve španělské a ruské studii [Díaz-Moralez 2006; Sircova et al. 2007]) ovšem u celého souboru, v těchto zemích lze také očekávat vyšší míru religiozity než v Čechách).

Interpretace

Na základě výsledků faktorové analýzy baterie ZTPI a hlubšího psychometrického rozboru vlastností škály využité v českém prostředí [Lukavská 2011] můžeme říci, že identifikovaná struktura časových perspektiv se pro česká data zásadně neliší od původní americké verze ZTPI, ani od jejich adaptací v dalších zemích. Nicméně srovnání závěrů vyplývajících z faktorové analýzy ZTPI u různých populací (české, americké, britské, španělské, ruské, litevské a francouzské) ukazuje několik zajímavých rozdílů [Sircova 2008]⁸, na které bychom chtěli v této souvislosti poukázat. Z analýzy Sircové je patrné, že česká populace se v několika směrech poměrně překvapivě odlišuje od většiny zastoupených zemí (ovšem u řady z nich nebyla data získána na reprezentativních vzorcích, proto je třeba přistupovat k výsledkům velmi opatrně). Nejzajímavějším zjištěním A. Sircové je, že česká společnost je jediná, u které se jako samostatný faktor neobjevila „orientace na výkon“. Orientace na výkon se běžně chápe jako součást orientace do budoucnosti, ale podle empirických poznatků jsou spolu spjaty spíše volně [Osecká 1996]. B. Rosen uvádí, že podle závěrů empirických výzkumů z různých zemí je osobní orientace na výkon (specifičtější výkonová motivace) významně spoluurčována socializačními vlivy [Rosen 1962], konkrétně například výchovou vedoucí k samostatnosti od raného dětství [McClelland 1953]. Pro nalezení vysvětlení tohoto jevu by mohlo být mimo jiné užitečné zkoumat, zda a jak se liší způsob výchovy v Čechách od jiných zemí; B. Rosen například zjistil vztah mezi autoritativní patriarchální výchovou a sníženou motivací k výkonu na brazilském vzorku rodin [Rosen 1962].

Tabulka 3: Průměry na škálách ZTPI pro jednotlivé země¹⁰

			D'Alessio et al.	Díaz-Moralez	Liniauskaite a Kairys	Apostolidis a Fieulaine	Zimbardo
	ČR 2003	ČR 2008	Itálie 2003 (krátká verze)	Španělsko 2006	Litva 2009	Francie 2004	USA 1999
pozitivní minulost	3,64	3,53	x	3,29	3,57	3,12	3,71
negativní minulost	3,00	2,94	x	2,64	2,85	2,89	2,98
hédonistická přítomnost	3,14	3,02	2,33	3,05	3,24	3,48	3,44
fatalistická přítomnost	3,02	3,00	3,21	2,75	2,84	2,43	2,37
budoucnost	3,61	3,51	3,42	3,56	3,58	3,18	3,47
<i>průměr</i>	3,28	3,20	2,99	3,06	3,22	3,02	3,19
<i>směrodatná odchylka</i>	0,28	0,26	0,47	0,34	0,33	0,35	0,47

Tabulka 4: Standardizované průměry na škálách ZTPI pro jednotlivé země¹¹

	ČR 2003	ČR 2008	Itálie 2003 (krátká verze)	Španělsko 2006	Litva 2009	Francie 2004	USA 1999
pozitivní minulost	4,26	4,26	x	3,68	4,08	3,29	4,09
negativní minulost	2,01	2,01	x	1,77	1,88	2,63	2,55
hédonistická přítomnost	2,50	2,31	1,61	2,98	3,07	4,31	3,52
fatalistická přítomnost	2,08	2,24	3,47	2,09	1,85	1,31	1,26
budoucnost	4,15	4,18	3,92	4,48	4,11	3,46	3,58
<i>charakteristika vzorku</i>	<i>reprez.</i>	<i>reprez.</i>	<i>reprez.</i>	?	<i>studenti</i>	<i>studenti</i>	<i>studenti</i>
<i>N</i>	1049	1152	1507	756	1243	419	606

Další rozdíly mezi zeměmi byly podle A. Sircové identifikovány v souvislostech mezi jednotlivými dimenzemi časových perspektiv – u českého souboru vcelku silně korelovaly dimenze „pozitivní minulost“ a „fatalistická přítomnost“ (0,47), zatímco u ostatních zemí (s výjimkou Španělska) se souvislost mezi těmito faktory vůbec neprojevila, v případě Francie byla dokonce záporná. Českým specifickým je kladná korelace mezi faktory pozitivní a negativní minulost (0,35), u ostatních zemí byla záporná. V rámci našeho výzkumu, kde jsme oproti A. Sircové využili konfirmační faktorový přístup (řešení s pěti faktory), spolu uvedené faktory nekorelovaly.

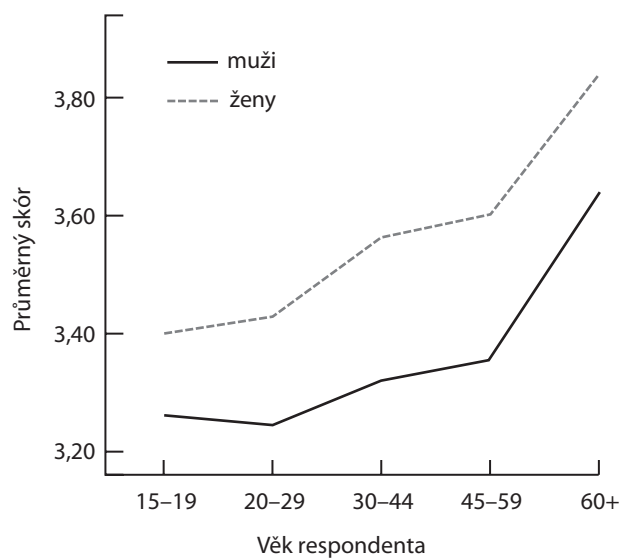
Výpočet průměrných skóreů pro jednotlivé škály ZTPI ukázal, že česká společnost je orientována nejsilněji na minulost s pozitivním nábojem (viz průměrné skóre v tab. 1, 3 a 4). To platí obzvláště pro ženy a osoby starší 60ti let (viz kapitola Prezentace výsledků). Podle Zimbardovy definice to znamená, že aktuální jednání i plány Čechů jsou ovlivňovány jejich minulými zkušenostmi, které přitom vidí poměrně pozitivně. Mohou se jevit jako spíše konzervativní, v jejichž životě má důležitou roli tradice (to ale nutně neznamená, že by Češi kladli důraz na dějiny své země, nebo se nadprůměrně zajímali o historii)⁹. Relativně velký význam pro jednání české populace má podle vypočtených hodnot průměrných skóreů nicméně i plánování, zvažování budoucích výsledků a dopadů jednání a zaměření na dosahování dlouhodobých cílů (orientace na budoucnost). Relativně nejslaběji je v české společnosti vyjádřena orientace

na přítomnost. Příčinou by mohla být obecná nespokojenost se současným stavem nebo potřeba stability (kterou plány a vzpomínky navodí spíše než ryze hédonické aktivity nebo spoléhání se na osud). Výsledné průměrné skóre na škálách ZTPI z obou let (2003, 2008) jsou ve všech dimenzích pro českou populaci až překvapivě podobné, což naznačuje stabilitu časové orientace české společnosti.

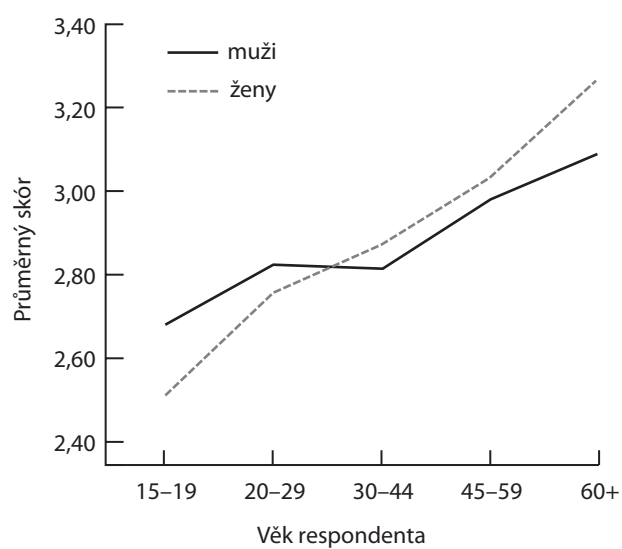
Je důležité si uvědomit, že v našem výzkumu prezentujeme průměrné hodnoty, a výsledky tak vypovídají spíše o celkovém nastavení české společnosti, než o nejčastěji zastávaných časových perspektivách (konstelaci časových orientací) mezi konkrétními lidmi. Pokud bychom stejná data podrobili shlukové analýze zaměřené právě na vysledování obvykle zastávaných typů časových perspektiv mezi lidmi, zjistíme, že ve sledovaném českém vzorku je nejvíce zastoupen typ lidí, u nichž převládá orientace na budoucnost (i u nich je ale například orientace do minulosti zastoupena) a dále skupina osob s vyváženou časovou perspektivou, u kterých nepřevládá žádná časová orientace [Klicperová-Baker 2011].

Ačkoliv většiny výzkumů časových perspektiv s pomocí ZTPI se v dalších zemích účastnili pouze studenti (nejde tedy o reprezentativní soubory narozdíl od českého výzkumu), a porovnání s českou populací by tudíž nemělo velkou výpovědní hodnotu, můžeme mezi nimi zaznamenat zajímavé rozdíly, které by bylo možné dále ověřit na reprezentativních vzorcích (výsledky výzkumů z jednotlivých zemí jsou uvedeny

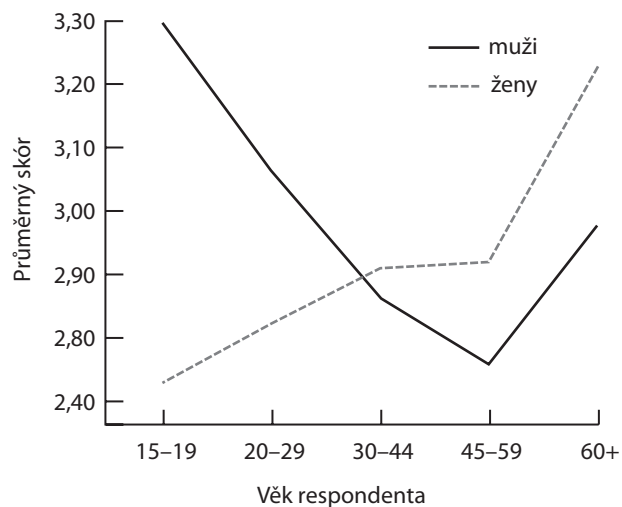
Orientace „pozitivní minulost“ podle věku a pohlaví

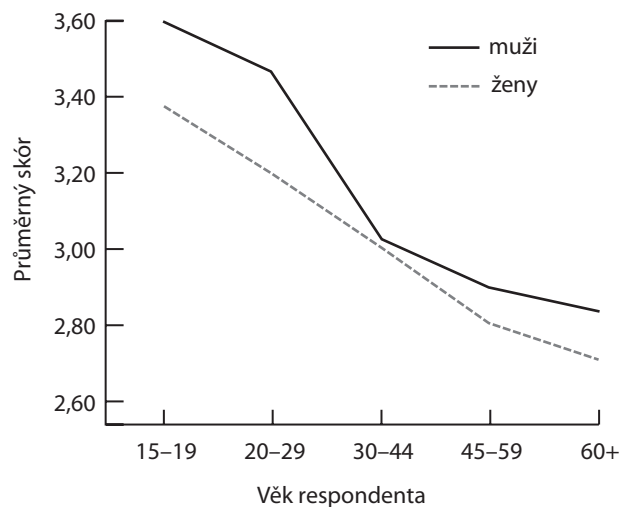
Orientace „negativní minulost“ podle věku a pohlaví

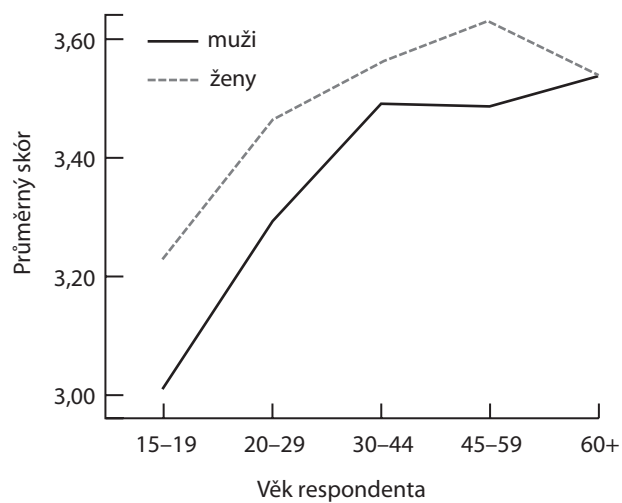
Orientace „fatalistická přítomnost“ podle věku a pohlaví

Orientace „hédonistická přítomnost“ podle věku a pohlaví

Orientace „budoucnost“ podle věku a pohlaví

v tabulkách 3 a 4). Oproti srovnatelnému výzkumu italské populace [D'Alessio et al. 2003] se Češi jeví jako více hédonisticky a méně fatalisticky orientovaní, což by mohlo souviset s rozdíly v míře religiozity obou zemí. Francouzští studenti vnímají oproti litevským a americkým svoji minulost negativněji a navíc vykazují silnou hédonistickou orientaci na přítomnost. Studenti z Litvy jsou oproti francouzským a americkým studentům podle závěrů výzkumů orientováni více do budoucnosti. Tento rozdíl by mohl souviset s odlišnou ekonomickou úrovní zemí a s panujícími hodnotami – jak totiž ukázala brazilská studie, osoby vnímající status své rodiny jako nižší jsou oproti osobám vnímajícím status své rodiny jako vyšší silněji orientovány na budoucnost [Milfont et al. 2008].

Identifikované vztahy časových perspektiv a věku, pohlaví, vzdělání a religiozity ukazují na inter- i intraindividuální proměnlivost časových perspektiv, která je vzhledem k výsledkům v jiných zemích pravděpodobně do jisté míry kulturně univerzální. Jako nejdůležitější faktory se zde jeví věk a vzdělání, což by bylo vhodné ověřit dalšími statistickými procedurami.

V českých datech nebyly až na dimenzi pozitivní minulost nalezeny větší odlišnosti v časových orientacích mezi muži a ženami, jak je naznačily některé předchozí výzkumy [D'Alessio 2003, Díaz-Morales 2006, Milfont 2008, Sircova 2008, Zimbardo 1999]. Může to být dáno například reprezentativitou českého souboru, nebo se můžeme domnívat, že mezi českými ženami a muži jsou v tomto směru menší rozdíly než v zahraničí.

Identifikovaná výrazná převaha hédonistické orientace u mladých lidí je pochopitelná – například proto, že v dospívání a mladé dospělosti není zřejmě společenský tlak na zodpovědné jednání tak silný jako v pozdějších etapách života. Můžeme předpokládat, že minulost v životě mladého člověka nemá velký význam už z toho důvodu, že nemá ještě mnoho zkušeností a ohledy na budoucnost jsou v tomto věku chápány jako příliš omezující.

Nové informace přinesla analýza časových perspektiv ve spojitosti s dosaženým vzděláním a s náboženským vyznáním, které dříve nebyly příliš zkoumány. Vztahy časových orientací a dosaženého vzdělání ukazují na určitou pasivitu (fatalismus, relativně slabá orientace na budoucnost) v životním stylu osob s nižším vzděláním oproti osobám s vyšším vzděláním. Je otázkou, nakolik je tento přístup určován sociálními a nakolik individuálními faktory. Vztahy časových orientací a deklarované religiozity ukazují, že věřící namísto orientace na tady a teď upřednostňují zvažování svých minulých zážitků a možné dopady svého jednání v budoucnu. Nepřekvapí ani jejich silnější fatalistická orientace (představa, že jejich život a celý svět řídí vnější síly/Bůh).

Z dostupných výsledků zahraničních studií můžeme usuzovat i na souvislost se socioekonomickým statusem. Rozdíly mezi litevskými, francouzskými a americkými studenty, údaje z výzkumů P. Samuelse [Zimbardo 1999] a závěry brazilské studie [Milfont 2008] naznačují, že bychom ve vztahu k časovým perspektivám pravděpodobně měli diferencovat mezi statusem připsaným a získaným – vysoký (připsaný) skupinový status znamená spíše slabou orientaci na budoucnost, zatímco aktivní získání vyššího individuálního statusu je doprovázeno posílením orientace do budoucnosti a pozitiv-

nějším vnímáním minulosti (časová orientace do budoucnosti však pravděpodobně může být i naopak dispozicí pro získání vyššího individuálního statusu). Proto i když je vztah mezi vyšším socioekonomickým statusem a silnější orientací na budoucnost pokládán téměř za samozřejmý [Zimbardo 1999], vztah časových perspektiv a sociálního statusu by bylo třeba pojmát diferencovaněji.

Diskuze a závěry

Z analýzy dat vyplynulo, že v rámci české společnosti existuje poměrně stabilní vzorec časových orientací. Češi vykazují relativně silnou orientaci na minulost s pozitivním nábojem, přitom však žijí i s ohledem na budoucí události. Relativně nej slabší je v českém prostředí orientace na přítomnost (obzvláště ve smyslu fatalismu). Podrobnější pohled ukázal, že časové orientace jednotlivců souvisejí nejen s faktory sociálními, ale i s faktory individuálními. Na základě komparace s výzkumy časových perspektiv využívajícími ZTPI v několika dalších zemích lze předpokládat, že zjištěné vztahy časových orientací s věkem, pohlavím, náboženským vyznáním a vzděláním jsou do určité míry kulturně univerzální. Pro jednoznačnější závěry ohledně mezikulturní platnosti souvislostí časových perspektiv s uvedenými znaky by však bylo nutné mít k dispozici více reprezentativních zahraničních výzkumů využívajících baterii ZTPI. Už z dosavadních zjištění je však zřejmé, že způsob vztahování se k času hraje velkou roli v mnoha rozmanitých jevech, že tento způsob je ovlivňován sociokulturně a že je možné jej měnit a dosahovat tím pro jedince i společnost pozitivních efektů, a proto bychom mu měli věnovat zvýšenou pozornost.

I když výzkum přinesl řadu zajímavých nových zjištění, z nichž na prvním místě bychom měli zdůraznit existenci v čase stabilního vzorce časových orientací v české společnosti s převládající pozitivní orientací do minulosti a na budoucnost, je nutné si uvědomit několik jeho omezení. Výsledky jsou bohužel zatím jen s obtížemi porovnatelné s výsledky výzkumů ZTPI v jiných zemích vzhledem k nereprezentativitě zahraničních výzkumů. Jako problematický se jeví vyšší počet nevyhovujících položek originálního Zimbardova dotazníku, který mohl být částečně zapříčiněn jejich nevhodným překladem.

Na základě již provedené analýzy můžeme očekávat spolupůsobení individuálních (věk, pohlaví) i sociálních (kultura, sociální status) charakteristik na vytváření časových perspektiv, přičemž jednotlivé časové orientace jsou pravděpodobně ovlivňovány faktory různého typu (a časová perspektiva tak nemusí tvořit v tomto smyslu jednoznačně celistvý konstrukt, jak by se na první pohled mohlo jevit). Bylo by proto vhodné výzkum rozšířit o srovnání významu individuálních a sociálně podmíněných znaků na utváření osobní časové perspektivy a jednotlivých časových orientací. Praktickým rozšířením výzkumu by mohla být aplikace v oblasti sociálních deviací (například v podobě intervenčního programu s účelem posílení orientace na budoucnost u mladých delikventů) nebo v oblasti adaptace menšin v českém prostředí.

Přílohy

Přehled příslušnosti položek k faktorům v souboru z roku 2008

Faktor 1: Hédonistická přítomnost

(Eigenvalue = 7,05; 14,4 % variance; n = 12)

Č. ot.	Zátěž	Otázka
26	.744	Pokládám za důležité vnést do svého života vzrušení.
31	.741	Riskování chrání můj život před nudou.
42	.738	Riskuji, abych dodal svému životu vzrušení.
46	.701	Nechávám se strhnout okamžitým vzrušením.
23	.634	Rozhoduji se bez přemýšlení, pod vlivem okamžiku.
32	.601	Pro mne je důležitější si cestu životem užít než soustředit se jen na cíl.
8	.588	Jednám impulsivně – tj. dělávám věci, které mne právě napadnou.
52	.588	Je lepší utratit to, co vydělám, za současné radosti než šetřit na zajištění budoucnosti. (V originální verzi faktor Fatalistická přítomnost.)
17	.501	Pokouším se žít svůj život den za dnem (bez velkého přemýšlení o budoucnosti) a naplno.
12	.469	Při poslouchání své oblíbené hudby často úplně ztratím pojem o čase.
48	.374	Mám raději přátele, kteří jsou spontánní (nenuceně přirození) než ty, jejichž chování lze předvídat.
1	.336	Věřím, že scházení se s přáteli na večírcích a oslavách patří k důležitým životním radostem.

Faktor 2: Negativní minulost

(Eigenvalue = 6,09; 12,2 % variance; n = 10)

Č. ot.	Zátěž	Otázka
50	.773	Myslívám na ošklivé věci, které se mi přihodily v minulosti.
34	.725	Je pro mne těžké zapomenout na nepříjemnosti z mého mládí.
16	.703	V mysli se mi opakují staré bolestné prožitky.
25	-.687	Minulost je spojena s příliš mnoha nepříjemnými vzpomínkami, na které raději nemyslím. (V originální verzi faktor Pozitivní minulost.)
54	.593	Myslím na příležitosti, o které jsem v životě přišel.
36	.571	I když se zrovna těším z přítomnosti, nutí mne to srovnávat s podobnými zážitky z minulosti.
4	.487	Často myslím na to, co jsem měl v životě udělat jinak.
27	.449	Přál bych si, aby bylo možné napravit chyby, které jsem udělal v minulosti.
35	.431	Živelné potěšení z toho, co dělám, mizí, když musím myslet na cíle a důsledky své činnosti. (V originální verzi faktor Fatalistická přítomnost.)
47	.418	Dnešní život je příliš složitý, dal bych přednost jednoduššímu životu, jako byl dříve. (V originální verzi faktor Fatalistická přítomnost.)

Faktor 3: Budoucnost

(Eigenvalue = 3,48; 6,4 % variance; n = 9)

Č. ot.	Zátěž	Otázka
40	.699	Díky soustavné práci plním úkoly včas.
10	.625	Když chci něčeho dosáhnout, vytyčím si své cíle a rozmyslím si jakými konkrétními prostředky k nim dospět.
13	.606	Řídím se pravidlem „nejdřív práce a potom zábava“.
21	.583	Své závazky vůči přátelům a úřadům plním včas.
45	.566	Když vím, že je třeba udělat nějakou práci, jsem schopen odolat pokušením.
18	.539	Zneklidňuje mne, když jdu někam pozdě.
6	.491	Věřím, že člověk by si měl každé ráno předem naplánovat svůj nastávající den.
51	.472	Pracuji i na obtížných, nezajímavých úkolech, když mi dopomohou k úspěchu.
43	.391	Dělávám si seznamy toho, co mám udělat.

Faktor 4: Pozitivní minulost

(Eigenvalue = 2,06; 3,3 % variance; n = 8)

Č. ot.	Zátěž	Otázka
29	-.696	S nostalgii vzpomínám na své dětství (jako by se mi po dětství stýskalo).
7	-.662	Moc rád vzpomínám na svou minulost.
22	.614	V minulosti jsem si prožil svůj díl příkoří. (V originální verzi faktor Negativní minulost.)
15	-.587	Mám rád povídání o tom, jaké to bylo za „starých dobrých časů“.
2	-.584	Pohledy, zvuky a vůně důvěrně známé z dětství ve mně často vyvolávají spoustu nádherných vzpomínek.
20	-.520	Vzpomínky na šťastné chvíle mi snadno zaplaví mysl.
49	-.478	Mám rád rodinné tradice a pravidelně opakované rituály.
11	-.408	Zvážím-li svou minulost, vybavuje se mi mnohem víc dobrého než toho špatného.

Faktor 5: Fatalistická přítomnost

(Eigenvalue= 1,69; 2,5 % variance; n = 6)

Č. ot.	Zátěž	Otázka
39	.722	Nemá smysl si dělat starosti s budoucností, protože ji stejně nemohu nijak ovlivnit.
14	.675	Vzhledem k tomu, že co se má stát se stejně stane, nesejde vlastně na tom, co udělám já.
38	.641	Má životní cesta je řízena silami, na které nemám vliv.
37	.550	Život je samá změna, a tak člověk může sotva plánovat budoucnost.
24	-.512	Beru každý den tak, jak přichází, místo abych se pokoušel ho naplánovat. (V originální verzi faktor Budoucnost.)
3	.410	Mnohé v mém životě určuje osud.

- Apostolidis, T., N. Fieulaine. 2004. „Validation française de l'échelle de temporalité The Zimbardo time perspective inventory (ZTPI)“. *Revue européenne de psychologie appliquée* 54 (3): 207–217.
- Bergmann, W. 1992. „Overview of the literature on the state of theory and research on the, sociology of time, 1900-82“. *Time & Society* 1 (1): 81-134.
- Boniwell, I., E. Osin, L. P. Alex, G. V. Ivanchenko. 2010. „A question of balance. Time perspective and well-being in British and Russian samples“. *The Journal of Positive Psychology* 5 (1): 24-40.
- Corral-Verdugo, V. et al. 2006. „Sustainable behavior and time perspective: present, past, and future orientations and their relationship with water conservation behavior“. *Interamerican Journal of Psychology* 40 (2): 139-147.
- D'Alessio, M. et al. 2003. „Testing Zimbardo's Stanford time perspective inventory (STPI) – short form“. *Time & Society* 12 (2-3): 333-347.
- Díaz-Morales, J. F. 2006. „Estructura factorial y fiabilidad del Inventario de Perspectiva Temporal de Zimbardo“. *Psicothema* 18 (3): 565-571.
- Durkheim, E. 2002. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh.
- Hall, P., G. Fong. 2003. „The effects of a brief time perspective intervention for increasing physical activity among young adults“. *Psychology and Health* 18 (6): 685-706.
- Keough, K., P. Zimbardo, J. Boyd. 1999. „Who's smoking, drinking, and using drugs? Time Perspective as a Predictor of Substance Use“. *Basic and Applied Social Psychology* 21 (2): 149-164.
- Klicperová-Baker, M. et al. 2011. „Time Perspective as a Factor in Consumer Behavior: Cluster Analysis of ZTPI data, spending and saving“. *European Journal of Social Psychology* (v tisku).
- Liniauskaitė, A., A. Kairys. 2009. „The Lithuanian version of the Zimbardo time perspective inventory (ZTPI)“. *Psichologija* 40: 66-87.
- Lukavská, K. et al. 2011. „ZTPI – Zimbardův dotazník časové perspektivy“. *Československá psychologie* (v tisku).
- McClelland, D. 1953. *The Achievement Motive*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Merton, R. K., P. Sorokin. 1937. „Social time: A methodological and functional analysis“. *The American Journal of Sociology* 42 (5): 615-629.
- Milfont T. L. et al. 2008. „Testing Zimbardo time perspective inventory in a Brazilian sample“. *Interamerican Journal of Psychology* 42 (1): 49-58.
- Osecká, L., O. Řehulková. 1996. *Složky výkonové motivace: pokus o typologii*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd České republiky.
- Rosen, B. 1962. „Socialization and achievement motivation in Brazil“. *American Sociological Review* 27(5): 612-624.
- Sircova, A. et al. 2007. „The phenomenon of time perspective across different cultures: Review of research using ZTPI scale“. *Journal of Cultural-Historical Psychology* 4: 19-31.
- Sircova, A., O. Mitina. 2008. „Zimbardo time perspective inventory: A comparison across cultures“. [online] Příspěvek přednesený na kongresu ICP *Enhancing time perspective research*. Berlín, 20.-25.července [cit.12. 4. 2011]. Dostupné z: <http://timeorientation.com/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=35&Itemid=58>.
- Šubrt, J., J. Vinopal. 2010. „K otázce historického vědomí obyvatel České republiky“. *Naše společnost* 8 (1): 9-20.
- Zimbardo, P., J. Boyd. 1999. „Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric“. *Journal of Personality and Social Psychology* 77 (6): 1271-1288.

Pavla Homolová dokončuje studium magisterského oboru Sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zároveň studuje na Katedře psychologie tamtéž magisterský obor Psychologie. V současné době se v návaznosti na britský výzkumný projekt Eurojustis zabývá problematikou procedurální spravedlnosti ve vztahu k poslušnosti zákonům. Je spoluautorkou studentského výzkumu „Faktor jazyka v procesu vnímání zvuku“, který byl zaměřen na souvislost rodného jazyka a vnímání zvuků jako součást obecnější otázky jazykového relativismu.
Lze ji kontaktovat na adrese: **homop6af@jinonice.cuni.cz**

- ¹ Tato stať vznikla v rámci výzkumného záměru Katedry Sociologie FF UK č. 0021620841: „Perspektivy České republiky v EU“.
- ² Orientací na budoucnost se zabýval už L. L. LeShan [1952: **Time Orientation and Social Class**], který uvádí, že schopnost oddálit uspokojení souvisí s orientací do budoucnosti a je podmínkou dosažení společenského úspěchu. Zjistil, že děti z nižších tříd jsou častěji orientovány na přítomnost a mají kratší časový horizont oproti dětem ze středních tříd. Nicméně W. Bergmann upozorňuje, že souvislost orientace do budoucnosti a sociální třídy (stejně jako věku a pohlaví) není tak jednoznačná, jak je všeobecně předpokládáno [Bergmann 1992].
- ³ USA [Zimbardo a Boyd 1999], Itálie [D'Alessio et al. 2003], Francie [Apostolidis a Fieulaine 2004], Mexiko [Corral-Verdugo 2006], Španělsko [Díaz-Morales 2006], Rusko [Sircova et al. 2007], Brazílie [Milfont et al. 2008], Litva [Liniauskaitė a Kairys 2009].
- ⁴ V brazilské, španělské a ruské studii byly ženy oproti mužům více orientovány na negativní minulost, v Itálii, Španělsku a Rusku více fatalisticky. V USA více na budoucnost, a v Itálii méně hedonisticky než muži.
- ⁵ V ruské, španělské, italské a litevské studii byli lidé mladší 30ti let oproti starším orientováni více hedonisticky a zároveň více na budoucnost. V ruské, italské a litevské studii navíc i méně fatalisticky.
- ⁶ Stanovení ideálních hodnot vychází ze Zimbardovy představy „vyvážené“ časové perspektivy jakožto pro jednotlivce psychicky nejprospěšnější kombinace, není však podloženo výzkumem. Převzato z www.timeorientation.com.
- ⁷ Průměrné hodnoty z odpovědí účastníků výzkumu z různých zemí získaných P. Zimbardem do roku 2008. Převzato z www.timeorientation.com.
- ⁸ V této studii byla využita data z šetření CVVM z roku 2003. Prezentované výsledky vycházejí z řešení, kdy bylo pro český soubor ponecháno osm faktorů: 1 – negativní minulost, 2 – pozitivní minulost, 3 – lítostivost, 4 – hedonistická přítomnost, 5 – fatalistická přítomnost, 6 – riskování a impulzivita, 7 – plánování a spořádanost, 8 – stavění si cílů.
- ⁹ O tom, jaký význam přiřkládají Češi historii, pojednává J. Šubrt a J. Vinopal v článku „K otázce historického vědomí obyvatel České republiky“ [2010].
- ¹⁰ Hodnoty představují průměr z odpovědí na výroky v dotazníku na škále 1-5, kde 1=rozhodně neplatí, 2=spíše neplatí, 3=ani tak, ani tak, 4= spíše platí, 5=rozhodně platí; nejvyšší hodnoty tedy značí nejsilnější vyjádření konkrétní časové orientace. Směrodatné odchytky značí míru rozptýlení naměřených průměrných hodnot pro jednotlivé dimenze kolem celkového průměru dané země. Pro účely srovnatelnosti zastoupených zemí byly hodnoty standardizovány pomocí vzorce $Z = (\text{původní hodnota} - \text{průměr}) / \text{směrodatná odchytka}$ – viz tab. 2.
- ¹¹ Odstíny šedi v tabulce značí výši škálové hodnoty.

Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepce politiky a politických stran českou veřejností

Jan Červenka

Party System in the Restructuring? Elections 2010 in Context of Czech Public's Perception of Politics and Political Parties

Abstract: Parliamentary elections in May 2010 ended with unexpected and somewhat revolutionary results: they brought heavy losses to all traditional established parties within the Czech party system, which appeared to be relatively stable since the second half of 1990s, two lesser parliamentary parties were eliminated from the Chamber of Deputies, and two new political parties emerged among successful subjects surpassing quite easily the existing electoral clause of five percent. The text analyzes these results, as well as some attitudes of Czech public identified by exit poll and other sociological surveys and post-election development, and it tries to answer the question, whether the elections in 2010 meant any deep and lasting shift in long-term development of the party system in the Czech Republic or whether it was rather an incidental anomaly without persistent impact on the party system, which will gradually restore itself more or less in the shape that characterized it for one and half of decade before the elections in 2010.

Keywords: Czech party system, parliamentary elections 2010, public opinion and attitudes.

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010 přinesly řadu překvapení a v kontextu dlouhodobého vývoje české politické scény a stranického systému, který se od druhé poloviny 90. let až donedávna jevil jako již poměrně usazený a stabilizovaný, představovaly silný otřes, jenž těžce zasáhl prakticky všechny etablované strany. Ve volebním vysílání České televize v reakci na zveřejnění prvních odhadů volebních výsledků, jež se od skutečnosti tentokrát příliš neodchýlily, padala ze strany renomovaných politologů a komentátorů vyjádření, že to je „největší revoluce v jedné jediné volbách“ (Tomáš

Lebeda), „že tyto volby jsou zemětřesením z hlediska politologického a že dojde k restrukturalizaci celého stranického systému“ (Michal Klíma) nebo že to je „revoluce v stranickém systému a nejsenzačnější výsledek od voleb v roce 1996“ (Jindřich Šídlo), jakkoli zde zaznívaly i poněkud odlišné názory.¹ Mohutný dojem převratnosti volebního výsledku ještě do konce téhož dne umocnila i okamžitá rezignace či poskytnutí funkce k dispozici hned tří předsedů doposud parlamentních stran a jedné strany mimoparlamentní.² Posléze o květnových volbách jako o revoluci v stranickém systému nebo o politic-

kém zemětřesení poměrně běžně referovali nejen novináři, političtí komentátoři nebo aktéři politického dění, ale i autoři odborných politologických textů.³ Ačkoli podobná vyjádření lze vnímat i jako určitou terminologickou nadsázku, senzacionalizující žurnalistickou zkratku nebo rétorickou hyperbolu, těžko jim lze při pohledu na suchá fakta upírat jakékoli věcné podstatnění.

V souvislosti s touto událostí v českém stranickém systému se pochopitelně vynořuje řada otázek. Jednou z nich je samozřejmě to, co se vlastně v oněch květnových volbách do Poslanecké sněmovny přihodilo a proč k tomu došlo. Další otázkou pak je, zda poslední volby do Poslanecké sněmovny a jejich výsledek představují zásadní zlom ve vývoji českého stranického systému, respektive počátek nějaké trvalejší změny v jeho základní podobě, nebo zda šlo jen o jakýsi mimořádný, anomální výkyv, který vyplynul z momentálních okolností, za nichž se volby odehrály, přičemž stranický systém se postupně vrátí víceméně do podoby, jež jej charakterizovala v předchozím půldruhém desetiletí. Pokusme se nyní nad těmito otázkami alespoň v krátkosti zamyslet a přitom využít jako možné vodítko i dostupné informace, jež nabízejí data z různých empirických šetření zaměřených na politiku, politické strany a volební chování.

Pro bližší a snazší pochopení toho, co z hlediska stranického systému znamenaly samotné volby do Poslanecké sněmovny a co v tomto ohledu naznačuje povolební vývoj, bude přitom užitečné začít alespoň stručnou rekapitulací toho, jak se tento stranický systém vyvíjel a jak vypadal v předchozím období.⁴ I když i dříve během let, kdy o českém stranickém systému můžeme mluvit jako o poměrně vykrystalizovaném a stabilním, docházelo k některým výrazným posunům a turbulencím v podobě a celkovém spektru relevantních stranických subjektů, jako byl např. vznik Unie svobody po rozkolu v ODS na počátku roku 1998 nebo „čtyřkoaliční“ reakce na tzv. opoziční smlouvu po volbách v témže roce, kvalitativně šlo o změny víceméně se odehrávající na půdorysu již utvořeného stranického systému, přičemž – bez ohledu na konkrétní názvy a personální skladbu dílčích subjektů – tento systém byl v jádru tvořen stále stejnými politickými proudy konstituovanými okolo poměrně ustálených klasických konfliktních linií, byť silně ovlivněných specifickou situací a logikou vývoje postkomunistické transformace, a v případě nahrazení některé konkrétní strany novým subjektem byl tento substitut – bez „zátěže minulosti“ spojené např. s aférami jednotlivých představitelů, dluhy v stranické pokladně nebo neprůhledným a problematickým financováním apod. – programově a do značné míry i personálně pokračovatelem svých předchůdců.

Liberalně-konzervativní Občanskou demokratickou alianci, kterou navzdory jejím četným silně konzervativním tendencím volili zejména liberalně orientovaní voliči z měst s vyšším vzděláním a mladšího věku, tak nahradila podobně zaměřená Unie svobody, do níž přešli i někteří členové ODA a která oslovovala v zásadě tytéž voliče. Její roli následně (a v evropském kontextu trochu paradoxně, i když v logice a specifčnosti vývoje českého stranického systému po roce 1989 nikoli překvapivě) převzala Strana zelených pod novým vedením Martina Bursíka. Tyto menší pravicové či středově pravicové subjekty, vedle nichž působila i řada dalších, podobně programově profilovaných a o přízeň týchž voličů se ucházejících stran (SNK-ED, Cesta změny aj.), tvořily komplement a záro-

veň konkurenční alternativu k „velké“ liberalně-konzervativní Občanské demokratické straně (ODS), vůči níž se zpravidla vymezovaly v určitých tématech, jako např. regionální samospráva, Evropská unie, rozvoj občanské společnosti, ekologie apod., kde ODS, výrazně ovlivněná názory svého „otce zakladatele“ Václava Klause, zastávala zpravidla konzervativnější a skeptičtější stanoviska, případně vůči ní vystupovaly s kritikou „zprava“, např. kvůli opoziční smlouvě, označované mj. za zradu pravicových voličů, pomalé deregulaci, „nedostatečným“ reformám v sociální politice, zdravotnictví, daňovém systému apod. Vzhledem k tomu, že otevřený euroskepticismus, despekt vůči zelené problematice i občanské společnosti nebo některé další postoje ODS a jejich předáků, stejně jako její nedořešené finanční a jiné kauzy či kontroverzní osobnosti ve vedení nebyly nikdy všeobecně akceptovatelné mezi středopracivově orientovanými voliči, zaznamenávaly tyto malé strany dílčí úspěchy ve volbách nejen do Poslanecké sněmovny, ale i do Senátu, Evropského parlamentu či krajských a obecních zastupitelstev, ačkoli žádná z nich jednotlivě nebyla s to tyto úspěchy konzistentně reprodukovat, aby se stala stabilní součástí parlamentní scény.⁵ V druhé části spektra pak z původně roztržité „demokratické“ levostředové a levicové opozice první poloviny 90. let,⁶ která se vůči tehdejší koaliční středopracivové vládě vedené ODS v čele s Václavem Klausem vymezovala zejména v otázce pojetí a celkové koncepce ekonomické transformace, privatizace, majetkových restitucí a obecně v hospodářské a sociální politice, ale také třeba v otázce územněsprávního členění a samosprávy, obecného referenda, přímé volby hlavy státu i místních samospráv atd., nepříliš úspěšným integračním úsilím,⁷ ale o to úspěšnějším následným „gravitačním“ působením v řádných a následně předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996 a 1998 vykrystalizovala silná protiváha do té doby zdaleka nejsilnější ODS v podobě České strany sociálně demokratické (ČSSD) v čele s Milošem Zemanem, která se stala prakticky hegemonem nekomunistické levice a která dokázala posbírat i velkou část protestních hlasů, z nichž dříve profitovali pravicově populističtí republikáni a komunisté. I když tento sociálnědemokratický proud nebyl v průběhu času voličsky ani zdaleka tak pevný a „disciplinovaný“, jako tomu bylo u jiných směrů, což se mimo jiné projevovalo až do krajských a senátních voleb na podzim roku 2008 pravidelně nevalnými výsledky ČSSD ve všech jiných typech voleb kromě těch do Poslanecké sněmovny, v samotných volbách do dolní komory parlamentu, všeobecně vnímaných jako volby nejdůležitější, se mezi roky 1998 a 2006 podpora ČSSD nikdy nedostala pod 30 % a od roku 1996 se v absolutním vyjádření pohybovala vždy okolo či nad hranicí půldruhého milionu oprávněných voličů.⁸ Třetí, relativně slabší, avšak voličsky velmi stabilní a politicky významný proud, který můžeme definovat jako křesťanskodemokratický, tvořila tradiční lidová strana, která od 90. let 20. století působí pod názvem Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová a která byla do voleb v roce 2010 vždy zastoupena v Poslanecké sněmovně a až na dvě výjimky i ve všech vládách v historii samostatné České republiky.⁹ Čtvrtým proudem, majícím navzdory trvalé politické izolaci a ostrakizaci ze strany ostatních subjektů stabilní zastoupení na parlamentní úrovni, byla ideologicky poměrně ortodoxní komunistická strana, která se na rozdíl jiných bývalých „státostran“ někdejšího východního bloku úspěšně bránila jak hlub-

ší transformaci v levicovou stranu sociálnědemokratického ladění, tak i politické marginalizaci,¹⁰ když si udržela přízeň svých „skalních“ voličů a v některých případech dokázala těžit z nespokojenosti a tíživých dopadů ekonomických změn ziskem protestních hlasů či hlasů od voličů ze sociálně slabších skupin obyvatelstva, kteří v KSČM mnohdy vidí nejlepšího, ne-li jediného zastávce svých zájmů.¹¹

Výše nastíněný obraz politické parlamentní scény, který se začal rýsovat už v průběhu první poloviny 90. let a který definitivně vykrytalizoval ve volbách v letech 1996 a 1998, kdy ze spektra parlamentních stran postupně vypadly subjekty tvořící někdejší LSU, regionálně zakotvené moravistické HSD-SMS i pravicově populistické Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa (SPR-RSČ) Miroslava Sládka, ovšem poslední volby do Poslanecké sněmovny značně rozrušily. Obě doposud výrazně největší strany zaznamenaly hluboký propad voličské přízně, v případě ČSSD navíc poměrně nečekány, a i když skončily na prvních dvou místech, jejich předstih před třetí v pořadí TOP 09 byl relativně malý a ani odstup obou zbývajících „menších“ stran, jež se dostaly do Poslanecké sněmovny, nebyl tak velký, jako tomu bývalo v minulosti. Z Poslanecké sněmovny navíc vypadly hned dvě bývalé koaliční strany, Strana zelených a hlavně dosavadní stálíce parlamentní scény i vlád nejen v polistopadové historii KDU-ČSL. Namísto nich do parlamentu pronikly dva nové subjekty, TOP 09 a strana s názvem Věci veřejné, které se v nejednom ohledu ze zaběhnutého schématu politické scény poněkud vymykaly. Ačkoli programově a institucionálně nebyly oba tyto subjekty před volbami zcela čitelné, přesto získaly několikanásobně větší podporu voličů, než jakou mívali kdykoli v minulosti křesťanští demokraté a liberálně-konzervativní konkurenti ODS v postavení čtvrté a páté parlamentní strany. I když po volbách s ODS podle očekávání utvořily koalici programově podobnou té, která vznikla v minulém volebním období, od jejich bývalých koaličních partnerů se přinejmenším v některých ohledech zásadně lišily.

Ačkoli u TOP 09 existovala zřetelná personální kontinuita jak s KDU-ČSL, jejíž někdejší předseda Miroslav Kalousek stranu fakticky vymyslel a založil a z níž významná část členů patřících k jeho příznivcům přešla k novému uskupení, tak i s ODA, US-DEU, ODS a dokonce i Stranou zelených, šlo o subjekt, který byl v porovnání s výše uvedenými, programově zřetelně vyprofilovanými stranami specifický,¹² a to nejen programově, ale zejména strategií a stylem sebeprezentace. Personální obsazení vedení nově utvářené strany sice jasně naznačovalo, že TOP 09 bude hájit a prosazovat konzervativní stanoviska a pravicovou politiku zejména v sociálněekonomické oblasti, což v tomto směru poměrně radikální volební program uveřejněný na konci března 2010, který někteří komentátoři a političtí konkurenti označili za „pravicový populismus“, jen potvrdil. Konkrétní programové záměry a cíle TOP 09 však zůstávaly až do té doby značně mlhavými,¹³ přičemž k rozhodujícímu vzestupu podpory strany v průzkumech došlo již před tím.¹⁴ Tato od svého vzniku mediálně velmi výrazná strana se dlouho navenek představovala hlavně svými známými a populárními tvářemi v čele s Karlem Schwarzenbergem, který byl dosazen do funkce předsedy,¹⁵ kritikou zavedených stran zejména v souvislosti se situací okolo veřejných financí a jejich „nezodpovědné politiky“, spočívající v odkládání „nutných reforem“, jakoby neideologickým, pragmatickým

přístupem k politice a svojí ostentativní podporou oblíbené vlády Jana Fischera. Tato strategie jí přinesla výrazný úspěch, když TOP 09 dokázala přetáhnout podstatnou část tradičních voličů ODS a zároveň úspěšně sbírat jak hlasy těch, kdo dříve volili menší liberální strany či zelené, tak hlasy mladých prvovoličů a lidí nespokojených s politikou a s jednáním tradičních politických stran nebo prostě jen vyděšených „řeckým scénářem“, s nímž představitelé nejen TOP 09 v předvolebním období hojně operovali. Jedním z poněkud paradoxních a zároveň signifikantních důsledků této strategie bylo a doposud do značné míry je to, že i když se přinejmenším verbálně TOP 09 staví výrazně napravo i v poměru k ODS, její voliči se na pravolevé škále v průměru řadí vždy o něco blíže středu, než stoupenci ODS.¹⁶

Ještě daleko méně čitelným a proti etablovaným stranám ostře se vymezujícím nováčkem parlamentní scény se staly Věci veřejné, které představují docela nový fenomén v českém politickém prostředí. Strana, která se prezentuje jako zdola utvářený praktický model „přímé demokracie“ a středový či středově pravicový politický subjekt, je podle všeho ve skutečnosti uskupením plně provázaným s podnikatelskými aktivitami a firmami okolo zakladatele bezpečnostní agentury ABL Víta Bárty, jeho společníků a obchodních partnerů. Původně malá pražská komunální strana a zároveň společnost spojená s vydáváním časopisů Pražan a Věci veřejné se po příchodu Bárty a dalších lidí z ABL záhy proměnila v ambiciózní, velkoryse financovaný a důsledně marketingově řízený projekt s cílem šířej proniknout do politiky nejen na komunální, ale i na celostátní úrovni. Přitom se soustředila zejména na využití všeobecné nespokojenosti s politickou situací a s působením zaběhnutých politických stran a jejich dlouhodobě známých představitelů (v terminologii samotných „věčkářů“ tzv. dinosaurů), k jejichž odchodu či odstranění ve své kampani soustavně vyzývala. Dominantními tématy její kampaně se staly veřejností trvale deklarované „nejzávažnější problémy“, jako kriminalita, korupce, fungování justice, neprůhledné přidělování státních zakázek, rozpočtové hospodaření státu, zneužívání sociálního systému, zdravotnictví, otázka tzv. sociálně nepřizpůsobivých občanů, snižování byrokracie a podobně, přičemž v tomto ohledu uplatňovala široce zaměřený populismus a expresivní antielitářskou rétoriku v kombinaci s dynamickým způsobem komunikace, využívajícím mj. internet a sociální síť, reklamními triky, jako byl kalendář s pózujícími političkami VV, i různými přímými akcemi typu vysílání „sociálně-intervenčních hlídek“ na problematická místa v ulicích Prahy v týdnech před parlamentními volbami. Navzdory silné kritice pochybných praktik VV mj. ve vztahu k vlastním kandidátům či k fungování proklamované „přímé demokracie“ mezi jejich registrovanými příznivci, stejně jako navzdory informacím a spekulacím o podezřelých politických a ekonomických vazbách a netransparentním pozadí strany a jejich čelných představitelů, které se objevily již před volbami, strana ve volbách získala značnou podporu zejména z řad neukotvených a nespokojených voličů hledajících alternativu k dosavadním parlamentním stranám a velmi pohodlně s téměř 11 % překonala pětiprocentní hranici pro vstup do Poslanecké sněmovny.

Kromě těchto dvou úspěšných nových subjektů se navíc ve volbách do Poslanecké sněmovny objevily i další politické „novotvary“, z nichž přinejmenším dva - sociálnědemokra-

ticky orientovaná Strana práv občanů Zemanovci bývalého předsedy ČSSD Miloše Zemana a euroskeptické uskupení Suverenita - Blok Jany Bobošíkové – získaly poměrně významnou podporu ze strany voličů na úkor tradičních stran, čímž ovlivnily celkové rozložení sil v Poslanecké sněmovně, ačkoli samy do ní nevstoupily.

Výsledky exit pollu agentury SC&C pro Českou televizi přitom ukázaly, že téměř polovina lidí, kteří v roce 2006 volili ODS, přešla k jiné straně, z toho zdaleka nejčastěji k TOP 09, ale ve významném počtu i k VV. Z někdejších voličů ČSSD, kteří se dostavili k volbám v květnu 2010, pak svoji volbu přehodnotila více než třetina, a to celkem rovnoměrně ve prospěch VV, SPOZ, KSČM, Suvenity a v menší, byť nikoli nevýznamné míře i TOP 09. TOP 09 a VV přebraly i největší část bývalých voličů Strany zelených, jejíž volbu z roku 2006 opakovala jen pětina původních příznivců. KDU-ČSL, již zůstalo věrných 60 % stoupců z roku 2006, pak pod hladinu nutnou k překonání uzavírací klauzule zřejmě poslal v absolutním vyjádření sice nevelký, avšak při malé tradiční voličské bázi osudný odliv voličů ve prospěch TOP 09, když jiné drobnější ztráty byly vesměs kompenzovány přílivem voličů opačným směrem. V podstatě jedinou stranou, která si přes určitou ztrátu v absolutním i relativním počtu hlasů¹⁷ udržela naprostou většinu svých dřívějších voličů, tak byla KSČM, kterou volily více než čtyři pětiny z nich, přičemž menší přesun od ní, více než kompenzovaný pohybem v opačném směru, směřoval k ČSSD.¹⁸ TOP 09 a VV byly navíc jako jediné z parlamentních stran výrazně nad průměrem v získávání hlasů od prvovoličů, přičemž nadprůměrně získávaly i u lidí, kteří v roce 2006 nevolili, zatímco tradiční strany (s výjimkou ODS v případě prvovoličů, mezi nimiž její podpora byla alespoň na průměru) v tomto směru hluboce zaostaly.

Pokud jde o příčiny volebního otřesu v politickém spektru, patrně jich existuje vícero a může jít i o důvody zcela specifické. Dílčím tématem, které nepochybně mělo na rozhodování voličů podstatný vliv, byla situace okolo rozpočtového schodku, veřejného dluhu a konsolidace veřejných financí.¹⁹ Nepochybným dominantním „vlastníkem“ tohoto tématu, který z velké části na něm postavil svoji sugestivní předvolební kampaň²⁰ a který z něj efektivně vytěžil nejvíce, se stala záhy po svém vzniku strana TOP 09 pod taktovkou tehdy bývalého i budoucího ministra financí M. Kalouska. I když nemáme k dispozici žádná data, která by specificky měřila to, jakým způsobem voliči hodnotili jednotlivé strany v souvislosti s veřejnými financemi, podle výzkumu CVVM ze září 2010 byla TOP 09 vedle ODS stranou, kterou respondenti relativně nejčastěji označovali jako tu, která „má program umožňující hospodářský růst“.²¹ [Šamanová 2010a, 2011a] Z toho lze nepřímou usuzovat, že právě v oblasti veřejných financí, na níž se v kampani silně koncentrovala, byla TOP 09 široce vnímána jako silný a věrohodný aktér. V tom jí, zejména v komparaci s ideologicky blízkou ODS, která se na veřejné finance rovněž výrazně zaměřila, silně nahrávala skutečnost, že byla v pozici nové „očistovatelské“ strany [Hanley 2011], na níž neleží břímě zodpovědnosti za vznik a neřešení tohoto problému, jakoli personálně to zejména v případě M. Kalouska a dalších představitelů TOP 09, patřících donedávna k elitám KDU-ČSL nebo jiných vládních stran, úplně neplatí. V porovnání s ČSSD pak vedle již zmíněné novosti TOP 09 v souvislosti s tématem veřejných financí a zadlužení její výhodou bylo hlu-

boce zažité chápání pravicových stran jako ekonomicky zdatnějších²² a rozpočtově odpovědnějších než strany levicové, což je obecná tendence i v mezinárodním kontextu, a dále zřejmě pasivita ČSSD v tomto tématu, který nebyl dominantní programovou prioritou v její kampani a ke kterému přistupovala většinou defenzivně pod tlakem útoků pravicových stran, jež ji označovaly za hlavního viníka existence stávajícího veřejného dluhu a rozpočtových schodků v době hospodářského růstu, kdy ČSSD byla hlavní vládní stranou,²³ přičemž argumentovaly, že její případné vítězství, pokud by měla plnit své předvolební sliby, by vedlo k dalšímu výraznému zadlužování.

Nicméně toto dílčí téma, stejně jako rovněž ve veřejném mínění i v kampani silně rezonující téma korupce v politice a zejména v politických stranách,²⁴ nevysvětluje uspokojivým způsobem tak náhlý a výrazný otřes celého stranického systému a pronikavý úspěch nových stran. Ani v jednom případě totiž nešlo o nový problém, který by se náhle vynořil v období před sněmovními volbami v roce 2010, i když dluhová krize v Řecku otázku stabilizace veřejných rozpočtů zcela jistě učinila o něco naléhavější, než tomu bylo ve volbách v roce 2006 či 2002, kdy téma reformy veřejných financí a stabilizace rozpočtů bylo rovněž jedním z leitmotivů kampaně některých stran. Totéž platí i o otázce důchodové reformy, reformy daní, změn v sociálním systému, ve zdravotnictví nebo ve školství. Většina těchto otázek, které jsou (s výjimkou korupce) pevně zakotveny v dominantní sociálněekonomické „pravolevé“ dimenzi, podél níž především se formoval celý český stranický systém již od první poloviny 90. let, rozděluje českou společnost způsobem, který již zavedené strany svoji programovou nabídkou dobře pokrývají, a to bez ohledu na to, jestli tyto rozpory a jejich reprodukce vycházejí zdola nahoru (bottom-up) či naopak shora dolů (top-down).²⁵ V postojích k těmto otázkám navíc nenastal žádný výrazný posun tím či oním směrem, stejně jako v pravidelně sledovaném sebezařazení na škále levice-pravice,²⁶ jež by ukazovaly na obrát české společnosti směrem doprava, k němuž ve volbách do Poslanecké sněmovny v květnu 2010 zdánlivě došlo. O něm ostatně v žádném ohledu nevypovídají ani postoje české veřejnosti ke koaliční vládě Petra Nečase [Šamanová 2011b], která se v relaci k impozantnímu volebnímu zisku od počátku těší velmi nízké a postupně rychle klesající důvěře,²⁷ ani výsledek říjnových voleb do třetiny Senátu, po kterých historicky vůbec poprvé získala levice a dokonce samotná ČSSD v horní komoře parlamentu většinu, když kandidáti koaličních stran zvítězili jen v deseti z 27 obvodů, přičemž ale fakticky obhajovali 24 mandátů z roku 2004.²⁸ Tyto okolnosti, které jsou zjevně nekonzistentní s konvenční interpretací voleb do PS v roce 2010 jako „historického vítězství pravice“²⁹ a zdroje silného mandátu její koaliční vlády, nutně vyvolávají otázku, co se vlastně v oněch květnových volbách stalo a jak čist jejich výsledek.

Při bližším zkoumání volebního výsledku a také výsledků odpovědí respondentů na otázky v exit pollu a v dalších výzkumech zaměřených na volební chování a rozhodování voličů zjistíme, že poslední volby do PS byly v tomto směru dosti atypické a rozhodně velmi odlišné od všech dosavadních voleb v historii samostatné České republiky.

Prvním velice nápadným rysem posledních voleb je překvapivě vysoký podíl propadlých hlasů pro strany, které nepřekročily pětiprocentní uzavírací klauzuli (viz tabulku 1). Ten se oproti volbám v roce 2006, kdy činil jen 6 %, více než

ztrojnásobil a byl výrazně vyšší i v porovnání s trojimi předchozími volbami do PS v letech 1996, 1998 a 2002, kdy na jedné straně už můžeme hovořit o českém stranickém systému jako o v podstatě vykryštalizovaném³⁰ a kdy si na druhé straně voliči již zvykli na existenci uzavírací klauzule a její důsledky, čemuž do značné míry takticky přizpůsobili své jednání, aby omezili riziko propadu svého odevzdaného platného hlasu. Pouze v prvních dvou porevolučních parlamentních volbách před rozdělením federace, kdy ještě voliči volili do České národní rady a dvou komor Federálního shromáždění, byl podíl propadlých hlasů srovnatelný nebo i vyšší³¹ než v roce 2010. Vzhledem k tomu, že volební klauzule se od předchozích voleb nezměnila, je těžké enormní nárůst propadlých hlasů vysvětlit jinak, než výraznou změnou chování podstatné části voličů, kteří zřejmě opustili takticky racionální přístup k volbě zaměřený na minimalizaci rizika ztráty v podobě propadnutí hlasu odevzdaného pro neúspěšnou stranu ve prospěch přístupu sledujícího primárně jiné cíle a motivy. Na tom příliš nemění ani okolnost, že k propadu hlasů přispěly i dvě do té doby parlamentní strany KDU-ČSL a SZ (společně získaly 6,8 %), protože i bez nich by propad hlasů byl stále dvakrát vyšší než v roce 2006. Navíc u SZ bylo z výzkumů stranických preferencí již poměrně dlouho před volbami zřejmé, že překročení volební klauzule v jejím případě je jen velmi málo pravděpodobné, a ani KDU-ČSL v předvolebních šetřeních nezaznamenávala podporu, která by jí v tomto směru dávala velké naděje,³² takže v obou případech bylo hlasování pro tyto strany – na rozdíl od voleb v roce 2006 – spojeno se značným rizikem propadnutí hlasu. Ostatně ani nakonec výrazně úspěšné Věci veřejné v tomto ohledu neskýtaly předem žádnou velkou jistotu, neboť jejich šance na překonání volební klauzule se vůbec poprvé ukázaly teprve v únoru 2010, kdy tato strana poprvé získala více než 5 % ve volebním modelu CVVM, a následně v březnu, kdy jejich vzestup potvrdil i volební model STEM. I když s blízcími se volbami u obou společností byl zaznamenáván zřetelný vzestup preferencí VV, vzhledem k tomu, že šlo o novou a relativně neznámou stranu, jejímž jediným volebním výsledkem na celonárodní úrovni doposud byl zisk pouhých 2,4 %, respektive necelých 57 tisíc hlasů ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2009,³³ nebylo překonání volební klauzule v tomto případě zdaleka jisté již jen kvůli tradiční volatilitě podpory pro nové a mimoparlamentní strany,³⁴ stejně jako kvůli slabé vazbě potenciálních voličů na tuto stranu.³⁵ Prakticky jen u etablovaných velkých stran ODS a ČSSD, menší, avšak dlouhodobě velmi stabilní KSČM a nové TOP 09, jejíž podpora se před volbami již více než půl roku bezpečně držela vysoko nad hranicí volitelnosti, existovala poměrně vysoká míra jistoty, že jim odevzdaný hlas nepropadne. Přesto značná část voličů, kteří investovali námahu a čas, aby se dostavili k volbám, odevzdala hlas jiným stranám, a to včetně těch, kterým předvolební průzkumy nedávaly prakticky žádnou naději, že by se mohly k pětiprocentní hranici alespoň přiblížit.³⁶

Dalším výrazným rysem volebního výsledku, který se navíc zřetelně odráží i v nejrůznějších empirických datech, je odklon části voličů od klasických politických stran s dlouhodobě stabilním a jasně vyprofilovaným programem a celkové oslabení vztahu voličů k jimi voleným stranám.³⁷ Příznačnou je zde např. skutečnost vyplývající z dat exit pollu, že v roce

2006 bylo 63 % voličů o své volbě rozhodnuto dříve než dva měsíce před konáním voleb, zatímco v roce 2010 to bylo jen 51 %. Velká část voličů a zejména těch, kteří hlasovali pro jiné než tradiční strany, se naopak rozhodovala až v posledních dvou týdnech před volbami či dokonce v samotný den voleb, což se týkalo dvou pětiny voličů TOP 09, u VV to byla polovina a v případě SPOZ a Suverenity dokonce výrazná nadpoloviční většina. Povělební červenový výzkum CVVM pak ukázal, že jen necelé dvě pětiny dotázaných se cítí být blízko k některé politické straně, zatímco 58 % si myslí, že nemají blízko k žádné z politických stran.³⁸ Dosti výmluvnými byly i odpovědi respondentů na otázku z předvolebního květnového šetření CVVM, v níž ti, kdo se zúčastnili voleb v roce 2006, měli vyjádřit spokojenost nebo nespokojenost se stranou, již tehdy volili: jen 43 % z nich bylo s ní „rozhodně“ (9 %) či „spíše“ (34 %) spokojeno, 29 % uvedlo, že se cítí být „ani spokojeno, ani nespokojeno“, a 28 % vyjádřilo „spíše“ (17 %) či „rozhodně“ (11 %) nespokojenost. Tyto jevy a dílčí poznatky celkem dobře korespondují a zapadají do obrazu celkového dlouhodobého vývoje „občanské kultury“ v České republice po roce 1989, pro niž je kromě nevelkého, nesoustavného a většinou jen pasivního zájmu o politiku, malé aktivní účasti na veřejném životě, minimální organizovanosti občanských aktivit a celkově převládající pasivity občanské společnosti charakteristická silná nespokojenost, nízká důvěra a hluboký despekt vůči politickému dění i většině institucionálních a individuálních aktérů v politice, což je dlouhodobě zdaleka nejsilnější právě ve vztahu k politickým stranám. [Červenka 2009, Šamanová 2011c]

Třetím výrazným a příznačným specifickým voleb do PS v roce 2010 pak bylo to, jak voliči naložili se svým právem udílet kandidátům volených stran preferenční hlasy. Výzvy různých protestních iniciativ, jako Defenestrace 2010, aby lidé využili „kroužkování“ k posunutí kandidátů stran z nevolitelných míst na kandidátkách před známé politiky a stranické „šibry“ z předních pozic, padly zjevně na velmi úrodnou půdu. Oproti dřívějšíku došlo navíc ke změně spočívající ve zvýšení počtu využitelných preferenčních hlasů ze dvou na čtyři a zároveň ke snížení prahu pro případný posun na kandidátce ze 7 % na 5 %, což efekt této aktivity, koordinované s využitím sociálních sítí a internetu a podpořené i některými známými osobnostmi, mimořádně posílilo. Výsledkem bylo, že strany, které překonaly volební klauzuli a vstoupily do PS, musely před její branou ponechat hned dvanáct krajských lídrů, včetně např. Ivana Langera vedoucího kandidátku ODS v Olomouckém kraji nebo Pavla Severy kandidujícího za TOP 09 na Pardubicku, a že do parlamentních lavic zasedla řada naprostých outsiderů s velmi vysokými pořadovými čísly na kandidátních listinách, i když někdy díky preferenčním hlasům z nevolitelných míst postupovaly i známé tváře z řad politiků nebo jinak veřejně činných osobností.³⁹ Zejména v případě ODS, kterou „kroužkování“ zasáhlo relativně nejvíce, nezůstal v některých volebních krajích z jejich kandidátek doslova kámen na kameni, když přišla o lídry v pěti z nich a naopak osmnáct⁴⁰ z nově zvolených poslanců zaznamenalo postup v pořadí z míst, jež by za normálních okolností neumožňovaly jejich zvolení, včetně místa posledního.⁴¹ Alespoň jednoho krajského lídra ovšem ztratila každá strana⁴² a stejně tak každá zažila změny v pořadí z nevolitelných míst ve čtyřech a více krajích.⁴³ I když přístup a motivace voličů jednotlivých stran v tomto ohledu

Tabulka 1: Podíl propadlých hlasů ve volbách do ČNR/PS

Volby	1990	1992	1996	1998	2002	2006	2010
Podíl propadlých hlasů (%)	18,8	19,1	11,2	11,3	12,6	6,0	18,5

Zdroj: Volby.cz a vlastní výpočet.

byly zjevně rozdílné⁴⁴ a jejich dopad se lokálně značně lišil, přičemž se do toho promítaly i objektivní podmínky plynoucí z volební geografie a zejména z rozdílné velikosti jednotlivých volebních krajů, obecně se dá říci, že jsme tu byli svědky na dosavadní poměry zcela nezvyklé a mimo vůli a kontrolu stranických elit proběhnuvší mobilizace podstatné části voličské veřejnosti, která touto specifickou cestou vyjádřila svůj postoj k politickým stranám a jejich vedení. Volební chování jako zvláštní formu revolty proti etablovaným politickým stranám však evidentně necharakterizovalo jen samotné kroužkování. Jiné iniciativy, které se vynořily krátce před volbami, jako např. VYMĚŇTEPOLITIKY.CZ, voliče už přímo vyzývaly k hlasování pro malé mimoparlamentní strany a dokonce se vyskytly i výzvy, aby lidé šli k volbám a záměrně odevzdali neplatný hlas.⁴⁵ Bezprostřední souvislost mezi působením výše jmenované iniciativy s rozsáhlou podporou a profesionálním marketingovým zázemím [Holub 2010], jež apelovala na volbu nových či malých mimoparlamentních subjektů, a reálným volebním výsledkem, v němž právě takové subjekty zaznamenaly zcela neočekávaně mimořádně vysoké volební zisky na úkor tradičních stran, je přitom zřejmá.

Jak tedy ve světle výše uvedeného můžeme dešifrovat průběh a výsledky voleb do PS v roce 2010? Lze se domnívat, že v epicentru volebního zemětřesení tehdy stála právě radikální změna obvyklého volebního chování u velké části voličů, kteří namísto toho, aby volili primárně podle vlastních sociálněekonomických zájmů při minimalizaci rizika ztráty svého hlasu, což byl dominantní rys voleb v roce 2006, z něhož profitovaly především obě největší strany, které tehdy dosáhly historicky rekordních zisků, a co v podstatě charakterizovalo všechny parlamentní volby v ČR od roku 1996, rozhodli se v těchto volbách „ztrestat“ zavedené politické strany a jejich elity, s jejichž působením byli a jsou dlouhodobě hluboce nespokojeni. Tato „vzpouora“ velké části voličů proti stranickopolitickému statu quo, která se projevila buď v preferenčním hlasování pro kandidáty ze zadních pozic na kandidátních listinách, nebo volbou nových, mimoparlamentních stran, byla do jisté míry podnícena i působením protestních iniciativ, které se před těmito volbami objevily a byly velice aktivní zejména v prostředí tzv. sociálních sítí a na internetu. Primárním zdrojem „vzpouory“ byla ovšem především dlouhodobá a silná frustrace a iritace veřejnosti z politického dění a z působení politických stran, které tato veřejnost považuje za prosáklé korupcí, starající se hlavně o vlastní prospěch a o moc, zbytečně rozdělující a polarizující společnost, vyvolávající konflikty a nereprezentující či přehlížející zájmy a potřeby obyčejných občanů a které jsou podle převládajícího mínění „přes vzájemnou kritiku ve skutečnosti všechny stejné“. [Šamanová 2011c, 2011a] K vyhocení těchto pocitů před volbami v roce 2010 mohla přispívat i situace, která vznikla po pádu Topolánkovy vlády na jaře 2009 a po zrušení předčasných parlamentních voleb na podzim téhož roku, jež veřejnost vnímala jako selhání politických stran, ke kterému do kontrapozice stavě-

la oblíbenou a poněkud nekriticky vnímanou „nestranickou“ překlenovací vládu Jana Fischera.⁴⁶ Protestní iniciativy v předvolebním období už pouze nasměrovaly reakci nespokojených jednotlivců k volebnímu rozhodování a koordinaci zajistily její mimořádnou efektivitu.

Otázkou ovšem zůstává, co to znamená či může znamenat z pohledu dlouhodobého vývoje a budoucnosti českého stranického systému. Definitivní odpověď na ni samozřejmě může přinést pouze čas, nicméně povaha a důvody otřesu, jímž stranický systém prošel v loňských květnových volbách a který jsme se pokusili rozebírat v předchozím textu, stejně jako některé náznaky plynoucí z povolebního vývoje a z různých empirických dat, dávají v tomto ohledu možnost formulovat alespoň některé předběžné závěry a predikce.

Vzhledem k tomu, co již bylo řečeno, se zdá, že samotné volby do PS v roce 2010 z hlediska volebního chování a jejich konečný výsledek představovaly v podstatě nahodilý, momentálními okolnostmi silně podmíněný a v kontextu politické a sociální reality ČR anomální výkyv, jehož důsledky sice mohou být dlouhodobé nebo i trvalé, ale který je sám o sobě pravděpodobně neopakovatelný. Jedním z důvodů jeho neopakovatelnosti je paradoxně právě vysoká úspěšnost voličské revolty, která jej bezprostředně způsobila. Z pohledu svých taktických cílů, k nimž patřilo oslabení zavedených stran v čele s těmi největšími, obměna politiků zasedajících často již několik volebních období ve sněmovně a vyzvednutí stran nových, respektive doposud stojících mimo parlament, byla tato iniciativa úspěšná nad veškerá očekávání. Zavedené strany hodně ztratily, více než polovina zvolených poslanců ve sněmovně byla absolutními nováčky a do sněmovního spektra pronikly hned dvě nové strany s poměrně početným zastoupením. Jenže namísto euforie a pocitu uspokojení nad takovým výsledkem se záhy po volbách dostavily naopak hluboké rozpaky a rozčarování z politické konstelace, která z nich vzešla. Silná nespokojenost s politickou situací, která se objevovala před volbami, se bezprostředně po nich zmírnila jen málo a pouze přechodně, když necelý rok od voleb začala být naopak vyšší než kdykoli v průběhu celého období od pádu Topolánkovy vlády až do voleb v roce 2010, kdy se země nacházela fakticky ve stavu politické krize a překlenovacího provizoria.⁴⁷ Jak už také bylo dříve uvedeno, navzdory vzniku výrazně většinové koaliční vlády důvěra k ní byla od počátku velmi nízká a následně ještě dále klesala.

Jasným signálem, že květnové volby do Poslanecké sněmovny nepředznamenaly nějaký trvalejší trend změny ve volebním chování a v preferencích české veřejnosti, nejen pokud jde o obrat doprava, ale zejména pokud jde o příklon k novým stranám a odklon od stran zavedených, byly říjnové volby do třetiny Senátu. V těchto volbách totiž nejenže výrazný úspěch zaznamenala ČSSD ziskem 12 mandátů z 27, ale relativně úspěšnou byla i ODS, která získala 8 mandátů.⁴⁸ Také KDU-ČSL, která v květnu vypadla z PS, opět uspěla ve dvou obvodech, kde se její kandidáti stali senátory i v roce 2004, při-

čemž v Ústí nad Orlicí Petr Šilar, který ve druhém kole porazil svého protikandidáta z ČSSD, zde v prvním kole zvítězil i nad dosavadní senátorkou a místopředsedkyní TOP 09 Ludmilou Müllerovou, která tu byla před šesti lety zvolena za KDU-ČSL.

Naopak pokud jde o nové strany, které zaznamenaly tak pronikavý úspěch ve sněmovních volbách konaných jen o čtyři a půl měsíce dříve, pouze TOP 09 se svým „strategickým partnerem“, hnutím Starostové a nezávislí (STAN), nezaznamenala úplný propad, když v jejich barvách uspěli alespoň dva dosavadní senátoři bez stranické příslušnosti.⁴⁹ Jenže hned další tři její kandidáti v podobné situaci neuspěli a dva z nich nepostoupili dokonce ani do druhého kola,⁵⁰ což platilo i o většině ostatních kandidátů TOP 09 či STAN,⁵¹ kteří kandidovali ve všech volebních obvodech s výjimkou Pardubic, takže výsledek senátních voleb byl z pohledu TOP 09 jednoznačným neúspěchem. Věci veřejné, které do senátních voleb postavily jen 19 kandidátů, pak vyšly zcela naprázdno, když pouze jediný z nich postoupil do druhého kola, kde neuspěl.⁵² Dílčím úspěchem nových či mimoparlamentních subjektů v rámci senátních voleb se tak stal pouze stoprocentní výsledek lokálního politického hnutí Severočeši.cz, které samo sebe označuje za nadstranickou platformu bez ideologického vymezení a které působí hlavně v Ústeckém kraji, kde vzniklo v roce 2008 z komunálních kořenů⁵³ a kde zaznamenalo solidní výsledek již v krajských volbách na podzim roku 2008 ziskem 13,2 % hlasů, respektive 8 mandátů v 55tičlenném zastupitelstvu. Severočeši.cz dosti přesvědčivě zvítězili v obou obvodech v rámci Ústeckého kraje, kde se v podzimních senátních volbách hlasovalo,⁵⁴ což je pozoruhodný výsledek,⁵⁵ který se vymyká trendu patrnému ve většině ostatních regionů, kde naopak subjekty bez jasného programového zaměření zcela propadly. Poslední mandát pak v Pardubickém kraji získala bezpartijní ředitelka základní školy Miluše Horská, kandidující za hnutí Nestráníci, když ve druhém kole, do kterého postoupila z druhého místa, porazila kandidáta ČSSD Jiřího Komárka, načež jako senátorka vstoupila do klubu KDU-ČSL.

Při hodnocení výsledků senátních voleb v roce 2010 je přitom třeba mít na paměti, že se uskutečnily ještě před tím, než koaliční strany začala pronásledovat série skandálů a vnitrokoaličních sporů, které několikrát přerostly do otevřených krizí vedoucích div ne k jejímu rozpadu. Ve skutečnosti v říjnu 2010 se podle stranických preferencí a volebního modelu CVVM všechny parlamentní strany s výjimkou ČSSD, která se na tom zdála být ovšem vždy poněkud lépe, než jaký byl její zisk v květnových volbách, stále ještě pohybovaly na úrovni svého skutečného volebního zisku. Přesto obě nové a v českých parlamentních poměrech ne tak docela „malé“ strany zůstaly v senátních volbách daleko za očekáváním, uvážíme-li, že v minulosti i skutečně malé parlamentní strany, které se při volbách do PS jen s obtížemi dostávaly nad hranici volební klauzule, jako např. ODA, KDU-ČSL nebo US, nemluvě o mimoparlamentních uskupeních, zaznamenávaly právě v senátních volbách často překvapivé zisky. I když je docela možné, že po tom, jak dopadly květnové volby, mohli mít voliči tendenci „vyrovnávat“ poměr sil, který se z jejich pohledu zřejmě příliš vychýlil ve prospěch pravice, což by vysvětlovalo relativní neúspěch koaličních kandidátů jako celku, velmi slabý výsledek z pohledu TOP 09 a naprostý propad v případě VV, které tehdy ještě nezačaly odpuzovat většinu veřejnosti,⁵⁶ jasně ukazují, jakou roli v jejich květnovém úspěchu sehrálo

ono výrazné vychýlení obvyklého volebního jednání řídicího se vnitřní logikou a dynamikou momentální vzpoury proti stranickému statutu quo, stejně jako to, že tento prvek se – až na výjimky – z volebního rozhodování o čtyři a půl měsíce později vytratil.⁵⁷

Velmi podobný obrázek v tomto ohledu nabízejí i výsledky se senátními volbami souběžně probíhajících voleb do zastupitelstev měst a obcí. I když tyto volby se od voleb na centrální úrovni zásadně liší, přičemž co do počtu získaných mandátů jim vždy dominují nezávislí kandidáti a v hojném počtu se tu objevují různé komunální strany či sdružení a také značně neobvyklé a různorodé volební koalice, jistou možností srovnání úspěšnosti jednotlivých politických stran, která není až tak citlivá na to, do jaké míry mají jednotlivé strany rozvinutou členskou základnu na místní úrovni, přece jen nabízejí, pokud navzájem porovnáme nikoli absolutní počty získaných mandátů, ale procento úspěšnosti jejich kandidátů, respektive podíl zvolených zastupitelů na počtu kandidujících za příslušnou stranu.

Jak ukazují výsledky v tabulce 2, mezi politickými stranami, jež byly výsledkově relevantní ve volbách do PS, byly v komunálních volbách jednoznačně úspěšnější a efektivnější strany dlouhodobě zavedené. Obě tradiční „velké strany“ si v tomto ohledu vedly prakticky stejně úspěšně, když do zastupitelstev prosadily téměř čtvrtinu svých kandidátů. Jen minimálně za nimi pak zaostala KDU-ČSL, u níž se podíl úspěšných kandidátů rovněž blížil k jedné čtvrtině. Zřetelně nižší, i když v porovnání s novými stranami stále poměrně vysoká byla i úspěšnost kandidátů za KSČM, k níž se výrazněji přiblížila pouze TOP 09, u které jako jediné z nových stran úspěšnost kandidátů převýšila 10 %. Věci veřejné zůstaly hluboko pod touto hranicí, přičemž mírou úspěšnosti svých kandidátů významně nepředčily ani v květnových volbách zcela propadnuvší a lokálně slabou Stranou zelených. Suverenita a SPOZ pak v komunálních volbách zaznamenávaly zisk mandátů jen sporadicky.

Výsledky obojích podzimních voleb v roce 2010 tak ukazují, že politické strany, které byly významné v dlouhodobém vývoji stranického systému v období před volbami do PS v květnu 2010, zůstaly voličsky podstatnými i po nich, i když v těchto volbách samotných zaznamenaly těžké ztráty nebo zcela propadly. Obě největší strany dvou předchozích desetiletí po květnovém výpadku znovu úspěšně ovládly senátní i komunální volby. KDU-ČSL po traumatizujícím odchodu z parlamentní scény v PS záhy úspěšně restaurovala své postavení v horní komoře parlamentu, přičemž navzdory rozkolu a odlivu voličů v předchozím období uhájila i větší část pozic na komunální úrovni, což jí do budoucna dává obstojné vyhlídky na návrat do poslanecké sněmovny.

Naproti tomu nové strany s výjimkou TOP 09, která se ovšem mezitím výrazně programově vytříbila a jednoznačně zaujala v českém stranickém systému již zcela tradiční post konkurenční liberálně konzervativní alternativy k ODS, vůbec nepotvrdily svoje slibné výsledky z květnových voleb, přičemž následný vývoj událostí na domácí scéně těžce podlomil zejména postavení parlamentních VV, které po sérii skandálů a odhalení, jež se týkaly vnitřního fungování strany včetně korupce a jejího provázání s podnikatelskými aktivitami hlavního sponzora a prvního místopředsedy Víta Bárty, ztratily většinu svých příznivců a od druhé čtvrtiny roku 2011 se sta-

Tabulka 2: Úspěšnost kandidátů jednotlivých stran ve volbách do obecních a městských zastupitelstev v roce 2010

strana	počet kandidátů	počet zvolených zastupitelů	% úspěšnosti strany
ODS	18036	4413	24,5
ČSSD	16722	4075	24,4
KDU-ČSL	16137	3643	22,6
KSČM	18688	3025	16,2
TOP 09	8626	1171	13,6
VV	4500	267	5,9
SZ	1998	101	5,1
Suverenita	1639	61	3,7
SPOZ	2554	87	3,4

Zdroj: Volby.cz a vlastní výpočet.

Pozn.: Do údajů v tabulce nebyly zahrnuty případy, kdy tyto strany kandidovaly v koalici s jinými subjekty.

bilně pohybují pod hranici volitelnosti jak v šetřeních stranických preferencí a ve volebním modelu CVVM, tak u STEM. I když do budoucna nelze v tomto směru předem vylučovat žádná překvapení, současná pozice VV se jeví jako jen velmi obtížně zvrátitelná, ne-li beznadějná. Naopak TOP 09 i přes určitý pokles obliby mezi voliči v průběhu uplynulého roku, což je přirozená daň z pozice vládní strany ve velmi obtížném období, která navíc musí spolupracovat s problematickým partnerem ve značně turbulentním koaličním svazku, se z hlediska preferencí pohybuje stále velmi pohodlně nad pásmem ohrožení, jež vyplývá z existence pětiprocentní uzavírací klauzule. V tomto směru je TOP 09 dokonce mnohem nadějnějším subjektem, pokud jde o možnost dlouhodobějšího setrvání mezi základními stranami v systému, než jakým kdy byly všechny její dosavadní předchůdkyně na postu druhé pravice strany vedle ODS. Ty totiž, pokud fungovaly samostatně,⁵⁸ obvykle nemávaly ani zdaleka tak vysokou podporu a chybělo jim zejména hlubší regionální a lokální zakotvení v podobě širší členské základny a sítě základních organizací. Ty TOP 09 jako odštěpenecká formace vzniklá z KDU-ČSL tak docela nepostrádá, přičemž své nedostatky v tomto ohledu může do značné míry saturovat také prostřednictvím strategického spojení se STAN. Na druhé straně je však otázkou, co se s preferencemi strany stane, až z jejího čela odejde populární Karel Schwarzenberg, jehož osobní kouzlo patrně sehrálo mimořádnou roli při získávání volební podpory TOP 09 v roce 2010.⁵⁹ Kdyby v čele strany tehdy stál její podstatně méně oblíbený a rozporně vnímaný faktický šéf Miroslav Kalousek, případně někdo další,⁶⁰ sotva by její volební výsledek mohl dosáhnout 16,7 %. Nicméně obhajoba pozice již zavedené strany, pokud se tato příliš nezdiskredituje v očích vlastních příznivců, nemusí být ani zdaleka tak závislá na výrazném a populárním lídrovi, jako úspěšný vzestup nové strany.⁶¹

Pokud shrneme výše uvedené, můžeme se pokusit na základě toho odpovědět i na otázku, co volby do PS v květnu 2010 znamenaly z hlediska dlouhodobého vývoje českého stranického systému. Dosavadní poznatky o tom, co se odehrálo, a různé signály z empirických výzkumů, o kterých byla řeč

v předchozím textu, prozatím nasvědčují spíše tomu, že loňské volby do PS navzdory otřesu, který vyvolaly, nepřinesly a ani nutně nepředznamenaly nějakou trvalejší strukturální změnu v základních konturách stranického systému v České republice, pokud za ni nebudeme považovat etablování TOP 09 na pozici, kterou v českém stranickém systému postupně v minulosti zastávaly ODA, US, respektive US-DEU a SZ, nebo stále reálně existující možnost, že KDU-ČSL zůstane mimo Poslaneckou sněmovnu déle než pouze aktuální volební období.

Fenomén Věcí veřejných jako středové populistické strany stojící mimo dominantní linii socioekonomického štěpení, která primárně formovala český stranický systém od časných 90. let 20. století a která byla ve volbách do PS vždy klíčovou i z hlediska rozhodování voličů, mezi relevantní politické proudy vynesla jen krátce před minulými volbami pouze vzedmutá vlna nespokojenosti namířené proti zavedeným politickým stranám, jejíž energie se shodou různých okolností a také díky dobře načasované a vedené kampani strany, již se dostalo nepřímé pomoci i od různých protestních iniciativ, vyběhla mj. ve volebním rozhodnutí podpořit právě ji. I když tato nespokojenost přetrvává, lze se domnívat, že její využitelnost pro případnou masovou mobilizaci volební podpory nového subjektu podobného zaměření jako VV se ve volbách v roce 2010 s velkou pravděpodobností přinejmenším dočasně vyčerpala, nemluvě o možnostech samotných VV v tomto směru. K tomu přispěla kromě faktu, že volby vytvořily vládní konstelaci ze strany veřejnosti jen málo vítanou a že VV kromě sebe sama posléze do značné míry zdiskreditovaly a diskvalifikovaly i ono anti-establishmentaristické poselství, na němž postavily svůj úspěch, zejména skutečnost, že nastolením agendy vládních reforem se význam socioekonomického štěpení a s ním spojených zájmů promítajících se do stranických preferencí jednoznačně zvýšil, přičemž s tím, jak se budou dopady reforem a vládní politiky v době ekonomické krize dále reálně promítat do sociálních podmínek a životní úrovně českých občanů, lze očekávat ještě další posilování významu tohoto faktoru.

Stejně tak neúspěch SPOZ při pokusu proniknout do systému jako druhá levicová či středolevicová nekomunistická strana velmi pravděpodobně do budoucna ztížil pozici jí samotné či jejích případných následovníků. Bez ohledu na to, že SPOZ patrně vznikla jako „vzdorostrana“ vůči ČSSD s primárním cílem odlákat jí ve volbách část stoupců, její voliči většinou nebyli vůči ČSSD naladěni nikterak nepřátelsky. Naopak jejich motivací pro volbu SPOZ v květnových volbách mohla být často i snaha zajistit „jisté vítězce“⁶² programově blízkého spojence ve sněmovně a eventuálního koaličního partnera do vlády. Fakt, že jejich hlasy odevzdané za tímto účelem propadly, čímž nepřímou umožnily vznik nežádoucí pravice vlády, již výrazně oslabená ČSSD není s to ve sněmovně účinně čelit, může být do budoucna silným odstrašujícím faktorem působícím proti odlivu hlasů od ČSSD ve prospěch nějaké její alternativy, jak tomu ostatně bylo po neúspěchu DŽJ v roce 1998, kdy v letech 2002 a 2006 zůstaly tehdy kandidující strany jako ČSNS, SŽJ nebo SDS voličsky zcela marginálními.

Neúspěch Suverenity, která v sobě spojuje prvky umírněného nacionalismu, populismu a především zřetelně artikulovaného euroskepticizmu, stejně jako propad silně euroskeptické Strany svobodných občanů pak ukázal, že přes narůstající

obavy z vývoje v EU a zejména prudký vzestup nesouhlasu s myšlenkou přijetí eura jako měny v České republice [Červenka 2011b] štěpení ve vztahu k evropské integraci prozatím není nosným tématem, na kterém by se dal postavit výraznější volební úspěch nového politického subjektu. Vzhledem k tomu, že samotné přijímání eura není v současné době příliš aktuálním tématem a že v nejbližších letech budou politickému diskursu dominovat spíše domácí sociálněekonomické otázky, není zde prostor pro průnik nové, primárně euroskeptické formace do stranického systému prozatím příliš velký, což se může samozřejmě změnit s tím, jak se bude vyvíjet a měnit aktuální politická agenda, ale to je pravděpodobně otázkou spíše vzdálenější budoucnosti.

Samotné volby v květnu 2010 pak nepotvrdily ani obavy některých komentátorů, kteří varovali před možným růstem podpory pravicových extrémistů, který se v poslední době objevil v některých okolních zemích a kterému by mohlo nahrávat silící sociální napětí a rasově podbarvené konflikty zejména v souvislosti s romskou menšinou. Dělnická strana sociální spravedlnosti, jak se nově jmenuje subjekt reprezentující tuto část politického spektra, stejně jako Dělnická strana a Národní strana ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2009 ovšem propadly a nezískaly více než jedno procento hlasů. Volebskou marginálnost pravicových extrémistů následně potvrdily i senátní a komunální volby na podzim 2010, když lídr DSSS Tomáš Vandas v jednom ze sociálně nejproblematičtějších obvodů v Mostě získal jen 5 %, respektive méně než dva tisíce hlasů v prvním kole senátních voleb a když z 650 kandidátů strany ve volbách do obecních a městských zastupitelstev neuspěl ani jeden.

Výzkumy stranických preferencí v povolebním období pak závěr, že poslední volby do PS byly pouze jednorázovým výkyvem, podporují. Po postupném poklesu podpory v případě VV, který započal již na podzim 2010, a jejich následném propadu pod pětiprocentní hranici na přelomu dubna a května 2011 se jako jediné strany s vysoce pravděpodobným zvolením do PS v eventuelních volbách stabilně ukazují ČSSD, ODS, KSČM a TOP 09, tedy strany, které představují v podstatě základní komponenty stranického systému, který zde existuje stabilně od vypadnutí SPR-RSČ při volbách v roce 1998. Z jiných stran pak v podstatě jedinou, již poslední výzkumy dávají určitou šanci k překonání volební klauzule, byť zatím velmi nejistou, je pátá z tradičních komponent českého stranického systému KDU-ČSL. Tato strana se prozatím dostala nad pětiprocentní hranici dvakrát,⁶³ a to jen velmi těsně, pouze ve volebním modelu CVVM, zatímco v případě agentury STEM se to ještě ani jednou nepodařilo. Na rozdíl od VV, které na tom na první pohled nejsou ve stranických preferencích významně hůře, je však u KDU-ČSL patrná značná stabilita podpory, což je

v mezivolebním období u strany stojící mimo poslaneckou sněmovnu věc ojedinělá a svědčící o jejím poměrně pevném a loajálním voličském jádru. Vzhledem k silné zakořeněnosti KDU-ČSL v některých regionech a vzhledem k tomu, že díky svému vypadnutí z vládní a sněmovní scény nebude přímo spojována s problémy a negativními jevy tohoto volebního období, je její návrat mezi strany v PS po příštích volbách stále poměrně reálný.

Na druhé straně je ale také nezbytné na závěr poznamenat, že volby v roce 2010 jasně ukázaly, že stranický systém v České republice není ani zdaleka tak rigidní a uzavřený, jak se to ještě nedlouho před nimi jevílo. Minimální zájem a všeobecná nechuť, které zde mezi veřejností ve vztahu k politice panují, stejně jako slabá vazba velké části voličů na jimi preferované strany a značné procento nerozhodnutých, stále představují značný latentní prostor pro případný úspěch různých nových „projektů“ v politice. Úspěšný příklad TOP 09 a VV i ne zcela neúspěšný příklad SPOZ či Suverenity, které alespoň dosáhly na státní příspěvek za obdržené hlasy, působí na podobné aktivity jako silný katalyzátor. Jen v posledních měsících se na scéně se značnou mediální odezvou objevilo např. občanské sdružení Akce nespokojených občanů 2011 (ANO 2011), iniciované a sponzorované majitelem agrochemického holdingu Agrofert, miliardářem Andrejem Babišem, který se netají ambicí vytvořit z něj novou politickou stranu, nebo stranický projekt dalšího bývalého předsedy ČSSD Jiřího Paroubka pod názvem Národní socialisté – Levice 21. století (NS-LEV 21 či LEV 21). Svoji vizi přeměny v celorepublikovou stranu po úspěchu v senátních a komunálních volbách deklarovali i představitelé regionálního hnutí Severočechi.cz. Právě v souvislosti s úspěchem VV ve volbách do PS v roce 2010 a s úspěšností Severočechů.cz v podzimních volbách do Senátu a zastupitelstev měst a obcí do budoucna nelze vyloučit, že by se za příhodných okolností mohla v českém stranickém systému prosadit např. nějaká populistická strana s euroskeptickým, národně orientovaným či nacionalistickým programem, pokud by nabídla charismatické vedení a kultivovanou komunikaci směrem k veřejnosti. Zejména dlouhodobější a výraznější vyhrocení situace na severu Čech, případně rozšíření sociálních a etnických problémů a konfliktů, jež se zde objevují, do dalších částí země, nebo další eskalace krize v eurozóně by mohly případnému úspěchu takové strany nahrát, přičemž v této souvislosti se poměrně často spekuluje např. o možných plánech současného prezidenta republiky Václava Klause založit po skončení jeho mandátu stranu takového zaměření. Tyto případné budoucí posuny v českém stranickém systému by ovšem s největší pravděpodobností nijak nesouvisely s tím, co se stalo ve volbách do PS v květnu 2010.

- Archiv datových souborů z kontinuálních výzkumů CVVM a IVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.
- Balík, S. a kol. 2010. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Červenka, J. 2005. „Naléhavost některých problémů očima veřejnosti“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 21. 5. 2005).
- Červenka, J. 2006. „Současný stranický systém z perspektivy konfliktních linií“. Pp. 115-138 in D. Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Červenka, J. 2007. „Naléhavost řešení problémů“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 19. 3. 2007).
- Červenka, J. 2009. „Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění“. *Naše společnost* 7 (2): 3-15.
- Červenka, J. 2010. „Hodnocení vlády Jana Fischera“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 3. 2. 2010).
- Červenka, J. 2011a. „Politická orientace českých občanů – září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 10. 10. 2011).
- Červenka, J. 2011b. „Občané o přijetí eura – duben 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 16. 5. 2011).
- Dvořáková V., A. Gerlach. 1996. *Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989*. Praha: Česká společnost pro politické vědy.
- Fiala, P., M. Mareš, P. Pšeja. 2000. „Systém politických stran v letech 1989-1998“. Pp. 359-374 in P. Marek. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: Univerzita Palackého, nakl. Gloria.
- Fiala, P., M. Strmiska. 2005. „Systém politických stran v letech 1989-2004“. Pp. 1359-1380 in J. Malíř, P. Marek. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861-2004, období 1938-2004. II. díl*. Brno: Doplněk.
- Hanáček, V. 2010. „Typologie českého stranického systému po roce 1989“. *E-Polis* [online]. Cit. 21. 10. 2010. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/politicke-teorie/540-typologie-ceskeho-stranickeho-systemu-po-roce-1989.html>
- Handl, V. 2008. „Transformace komunistické strany: od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci“. Pp. 91-115 in A. Gjurčičová, M. Kopeček (eds). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka.
- Hanley, S. 2011. „Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996-2010: hledání možných příčin politického zemětřesení“. *Sociologický časopis* 47 (1): 115-136.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2004. *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2005. „Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou“. Working Paper č. 10 vytvořený v rámci programu *Moderní politika v České republice a střední Evropě*. Brno: FSS MU. Dostupné z: http://www.iips.cz/data/files/Analzy_Working_Papers_pdf/hlousek-kopecek-konfliktni-linie.pdf
- Holub, P. 2010. „Vyměňte politiky, vyzývají mládež marketingoví manažeři“. *Aktuálně.cz* [online]. Cit. 27. 4. 2010. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/volby/lide/clanek.phtml?id=666763>
- Kopeček, L., P. Pšeja. 2007. „ČSSD a KSČM na cestě ke spojení? Nástin souvztáznosti vývoje a vzájemných vlivů“. *Politologická revue* 13 (2): 35-59.
- Kunc, J. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: SLON.
- Kunštát, D. 2002. „Stranické preference těsně před volbami 2002“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 6. 2002).
- Kunštát, D. 2005. „Image politických stran“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 14. 4. 2005).
- Kunštát, D. 2006. „Stranické preference v dubnu 2006“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 20. 4. 2006).
- Kunštát, D. 2010a. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v dubnu 2010“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 4. 2010).
- Kunštát, D. 2010b. „Důvěra vrcholným politikům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 29. 4. 2010).
- Kunštát, D. 2011a. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v červnu 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 27. 6. 2011).
- Kunštát, D. 2011b. „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 3. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011c. „Voliči a strany“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 19. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011d. „Hodnocení činnosti politických stran a vybraných institucí“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 15. 8. 2011).
- Kunštát, D. 2011e. „Důvěra vrcholným politikům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 4. 10. 2011).
- Kunštát, D. 2011f. „Důvěra stranickým představitelům“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 26. 10. 2011).
- Novák, M. 1999. „Utváření stranického systému v českých zemích“. *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science* 6 (2): 133-145.
- Pehe, J. 2010. „Událost roku: Marná voličská revoluce“. *Deník Referendum* [online]. Cit. 28. 12. 2010. Dostupné z: <http://www.denikreferendum.cz/clanek/8116-udalost-roku-mar-na-volicska-revoluce>
- Pšeja, P. 2005. *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: CDK.
- SC&C 2006. Exit poll pro Českou televizi, volby do PS 2006.
- SC&C 2010. Exit poll pro Českou televizi, volby do PS 2010.
- STEM. Stranické preference. Dostupné z: <http://www.stem.cz/show/3>

- Šamanová, G. 2010a. „Důvěra politickým stranám“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 2. 11. 2010).
- Šamanová, G. 2010b. „Hodnocení naléhavosti zabývání se oblastmi veřejného života a očekávaný vývoj v roce 2010“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 1. 3. 2010).
- Šamanová, G. 2011a. „Důvěra politickým stranám – září 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 14. 10. 2011).
- Šamanová, G. 2011b. „Hodnocení vlády Petra Nečase – únor 2011“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 8. 3. 2011).
- Šamanová, G. 2011c. „Postoje k politickým stranám“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 24. 10. 2011).
- Tabery, P. 2010. „Veřejné mínění o zadlužení občanů a České republiky jako státu“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 10. 3. 2010).
- Tabery, P. 2011. „Veřejné mínění o korupci mezi veřejnými představiteli a v jednotlivých oblastech“. Tisková zpráva CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR. (vyd. 13. 5. 2011).
- Volební výsledky na portálu ČSÚ Volby.cz. <http://www.volby.cz>

Jan Červenka vystudoval obor mezinárodní obchod na fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze a v současnosti tamtéž pokračuje v doktorandském studiu v oboru politikologie. V r. 1998 nastoupil jako analytik do Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) a od r. 2001 je odborným pracovníkem Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.

Lze jej kontaktovat na adrese: jan.cervenka@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Např. Lukáš Macek z Pařížského Institutu politických věd (L'institut d'études politiques de Paris) se v rámci volebního vysílání ČT k označení skončených voleb jako velkého zeměřesení v stranickém systému vyjadřoval poměrně skepticky a zdůrazňoval pravděpodobnost silné kontinuity politiky nově se rýšující koalice zejména v zahraničněpolitické sféře, ale i jiných oblastech s politickou linií předchozí středopravicové vlády.
- ² Na své funkce bezprostředně po volbách rezignovali předseda KDU-ČSL Cyril Svoboda a předseda ČSSD Jiří Paroubek. Ondřej Liška jako předseda Strany zelených dal svoji funkci k dispozici, avšak později v listopadu 2010 byl do čela strany opět zvolen. Čtvrtým stranickým lídrem, který odstoupil v průběhu několika málo hodin po uzavření volebních místností, byl bývalý sociálnědemokratický premiér a předseda nově založené Strany práv občanů Zemanovci Miloš Zeman, když jeho strana skončila poměrně těsně pod prahem pětiprocentní volební klauzule, což ovšem byl podstatně lepší výsledek, než jaký se dal na základě předvolebních průzkumů u SPOZ vůbec očekávat.
- ³ Viz např. [Hanley 2011, Pehe 2010, Hanáček 2010, Balík a kol. 2010]
- ⁴ Podrobněji o vývoji stranického systému po roce 1989 viz literaturu [Pšeja 2005, Červenka 2006, Kunc 2000, Fiala, Strmiska 2005, Chytilík, Eibl 2011, Hanley 2011, Novák 1999, Fiala, Mareš, Pšeja 2000, Dvořáková, Gerlach 1996, Hloušek, Kopeček 2004, 2005, Pšeja, Kopeček 2007, Balík a kol. 2010, Hanáček 2010 aj.].
- ⁵ Opakovaně vždy ve dvou po sobě jdoucích volbách se do Poslanecké sněmovny dostaly z těchto stran pouze ODA v letech 1992 a 1996 a následně Unie svobody v letech 1998 a 2002, přičemž především v období „čtyřkoaliční“ spolupráce těchto stran s KDU-ČSL a Demokratickou unií získaly početné zastoupení i v Senátu, byť už před tím v roce 1996 ODA, která tehdy do senátních voleb nominovala řadu výrazných osobností včetně nestraníků, získala poměrně překvapivě sedm senátorských křesel z jedenaosmdesáti, když ve druhém kole voleb její úspěšní kandidáti s podporou voličů ostatních stran v šesti případech porazili své soupeře z v prvním kole zcela dominující ODS ve volbě vedené snahou zabránit vzniku jednobarevného Senátu. V pozdějších volbách ovšem tyto strany zcela propadly. ODA v roce 1998 dokonce vůbec nekandidovala a o čtyři roky později dostala jen 0,5 % hlasů, do té doby vládní US-DEU v roce 2006 pak dopadla ještě hůře s 0,3 % hlasů. Tady je ovšem třeba poznamenat, že tyto volební debaky nepostihly mnohé klíčové aktéry spojené s těmito subjekty, kteří – v některých případech i opakovaně – změnili politickou stranu, jejímiž byli členy nebo za níž kandidovali, což je např. případ Vlasty Parkanové či Václava Jehličky, kteří z ODA přes KDU-ČSL přešli do TOP 09, či Karla Schwarzenberga, jehož jako bezpartijního v roce 2002 nominovala US-DEU v senátních volbách v obvodu Strakonice, který o dva roky později již jako člen ODA byl zvolen senátorem v obvodu Praha 6 po společné nominaci ze strany US-DEU a ODA, který se v roce 2007 stal ministrem zahraničních věcí ve druhé Topolánkové vládě nominovaným Stranou zelených a který je nyní předsedou TOP 09 a opětovně ministrem zahraničí a místopředsedou vlády za tuto stranu v Nečasově vládě.
- ⁶ Mezi parlamentní strany se v roce 1992 na úrovni tehdejší České národní rady, z níž po rozdělení federace vznikla Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, vedle ČSSD (tehdy působící ještě pod názvem Československá sociální demokracie) dostaly ještě Liberální sociální unie, tvořená socialisty, zelenými a Zemědělskou stranou, a Hnutí za samosprávnou Moravu – Společnost pro Moravu a Slezsko. Mimo parlament při nikoli zanedbatelném zisku hlasů pak zůstalo centristické či levostředové liberální Občanské hnutí, z něhož řada výrazných osobností později vstoupila do ČSSD, a Hnutí důchodců za životní jistoty.
- ⁷ Nejmarkantnějším pokusem byla snaha o vytvoření tzv. realistického bloku v roce 1993, který byl iniciativou Miloše Zemana a který měl vytvořit platformu užší spolupráce opozičních parlamentních i mimoparlamentních stran. Do realistického bloku s ČSSD ovšem nakonec vstoupila jen Liberální sociální unie a mimoparlamentní Křesťanskosociální unie, když HSD-SMS a OH v něm odmítly participovat, a uskupení se po roce rozpadlo, když z něj ČSSD sama vystoupila.
- ⁸ Pouze v roce 2002 klesl počet voličů ČSSD mírně (cca o 60 tisíc hlasů) pod tuto hranici, což ovšem tehdy při rekordně nízké volební účasti stále dávalo výsledek přes 30 % a zároveň to ČSSD zajišťovalo poměrně suverénní vítězství v těchto volbách.
- ⁹ K první takové výjimce došlo v letech 1998 až 2002 v období tzv. opoziční smlouvy, kdy po mimořádných volbách do PS křesťanskí demokraté úzce spolupracující s nově utvořenou Unií svobody odmítli pokračování v koalici s ODS a kdy zároveň zejména na odpor tehdejšího předsedy US Jana Rumla ztroskotalo i případné vytvoření koalice KDU-ČSL, US a vítězná ČSSD navzdory tomu, že Miloš Zeman tehdy oběma stranám nabídl polovinu ministerských křesel a post premiéra pro tehdejšího předsedu KDU-ČSL Josefa Luxe.

Druhou výjimku pak představovala překlenovací „úřednická“ vláda Jana Fischera, jejíž vytvoření KDU-ČSL původně podpořila, ale od níž se posléze distancovala a nenominovala do ní své zástupce.

¹⁰ V tomto ohledu se český stranický systém více podobá stranickým systémům v některých západoevropských zemích, kde vedle silné sociálnědemokratické nebo socialistické strany existuje menší a programově radikálnější levicová strana, jako např. ve Francii PCF nebo v Německu PDS. Podrobněji o vývoji KSČM a o problematice její transformace viz např. [Handl 2008]

¹¹ Výzkumy zaměřené na hodnocení politických stran [Kunštát 2005, Šamanová 2011a] dlouhodobě ukazují, že KSČM je poměrně široce i mimo okruh vlastních příznivců vnímána jako strana, která svůj program zaměřuje na sociálně slabé a na hájení jejich zájmů. Zejména v období, kdy byla ČSSD vládní stranou, přitom respondenti KSČM toto zaměření připisovali výrazně častěji i v porovnání s ČSSD, která jinak KSČM v tomto ohledu silně konkuruje.

¹² V tomto ohledu lze samozřejmě vidět jisté paralely mezi vznikem TOP 09 v roce 2009 a vznikem Unie svobody v roce 1998. Obě strany vznikly jako odštěpené formace z bývalých vládních stran v době politické krize po pádu koaličních vlád, jež provizorně nahradily překlenovací „úřednické“ vlády pod vedením Josefa Tošovského, respektive Jana Fischera. Obě strany se podobně navenek prezentovaly jako „nové“, ačkoli ve skutečnosti jejich jádro tvořili zkušení matadoři domácí politické scény, kteří často byli poslanci, senátoři či dokonce ministři déle než jedno volební období a kteří náhle přišli s tím, že budou politiku dělat nějak jinak, lépe, zodpovědněji apod. Obě strany od svého vzniku až do voleb také velmi aktivně podporovaly tehdy existující překlenovací vlády, které se těšily relativně dobrému jménu a nemalé důvěře v očích veřejnosti. Na rozdíl od US se však TOP 09 na překlenovací vládě přímo nepodílela, byť to bylo do jisté míry dáno i faktem, že vznikla až po jejím sestavení, přičemž KDU-ČSL, z níž se primárně TOP 09 odštěpila, na této vládě odmítla jakkoli participovat. Zásadním rozdílem mezi oběma stranami v první etapě jejich existence však byla míra jejich programové a ideologické vyhraněnosti. US jako formace odštěpená z ODS se sice vůči ní silně vymezila v morální rovině a rovněž v některých programových bodech, ale jinak na ní programově a ideologicky jednoznačně navazovala. Svým způsobem se stylizovala do role jakési obrozené a čisté ODS, odmítající praktiky neprůhledného financování, které byly v jádru krize uvnitř ODS předcházející jejímu rozštěpení na sklonku roku 1997. Naproti tomu TOP 09 se jako subjekt odštěpený z KDU-ČSL vůči původní straně nijak zvlášť nevyhranila a na druhé straně na ni ani nenavazovala svým programem, který byl navíc zpočátku značně vágní, takže TOP 09 působila alespoň navenek spíše jako volební konglomerát politických osobností než jako politická strana.

¹³ Program, který nově ustavená strana představila v kampani před zrušenými předčasnými volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2009, byl velmi krátký, útržkovitý a málo konkrétní až na jednotlivé výjimky, jako byl např. explicitní slib „radikálního snížení provozních nákladů vlády o 20 %“, deklarace zachování podpor v nezaměstnanosti v stávající výši a rozsahu pouze pro ty, kdo přijdou o práci bez vlastního přičinění, kdo nedostanou odstupné, jež by nárok na získání podpory v čase odpovídajícím jeho výši rušilo, a kdo neodmítnou žádnou konkrétní nabídku pracovního místa zprostředkovanou úřadem práce, přičemž se zapojí do rekvalifikačních programů nebo odpracují 20 hodin veřejně prospěšných prací týdně s tím, že ostatní podpory budou sníženy na úroveň existenčního minima, záměr trestního postihu zaměstnávání „na černo“ jak na straně poskytovatelů takové práce, tak i na straně pracovníků, pokud tito zároveň pobírají nějaké sociální dávky, nebo záměr zrušit transakční daně (daň dědickou, darovací a z převodu nemovitosti) s tím, že příslušné majetkové transakce budou zdaněny příjmovou daní, od níž by pak byly osoby příbuzné zcela osvobozeny. Tyto konkrétní dílčí sliby, stejně jako některé další deklarované záměry, jako třeba postupné navyšování rozpočtových prostředků obcí a měst do 100 tisíc obyvatel tak, aby se snížil relativní rozdíl mezi „nejbohatším městem“ a „nejchudší obcí“ ve sdílených daňových příjmech na obyvatele z pětinašobku na 2,5-3 násobek, či některé navrhované změny v zákonu o zadávání veřejných zakázek (vyřazení firem s listinnými akciemi na majitele, u nichž nelze dohledat skutečného vlastníka, ze soutěží o veřejné zakázky, zavedení automatického institutu zrušení veřejné soutěže, pokud nejsou podány alespoň tři na sobě nezávislé platné nabídky, nebo podmínka, že uchazeč o veřejnou zakázku musí garantovat alespoň 30 % její realizace vlastními kapacitami), měly přitom zřetelně populistický

podtext nebo alespoň měly potenciál být u veřejnosti značně populární, ačkoli jinak se TOP 09 prezentovala jako konzervativní a přitom realistická a odpovědná strana rozhodně odmítající jakýkoli populismus a v obecné rovině se hlásila k „bolestivým, ale nezbytným reformám“, k jejichž přijetí „politici musí nalézt odvahu“. Konkrétní podoba těchto „bolestivých reform“ ovšem v samotném programu z roku 2009 v podstatě chyběla, i když TOP 09 se zde obecně přihlásila k důchodové reformě založené na „více zdroje financování budoucích důchodů“, ke zvýšení spoluúčasti ve zdravotnictví, k zavedení školného na vysokých školách a snižování „mandatorních výdajů“ státního rozpočtu. V těchto případech ovšem vesměs chyběl i jen jakýkoli nástin základních parametrů takových opatření, přičemž tato zde byla podávána zastřeně a zaobaleně. Např. v souvislosti s vysokoškolským vzděláním a zavedením školného program TOP 09 z roku 2009 deklaroval: „Zasadíme se o efektivní systém stipendií a půjček, umožňující financovat všechny náklady na vzdělání tak, aby žádný talent nebyl ztracen ze sociálních důvodů. Pro zvýšení úrovně vysokoškolského vzdělání současně zavedeme osobní motivaci studenta (školné) jako součást zmíněných nákladů na vzdělání. Tento systém nebude mít diskriminační charakter, posílí odpovědný přístup ke vzdělání a zamezí zneužívání sociálního statusu studenta. Současně se zvýší propustnost sociálně slabých k vysokoškolskému vzdělání, neboť i dnešní náklady (být bez školného) nejsou nulové a neexistuje pro ně žádný systém půjček a podpor.“ Podobně relativizující či příslušné „nepopulární“ opatření změkčující proklamace ve spojení s nějakým všeobecně přijatelným, byť někdy sotva reálným pozitivním účinkem příslušného opatření (zvýšení sociální propustnosti systému vysokoškolského vzdělání i přes zavedení školného, posílení „mezigenerační rodinné solidarity“ v důchodovém systému zavedením soukromých fondů, kde budou lidé v aktivním věku adresně přispívat na důchod svých rodičů, zachování vysoké kvality zdravotní péče a ukončení stavu, kdy „opakující se chronické problémy s financováním českého zdravotnictví dopadají především na lékaře a odborný zdravotnický personál v podobě nízkých mezd za často vynikající práci“ apod.) byly pro zveřejněný program TOP 09 z roku 2009 zcela charakteristické. To vše zřetelně kontrastuje s programem publikovaným na konci března 2010, kde sice najdeme jednotlivé věty či delší pasáže převzaté zcela či téměř beze změn z programu z roku 2009, ovšem ve velmi odlišném kontextu a dikci, jež jsou mnohem přímočařejší, přičemž celý tento dokument byl i mnohonásobně delší, podrobnější a konkrétnější, pokud jde o dílčí programové záměry. Zajímavé přitom je, že na stranické preference TOP 09 samotné uveřejnění tohoto programu, jemuž se na přelomu března a dubna dostalo mimořádné publicity mj. i v souvislosti s kritickými výroky předsedy konkurenční ODS Petra Nečase na jeho adresu, nemělo podle všeho žádný zásadní vliv, když zaznamenaná změna v podpoře strany mezi březnem a dubnem 2010 byla statisticky nevýznamná jak v šetřeních CVVM, tak agentury STEM.

¹⁴ Podle výzkumu stranických preferencí CVVM k rozhodujícímu nárůstu voličské podpory, který TOP 09 bezpečně a trvale zařadil mezi jasné adepty na vstup do PS, došlo během léta a podzimů roku 2009, tedy dávno před tím, než strana jednoznačně deklarovala své konkrétní programové záměry. Na konci roku 2009 a během prvních měsíců roku 2010 tato podpora stagnovala nebo kolísala na úrovni, jež byla o něco nižší, než předchozí maximum z října 2009, i když stále s výraznou rezervou postačující k překonání pětiprocentní uzavírací klauzule. K dalšímu výraznějšímu nárůstu, který šetření CVVM díky svému načasování zachytilo pouze částečně, došlo až krátce před samotnými volbami v průběhu dubna a května 2010.

¹⁵ Přes tuto od počátku pečlivě kultivovanou personální fasádu TOP 09 je patrné, že skutečným lídrem de facto manažersky řídicím tuto stranu je její hlavní projektant Miroslav Kalousek, formálně zastávající funkci prvního místopředsedy.

¹⁶ V květnu 2010 podle výsledku pravidelného šetření CVVM činila průměrná hodnota sebezaražení na jedenáctibodové škále levice-pravice, kde levý okraj škály má hodnotu jedna a pravý jedenáct, 8,77 v případě stoupenců ODS a 8,24 u příznivců TOP 09. V říjnu 2011 tytéž hodnoty činily 8,40 v táboře ODS a 7,91 u TOP 09.

¹⁷ Absolutně necelých sto tisíc, v relativním vyjádření pak přibližně 1,5 procentního bodu.

¹⁸ Absolutní úbytek hlasů pro KSČM tak zřejmě souvisel především s neúčastí ve volbách a s postupným přirozeným poklesem její stabilní voličské základny, kterou dlouhodobě tvoří zejména lidé v důchodovém věku. Mezi prvovoliči měla KSČM podle výsledků exit

pollu jen mizivou podporu a ani mezi nevoliči z roku 2006 její podpora nedosahovala průměru.

¹⁹Podle výzkumu CVVM z ledna roku 2010 zadlužení ČR 50 % občanů považovalo tehdy za „velmi závažný problém“ a dalších 38 % za „závažný problém“. [Tabery 2010] Veřejné finance jako oblast, na kterou by se měla nová vláda nejdříve zaměřit, nejčastěji uváděli i respondenti exit pollu, když 53,6 % z nich zvolilo odpověď „snižte státní a veřejné zadlužení“ mezi až třemi možnostmi z devíti nabízených „doporučení“ nové vládě.

²⁰Jednou z nápaditých a také značně kontroverzních součástí této kampaně bylo rozesílání tzv. „Kalouskových složenek“ s výší státního dluhu na obyvatele domácnostem voličů.

²¹V případě TOP 09 to uvedlo 42 % respondentů, v případě ODS 44 %. U VV podíl takových vyjádření byl trochu nižší (36 %) a v případě ČSSD činil 34 %. I když se na první pohled může zdát, že rozdíl v hodnocení stran v tomto ohledu nejsou příliš velké, je třeba zde vzít v úvahu i velikost jejich podpory z hlediska stranických preferencí, které se do tohoto hodnocení vždy silně promítají. V předmětném výzkumu byl podíl stoupenčů ČSSD prakticky dvojnásobný proti podílu příznivců TOP 09 a i podíl preferujících ODS byl asi o polovinu vyšší. Z toho je zřejmé, že TOP 09 byla tehdy výrazně častěji než jiné strany vnímána jako ta, jejíž program umožňuje ekonomický růst, mimo okruh svých voličů.

²²Podle aktuálních výsledků šetření CVVM ze září 2011 [Šamanová 2011a] důvěra občanů, že pravice vládní strany „mají program umožňující hospodářský růst“ oproti loňskou výrazně poklesla, takže ODS s 32 % i TOP 09 30 % jsou v tomto ohledu hodnoceny prakticky stejně jako ČSSD (33 %) a třetí vládní strana VV je na tom ještě podstatně hůře (22 %).

²³Představitelé ČSSD ve svých reakcích často poukazovali na to, že schodky v období sociálnědemokratických vlád byly z velké části generovány transformačními náklady, ať již v souvislosti se sanací bankovního sektoru nebo se závazky privatizovaných podniků převzatými konsolidační bankou či agenturou, jež vesměs vznikly za předchozích pravicových vlád, že rozpočty pravicových vlád do roku 1997 byly skryté schodkové a formálně vyrovnané jen díky přesouvání části výdajů do mimorozpočtových fondů nebo nestandardním navyšováním příjmů z výnosů privatizace, že rozpočty v době svých vlád ČSSD nikdy neschvalovala sama, ale vždy s podporou buď KDU-ČSL a US-DEU nebo (v letech 2000-2002) ODS, že často kritizovaný nárůst tzv. mandatorních výdajů před volbami v roce 2006 byl dílem nikoli vlády, ale Poslanecké sněmovny, která napříč politickými stranami proti stanovisku vlády tehdy přijala řadu návrhů výrazně zatěžujících výdajovou stranu rozpočtu, že kritický nárůst schodku veřejných rozpočtů nastal v době Topolánkovy vlády v důsledku změn v daňových zákonech a v zákonu o sociálním pojištění, které výrazně redukovaly příjmy státu, a že historicky zdaleka nejvyšší a neplánovaný deficit kvůli zcela nerealistickému odhadu příjmů zaznamenal rozpočet na rok 2009, jehož autorem byl právě Miroslav Kalousek. Tyto protiargumenty bez ohledu na míru jejich faktické validity ovšem zjevně neměly na veřejné mínění mimo okruh přesvědčených stoupenčů ČSSD valný účinek.

²⁴Přesvědčení občanů o rozšířenosti korupce mezi veřejnými činiteli je velmi časté. Podle výsledků šetření CVVM uskutečněného krátce před volbami v březnu 2010 [Tabery 2011] si jen 5 % občanů tehdy myslelo, že zkorumpovaná je jen malá část veřejných činitelů. 23 % pak uvedlo, že se korupce týká většiny, i když méně než poloviční částí veřejných činitelů, 42 % soudilo, že zkorumpovaná je většina z nich, a podle 23 % jsou zkorumpovaní téměř všichni veřejní činitelé. Pokud jde o hodnocení úrovně korupce v různých oblastech a typech organizací či veřejných institucí, jednoznačně nejhorší hodnocení se pravidelně objevuje u politických stran, které při hodnocení analogickým školnímu známkování dostaly v posledním takovém šetření v březnu 2011 průměrnou známku 4,09. Problémem ovšem je, že tyto zdrcující posudky ze strany veřejného mínění na adresu aktérů politického života, jež by mohly lehce svádět k závěru, že právě zde leží kořeny volebního zemětřesení v stranickém systému a náhlého vzestupu zcela nových stran, jsou v podstatě konstantním jevem. Korupci jako „velmi naléhavý problém“ v první polovině minulého desetiletí označovaly stabilně dvě třetiny či více českých občanů, v roce 2007 to byly dokonce rovné tři čtvrtiny. [Červenka 2005, 2007] Před volbami do PS v roce 2010 toto mínění ohledně naléhavosti řešení korupce nebylo silnější než tehdy, když za „velmi naléhavé“ jej označovalo 68 % občanů. [Šamanová 2010b] Hodnocení míry korupce v politických stranách se v průběhu posledního desetiletí významně neměnilo a ani

přesvědčení o rozšířenosti korupce mezi veřejnými činiteli neprošlo žádným dramatickým nárůstem od roku 2004, odkdy CVVM ve svých šetřeních tuto otázku opakovaně pokládá svým respondentům. [Tabery 2010]

²⁵Zv. bottom-up charakter konfliktních linií předpokládá existenci rozdílných sociálních skupin s rozdílnými zájmy a postoji (sociální štěpení), které se navenek promítají do volby různých politických stran, jež tyto rozdílné, navzájem konfliktní zájmy a postoje reprezentují. Opačný přístup ke konfliktním liniím top-down je založen na předpokladu, že k politické strukturaci společnosti dochází působením samotných politických stran, které aktivně vytvářejí, oživují a pěstují konfliktní linie s cílem upevnit vazbu se svými voliči a vymezit se programově a ideologicky vůči konkurenci. [Chytilík, Eibl 2011] V praxi se zjevně uplatňují oba tyto mechanismy utváření a reprodukce konfliktních linií, přičemž existující rozpory založené na interakci směřující zdola nahoru mohou být následně cíleně kultivovány a posilovány v opačném směru.

²⁶Např. v březnu 2006, nedlouho před „patovými“ volbami do PS, v nichž tehdy „levice“ (ČSSD a KSČM) získala 100 mandátů, stejně jako „pravice“ (ODS, KDU-ČSL a SZ), se v rámci jedenáctibodové škály levice-pravice k levici a levému středu (body 1-5 škály) přihlásilo 32 % respondentů, ke středu (bod 6) 22 % a k pravému středu či pravici 36 % dotázaných s 10 % nerozhodnutých. V září 2009, nedlouho před tím, než se měly uskutečnit následně zrušené předčasné volby do PS, to bylo zleva doprava 33 %, 22 % a 37 % při 8 % nerozhodnutých. V květnu 2010, tedy bezprostředně před volbami do PS, to pak bylo 31 %, 23 % a 36 % s 10 % nerozhodnutých. Mezi těmito výsledky neexistuje žádný statisticky významný rozdíl.

²⁷Od jejího vzniku, kdy v září 2010 podle prvního šetření CVVM konaného po jejím jmenování vládě důvěřovalo 42 % občanů, se důvěra k ní hned v dalším měsíci propadla na 30 % a v následujícím půlroce nepřekročila 34 %, aby pak po propuknutí vnitrokoalicií krize na jaře 2011 klesla na úroveň okolo či dokonce pod hladinou jedné pětiny. [Kunštát 2011a, 2011b]

²⁸Do tohoto počtu jsou zahrnuti i senátoři, kteří byli zvoleni v roce 2004 za jiné strany a do roku 2010 přestoupili nebo znovu kandidovali do Senátu jako kandidáti některé z koaličních stran, což byla v těchto případech prakticky výlučně TOP 09. Výjimky v tomto ohledu tvořili pouze senátoři Rostislav Slavotínek (KDU-ČSL za obvod 58 Brno-město), Vlastimil Balín (KSČM za obvod 4 Most) a Liana Janáčková (nez. za obvod 70 Ostrava-město).

²⁹Samozřejmě, vzhledem k významu a k postavení, které Poslanecká sněmovna má v českém politickém systému, je zisk 118 mandátů pro strany pravého středu či pravice zcela nepochybně „historickým vítězstvím pravice“, které v žádných předchozích volbách do PS nemělo obdoby. O tom ostatně jasně svědčí kurz vládní politiky a přijímání reform, jež jsou jednoznačně pravicové a jimž ani levicový Senát, ani levicí ovládané kraje nemohou účinně bránit nebo je alespoň korigovat. Nicméně je však zřejmé, že tento výsledek nebyl důsledkem zásadního obratu společnosti doprava, protože k ničemu takovému v roce 2010 prostě nedošlo.

³⁰V roce 1996 v něm ovšem ještě figurovala posléze bez náhrady vypadnuvší krajně pravicová SPR-RSČ, která těžila svoji volební podporu převážně z protestních hlasů opozičně laděných voličů.

³¹V roce 1992 byl podíl propadlých hlasů do české části obou komor Federálního shromáždění ještě podstatně vyšší, než tomu bylo v případě hlasování do ČNR, protože hned dvě strany (ODA a HSD-SMS), které se těsně dostaly nad pětiprocentní hranici uzavírací klauzule ve volbách do ČNR, ji těsně nepřekonaly ve volbách do FS. Zde podíl propadlých hlasů činil 26,8 % v případě Sněmovny národů a 25,9 % ve Sněmovně lidu.

³²Ve volebním modelu CVVM se KDU-ČSL pohybovala pod pětiprocentní hranicí zcela systematicky celé poslední tři měsíce před volbami, stejně jako SZ, u níž ovšem až na dvě výjimky z počátku roku 2010 to byl fakticky trvalý stav již od srpna 2009. V nezveřejňovaném volebním modelu STEM (namísto něj tato agentura ve svých volně dostupných tiskových zprávách uveřejňuje odhad počtu hypoteticky získaných mandátů) křesťanští demokraté mezi stranami postoupivšími do PS nechyběli až do dubna 2010, ovšem z údajů o stranických preferencích bylo zřejmé, že se strana pohybuje na samé hranici volitelnosti a že její podpora má spíše sestupnou tendenci, což potvrdil i poslední výzkum STEM před volbami z přelomu dubna a května 2010, podle kterého se KDU-ČSL ocitla pod prahem volitelnosti. SZ se nad pětiprocentní hranicí ve volebním modelu STEM dostala velmi těsně naposledy v září 2009, přičemž s touto výjimkou byla pod ní již od června 2009.

³³Výrazný úspěch tehdy strana nezaznamenala ani ve své domovské Praze s výjimkou těch městských částí, kde již byla v zastupitelstvu.

³⁴V tomto ohledu velmi známým příkladem byla strana Důchodci za životní jistoty, která po ne zcela zanedbatelných volebních výsledcích v letech 1992 (3,77 % ve volbách do ČNR, kdy kandidovala ještě jako Hnutí důchodců za životní jistoty) a 1996 (3,09 %) zaznamenala na jaře 1998 náhlý a velmi strmý vzestup preferencí u všech agentur tehdy pravidelně realizujících výzkumy veřejného mínění. V květnu 1998 jí šetření tehdejšího Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) přisoudilo 10 % v stranických preferencích a u agentury Sofres-Factum to bylo 11,2 %. I když květnový výzkum STEM tehdy naznačoval relativně nižší podporu DŽJ (6 %), i tento výsledek nasvědčoval tomu, že by se strana mohla v červnových volbách dostat mezi parlamentní strany. Zvláště když pak ještě tři týdny před volbami další výzkum IVVM v podstatě potvrdil předchozí výsledek tím, že zaznamenal stranické preference DŽJ ve výši 9 %. Volby přesto skončily pro DŽJ neúspěchem, když v nich získala ještě o tři setiny procenta hlasů méně než v roce 1996. Značné výkyvy v podpoře a relativně horší výsledky ve volbách, než jaké naznačovaly některé předvolební průzkumy, se ovšem vyskytly i u jiných mimoparlamentních nebo nových stran, jako tomu bylo např. rovněž v roce 1998 v případě Unie svobody, již ještě květnový výzkum STEM v stranických preferencích přisuzoval podporu 14 % občanů (IVVM a Sofres-Factum tehdy zaznamenaly podporu US nižší úrovní okolo 9 %), přičemž záhy po svém založení v lednu 1998 se tato strana dostala poměrně výrazně nad 10 % i v průzkumech dalších agentur (zde je třeba mít na paměti, že tyto údaje se vesměs týkaly stranických preferencí, jež zahrnovaly i nerozhodnuté a nevoliče, takže předpokládaný volební zisk strany na základě takových výsledků mohl být podstatně vyšší). V porovnání s tím reálný volební výsledek US (8,6 %) byl nesporně zklamáním. Dalším příkladem pak byl výsledek SZ ve volbách v roce 2006, když po náhlém vzestupu podpory strany v únoru a v březnu se její stranické preference dostaly v dubnu na 10 % (podle STEM i CVVM), což ukazoval ještě i výzkum CVVM uskutečněný necelý měsíc před volbami na začátku května, který zjišťoval již přímo voličské preference pomocí uzavřené otázky zaměřené na reálně kandidující strany. Skutečný výsledek SZ (6,3 %) byl tehdy výrazně slabší.

³⁵V květnovém výzkumu CVVM v roce 2010 byla respondentům pokládána mj. otázka na vztah k preferované straně. Mezi příznivci VV se tehdy ukázal relativně nejvyšší podíl těch, kteří svůj vztah ke straně charakterizovali výrokem, že se jim nelíbí žádná strana, ale tato jim nejméně vadí, což uvedla třetina z nich.

³⁶Např. Suverenita – blok J. Bobošíkové, pro kterou ve volbách hlasovalo 3,67 % voličů, se v šetřeních CVVM statisticky měřitelným způsobem prakticky neobjevila, když pouze jednou na konci září 2009 podíl respondentů preferujících tuto stranu dosáhl alespoň 1 %.

³⁷Z výsledků dlouhodobě opakovaných šetření vztahu voličů k preferované straně vyplývá, že valence voličů k politickým stranám zesiluje vždy před volbami během předvolební kampaně a naopak v mezivolebním období oslabuje. [Kunštát 2011c] To se projevilo i v období před volbami v roce 2010, které bylo navíc specifické tím, že díky předčasným volbám, na něž ze známých důvodů nakonec nedošlo, předvolební období spojené s de facto nepřetržitou kampaní trvalo více než rok od pádu Topolánkovy vlády na jaře 2009 a následného uzavření dohody politických stran o posléze zrušených předčasných volbách. Zároveň ovšem v tomto období realizovaná šetření zaznamenávala relativně sníženou deklarovanou ochotu občanů účastnit se voleb, která se od srpna 2009 do března 2010 většinou pohybovala pod hladinou 60 %, zatímco v letech 2007, 2008 a ještě i v první čtvrtině roku 2009 byla pravidelně, i když třeba jen těsně nad ní. Relativně nižší byl také podíl těch, kteří ve výzkumech deklarovali preferenci nějaké konkrétní strany. Ten v období od srpna 2009 do května 2010 v podstatě nikdy významně nepřekročil 70 % a v některých měsících byl i poměrně výrazně pod touto hranicí, jako např. v říjnu 2009, kdy činil jen 63 %, což byl po volbách v roce 2006, odkdy je ve výzkumech otázkou na preference pokládána pod filtrem jen respondentům, kteří nevyloučili svou volební účast, až do té doby jev poměrně řídký. Před volbami v roce 2006 [Kunštát 2006] navíc podíl respondentů deklarujících svou preferenci některé strany výrazně narostl, což se v roce 2010 ani těsně před volbami v době vrcholící kampaně v podstatě neobjevilo. Pozoruhodnou zvláštností posledních voleb z hlediska předvolebních výzkumů byla také okolnost, že deklarovaná volební účast, ve výzkumech CVVM tradičně zjišťovaná otázkou se čtyřbodovou škálou odpovědi, tentokrát statisticky odpovídala skutečné účasti a byla dokonce v rámci statistické chyby absolutně nižší (61 % podle posledního předvolebního šetření z května

2010 proti skutečné účasti ve výši 62,6 %), ačkoli v minulosti u všech typů voleb byla deklarovaná účast vyšší než účast skutečná, a to často velmi výrazně. Volby do PS do roku 1998 v tomto ohledu tvořily sice jistou výjimku s jen malými, statisticky nesignifikantními rozdíly, což ale bylo dáno pravděpodobně tím, že účast v těchto volbách, všeobecně vnímaných jako volby zdaleka nejvýznamnější, byla tehdy na rozdíl od ostatních typů voleb poměrně vysoká (vždy výrazně nad 70 %), takže prostor pro podstatně vyšší deklarovanou volební účast tu prakticky chyběl. V případě voleb do PS v roce 2002 se ovšem rozdíl objevil, a to velmi výrazný, když deklarovaná účast těsně před nimi činila 73 % [Kunštát 2002], což víceméně odpovídalo skutečné účasti ve volbách v roce 1998, zatímco skutečná účast v roce 2002 byla jen 58 %. Také v roce 2006 deklarovaná volební účast před volbami (69 %) převyšovala skutečnou účast (64,5 %), byť výrazně méně než v roce 2002, což ale mohlo být způsobeno značným nárůstem volební účasti oproti minulým volbám, na kterém se pravděpodobně podepsala hlavně intenzivní mobilizace voličů oběma největšími stranami během mimořádně vyhrocené kampaně, která se projevila i – v porovnání s rokem 2002 mnohem výraznějším – posílením vazby voličů na strany v předvolebním období. [Kunštát 2011c] V roce 2010 bezprostředně před volbami sice deklarovaný vztah k preferované straně nebyl výrazně slabší než o čtyři roky dříve [tamtéž], ale, jak bylo naznačeno výše, samotný podíl těch, kdo měli jasnou preferenci některé strany, byl mnohem nižší, stejně jako deklarovaná ochota zúčastnit se voleb. Vzhledem k tomu, že skutečná účast ve volbách se příliš nelišila od účasti ve volbách 2006, můžeme z toho usuzovat, že podstatná část voličů o svojí účasti ve volbách a především o tom, koho budou volit, rozhodovala až v posledních týdnech či dnech před volbami, což ostatně potvrzují i dále zmiňované údaje z exit pollu. Je celkem nabíledni, že vztah těchto voličů k jimi vybraným stranám nemohl být příliš pevný. Deklarovaný vztah k preferované straně je také sám o sobě výrazně slabší, než jaký zcela pravidelně zaznamenávaly kontinuální výzkumy CVVM a IVVM do roku 1998. [Kunštát 2011c]

³⁸Zajímavou skutečností, která s tím může do jisté míry rovněž souviset, je pokles podílu lidí, kteří se identifikují s nějakým světónázorovým politickým nebo ideologickým proudem. [Červenka 2011a]

³⁹V případě ČSSD to byli například její krajsí hejtmani Michal Hašek, Josef Novotný a Milada Emmerová nebo poslanec a předseda Sdružení nájemníků ČR Stanislav Křeček, který figuroval až na 18. místě pražské kandidátky. V Ústeckém kraji se na kandidátce ČSSD mezi zvolené poslance díky preferenčním hlasům z 6. pozice posunul i odstavený populární krajský lídr a kandidát na hejtmana z krajských voleb v roce 2008 Jaroslav Foldyna, který přitom přeskočil právě Petra Bendu, jenž jako šéf regionální organizace ČSSD stál za jeho tehdejšími odstavením. V Praze na kandidátce ODS kromě jiných byl ze 17. místa zvolen i Marek Benda, na Královéhradecku pak z 6. místa také dlouholetá poslankyně Zdenka Horníková. Ve Středočeském kraji za VV ze 7. místa jako první postoupil i bývalý šéf středočeské dopravní policie vystupující dlouhodobě jako moderátor dopravního servisu TV Nova Stanislav Huml.

⁴⁰Do tohoto počtu nejsou zahrnuty změny na předních místech kandidátní listiny, jež neměly vliv na to, kdo získá či nezíská mandát.

⁴¹Z posledního místa kandidátky za ODS postoupili Jan Florián v Praze a Jan Pajer na Královéhradecku. Z předposledního místa v Pardubickém kraji jako první pak mandát za ODS získal Jaroslav Martinů, kterého zde doplnili na 16. místě čtvrtý od konce Radim Jirout a jako nejvýše postavený z 9. místa Jan Čechlovský. Na Karlovarsku, kde ODS získala jen jeden mandát, který připadl čtvrtému z kandidujících, starostovi Ostrova Janu Burešovi, poslední kandidátka Olga Vodičková s téměř 8 % preferenčních hlasů byla první nepostupující, zatímco bývalý poslanec Miloš Patera a Lubomír Suk na prvních dvou místech kandidátky skončili na 6. a 8. nepostupované místo. Kompletní výměna poslanců za ODS proběhla i na Liberecku, kde bývalé poslance Macha a Hasila stojící v čele kandidátní listiny nahradili Vít Němeček z 6. a Ivana Weberová z 9. místa. Z posledního místa na kandidátce ovšem postoupil i Jan Farský kandidující za TOP 09 na Liberecku, z předposledního pak na Vysočině za tutéž stranu první postupující Aleš Roztočil.

⁴²V případě KSČM a ČSSD to bylo právě jen jednou, když v Pardubickém kraji prvního kandidáta v pořadí za KSČM a dosavadního poslance Václava Snopka přeskočila o pouhých osm preferenčních hlasů čtvrtá v pořadí Květa Končická a když ČSSD jako všechny ostatní strany s výjimkou KSČM přišla o volebního lídra v nejmenším Karlovarském kraji, kde poslance Jaroslava Fialu z předposledního místa přeskočil karlovarský hejtman Josef Novotný. TOP 09 přišla o dva ze svých lídrů,

v případě VV se do PS nedostali tři kandidáti z prvního místa. Kamenem úrazu pro ně v tomto ohledu byly vždy kraje Karlovarský a Pardubický, k čemuž v případě VV přibýlo ještě Královéhradecko. Ve všech těchto třech krajích své nejvýše nasazené kandidáty neprosadila ani ODS.

⁴³ To byl případ VV, u KSČM to bylo v pěti krajích, u ČSSD v sedmi, přičemž změna pořadí nastala u deseti kandidátů, u TOP 09 v deseti krajích pořadí změnilo dvanáct kandidujících a v případě ODS se změny týkaly devíti volebních krajů, přičemž beze změn zůstaly jen kraje Středočeský, Zlínský, Moravskoslezský, Jihomoravský a Ústecký.

⁴⁴ Rozdíl v tomto ohledu mezi jednotlivými politickými tábory jsou patrné nejen z toho, v jakém měřítku přistoupily k využívání preferenčních hlasů. V případě obou levicových stran byla úroveň „záškodnického“ či „defenestračního“ kroužkování v intencích protestních iniciativ výrazně nižší, což je patrné dáno jak samotným vztahem jejich přesvědčených voličů k nim, tak zcela přirozeně i sociální a demografickou skladbou jejich elektorátů, který zcela jistě není typickou cílovou skupinou, kterou by v masovém měřítku mohly oslovovat a přesvědčit mobilizační kampaně primárně vedené v prostředí internetu a sociálních sítí, jako je Facebook. Voliči těchto stran, pokud už preferenční hlasy využili, je poměrně často přidělovali kandidátům na předních místech kandidátních listin včetně samotných krajských lídrů, případně je směřovali ke známým a výrazným představitelům strany, kteří se z nějakého důvodu ocitli na de facto nevolitelných místech kandidátky a ke kterým mají voliči přitom zvláště pozitivní vztah. To bylo naprosto zřejmé zejména u voličů ČSSD, kteří preferenční hlasy z nevolitelných míst posunuli vpřed některé výrazné a poměrně známé osobnosti, o nichž byla zmínka již dříve, i když tím patrně ne vždy zrovna museli potěšit stranické vedení, a to dost možná i zcela záměrně, což by mohl být třeba případ někdejšího krajského kandidáta na hejtmana v Ústeckém kraji Jaroslava Foldyna, jehož odstavení na vedlejší kolej po vítězství krajských volbách v roce 2008 vyvolalo v ČSSD značné pnutí. Naproti tomu zejména u ODS mělo využívání preferenčních hlasů vyloženě konfrontační charakter, když část silně loajálních voličů strany tímto způsobem podpořila její vedení a přidělovala preferenční hlasy kandidátům na předních místech, zatímco podstatná část jiných voličů strany naopak důsledně hlasovala „defenestračně“ a svůj postup se otevřeně snažila i koordinovat, což se mnohde zdařilo nad očekávání úspěšně. I zde se navíc přitom zřejmě řešily vnitrostranické konflikty mezi různými tábory a skupinami uvnitř strany, které se před tím promítly do sestavování kandidátek. U TOP 09, která doposud je svým způsobem novou a přitom vnitřně alespoň prozatím velmi soudržnou a kompaktní stranou, jejíž vedení mezi vlastními příznivci nevzbuzuje žádné přehnané negativní reakce, by sklon voličů k „defenestračnímu“ preferenčnímu hlasování neměl být apriorně zvláště silný. Na druhé straně však právě elektorát TOP 09, z velké části tvořený mladšími lidmi z „internetové“ a „facebookové“ generace, kteří vesměs mají ke svojí preferované straně málo pevný vztah, je přesně tou skupinou, již by apel podobných výzev mohl šířeji oslovovat. Výsledky voleb přitom ukazují, že i voliči TOP 09 využívali práva rozdělovat preferenční hlasy kandidátům poměrně často, i když nikoli tak často a především cíleně, jako tomu jednoznačně bylo v případě ODS. Značná část preferenčních hlasů voličů TOP 09 směřovala „pozitivně“ k výrazným a respektovaným osobnostem mezi kandidáty strany v čele jejím předsedou Karlem Schwarzenbergem, který jich v Praze na prvním místě kandidátky obdržel 26,5 %, respektive 46 tisíc, ale třeba i k dlouholetému náčelníkovi horské služby Rudolfovi Chladovi, který byl zvolen jako jediný ze třetího místa kandidátky v Karlovarském kraji, Leoši Hegerovi, Jiřímu Skalickému a mnoha dalším kandidátům, zejména těm ozdobeným řadou akademických a vědeckých titulů. Na druhou stranu zřetelné náznaky preferenčního hlasování podle modelu doporučeného iniciativou Defenestrace 2010 jsou patrné v některých krajích, a to hlavně tam, kde na čele kandidátky stojí političtí veteráni z řad KDU-ČSL s ne vždy zcela nekontroverzní politickou minulostí, což byl případ Pavla Severy na Pardubicku nebo i Vlasty Parkanové v Jihočeském kraji, kde z dvacátého a od konce třetího místa na kandidátce jako celkové druhý v pořadí postoupil Martin Gregora, zatímco Vlasta Parkanová jako krajský lídr postupovala do sněmovny až ze třetího místa a jako vůbec poslední zvolená poslankyně za TOP 09 v tomto kraji. Rovněž v Plzeňském kraji, kde jinak zcela bezpečně z prvního místa a s vysokým podílem preferenčních hlasů postoupil dlouholetý poslanec KDU-ČSL Jaroslav Lobkowicz, získali zejména poslední dva kandidáti nápadně zvýšený podíl preferenčních hlasů, který u posledního dokonce těsně překročil práh 5 %, což ale zde stačilo jen na druhé nepostupové místo. Tendence k udělování preferenčního hlasu pak zcela zjevně přispěla

ke zvolení Jana Farského z posledního místa na kandidátce TOP 09 v Libereckém kraji, kde jako starosta Semil většinu preferenčních hlasů nasbíral mimo svůj domovský okres. V případě VV pak byla frekvence využití preferenčních hlasů obecně nižší, avšak i zde bylo „defenestrační“ hlasování patrné např. v Libereckém kraji, kde jako lídr kandidoval bývalý krajský hejtman za ODS Petr Skokan.

⁴⁵ Ať už jde o pouhou náhodu či nikoli, faktem je, že při o něco nižší volební účasti v porovnání s rokem 2006 počet neplatných hlasů absolutně narostl o cca 13 tisíc.

⁴⁶ Fischerova vláda jako celek se těšila po celou dobu svojí existence vysoké důvěře [Kunštát 2010a] a byla velmi pozitivně hodnocena i z hlediska programu, činnosti, komunikace s veřejností a personálního obsazení. [Červenka 2010] Nicméně navzdory tomu s výjimkou jejího předsedy prakticky žádný její člen se netěšil převažující důvěře veřejnosti. V nejlepším případě byl podíl důvěry a nedůvěry u nich vyrovnaný, u většiny pak podíl nedůvěry více či méně převažoval a řadu ministrů velká část veřejnosti vůbec neznala ani po mnoha měsících v úřadě. [Kunštát 2010b] Z toho lze vyvozovat, že výše uvedené pozitivní hodnocení Fischerovy vlády mělo jen velmi málo společného s jejím reálným fungováním a působením a že bylo z velké části výsledkem jakési projekce mlhavých pozitivních představ veřejnosti o ní, jež pravděpodobně přímo vyvěraly z toho, že mělo jít o vládu primárně „nestranickou“.

⁴⁷ Viz vývoj spokojenosti s politickou situací ve výzkumech CVVM. [Kunštát 2010a, 2011a, 2011b]

⁴⁸ O relativním úspěchu ODS lze hovořit zejména v kontextu debaklu, který strana utrpěla o dva roky dříve v senátních volbách na podzim 2008, kdy obhájila pouze tři mandáty v tradičně pravicových obvodech v Praze, zatímco ČSSD jako její hlavní konkurent zvítězila s výjimkou jednoho obvodu, kde uspěla kandidátka KSČM, ve všech obvodech zbývajících a získala tehdy 23 mandátů. Samozřejmě v porovnání s rokem 2004, kdy tehdy naopak vládní ČSSD v senátních volbách zcela propadla bez zisku jediného mandátu, zatímco ODS jich získala 18, byl tento výsledek skromnější a fakticky znamenal ztrátu deseti křesel.

⁴⁹ Byli to Jaromír Štětina na Praze 10, kde minule kandidoval za Stranu zelených, a v obvodu Karlovy Vary Jan Horník, bývalý člen ODA, dlouholetý starosta Božího Daru a karlovarský krajský zastupitel, který v roce 2004 kandidoval do Senátu za sdružení Spojení demokraté-Sdružení nezávislých.

⁵⁰ Kromě již zmiňované Ludmily Müllerové to byl Igor Petrov v obvodu Frýdek-Místek a také Bedřich Moldan, který byl v roce 2004 zvolen jako senátor za ODS v obvodu Kutná Hora a který v roce 2010 kandidoval namísto Karla Schwarzenberga na Praze 6, kde postoupil do druhého kola, v němž pak velmi těsně o sedmdesát hlasů prohrál s Petrem Bratským z ODS.

⁵¹ Z nich pouze dva další postoupili do druhého kola, a sice Věra Kovářová v obvodu Beroun, kde proti ní svůj senátní post obhájil Jiří Oberfalzer z ODS, a v obvodu Kutná Hora Zdeněk Nováček, jehož výrazným rozdílem ve druhém kole porazil kandidát za ČSSD Jaromír Strnad.

⁵² Byl jím v obvodu Frýdek-Místek Stanislav Czudek, kterého ve druhém kole nevelkým rozdílem porazil vítěz prvního kola Petr Gawlas kandidující za ČSSD.

⁵³ Hnutí Severočesí.cz fakticky navázalo na komunální mostecké Sdružení Mostčané Mostu, které zde v roce 2006 s převahou vyhrálo volby do městského zastupitelstva, což v roce 2010 s ještě výraznějším ziskem zopakovalo.

⁵⁴ V obvodu Ústí nad Labem za hnutí kandidoval někdejší komunistický senátor za tento obvod (v období 1998-2004), krajský zastupitel a dlouholetý starosta Telnice Jaroslav Doubrava, který v barvách nového uskupení odvedl porážku svému soupeři z roku 2004 a dosavadnímu senátorovi Pavlu Sušickému z ODS, ačkoli do druhého kola postupoval až jako druhý. V obvodu Most pak s velkou převahou v prvním i ve druhém kole, v němž se utkala s kandidátem za ČSSD Zdeňkem Brabcem, zvítězila dětská neuroložka z mostecké nemocnice a od roku 2002 mostecká zastupitelka Alena Dernerová, původně zvolená za SNK-ED a od roku 2006 za Sdružení Mostčané Mostu, která se do širšího povědomí veřejnosti dostala zejména díky značně medializované kauze z roku 2009, kdy se jí vedení mostecké nemocnice údajně na tlak krajských politiků pokusilo propustit za její veřejnou kritiku nevhodných nákupů zdravotnické techniky společností Krajská zdravotní a. s., spravující nemocnice patřící Ústeckému kraji.

⁵⁵ Jedním z možných vysvětlení tohoto lokálního fenoménu je velmi zvláštní politická situace v tomto kraji, kde od roku 2000 nepřetržitě vládne koalice ODS a ČSSD. Ta zde vznikla po prvních volbách

do zastupitelstev krajů v roce 2000, jež na počet hlasů (28,22 % i mandátů (18) vyhrála těsně KSČM před ODS (26,75 % a 17 mandátů), za níž s odstupem následovala ČSSD (17,24 % a 11 mandátů) a tehdejší Čtyřkoalice (13,24 %). Jelikož se sociální demokracie tehdy striktně distancovala od jakékoli koaliční spolupráce s komunisty a jelikož ODS s Čtyřkoalicí neměla v zastupitelstvu ani zdaleka většinu, došlo nakonec po značně dramatickém jednání k vytvoření nejtěsnější většinové koalice mezi ODS a ČSSD, když ČSSD vyloučila z účasti na krajské koalici i Čtyřkoalicí, o jejíž zapojení ODS tehdy usilovala. Ve volbách o čtyři roky později ODS s téměř 40 % hlasů sice sama získala absolutní většinu mandátů (28), takže mohla vytvořit radu kraje bez účasti kohokoli dalšího a odsunout tím třetí ČSSD (15,29 % a 10 mandátů) vedle druhé v pořadí KSČM (25,26 % a 17 mandátů) do opozice, ovšem ODS místo toho upřednostnila pokračování v koalici s ČSSD, byť s výrazně pozměněným poměrem sil v radě. Během obou těchto volebních období se přitom mezi oběma jinak antagonistickými stranami, respektive mezi některými jejich představiteli v tomto kraji zjevně vytvořily četné zájmové vazby, což se stalo terčem ostré kritiky z mnoha stran. Před krajskými volbami v roce 2008 se i proto ČSSD, která v radě kraje hrála jen symbolickou roli, vyslovila rezolutně proti další spolupráci s ODS, což učinila i v ostatních krajích, ale právě na Ústecku, kde volebním lídrem a kandidátem na hejtmana za ČSSD byl Jaroslav Foldyna, to bylo velmi jednoznačné. Nicméně po volbách, které zde ČSSD s 32,78 % hlasů a 22 mandáty tentokrát jasně vyhrála před ODS (20,57 % a 13 mandátů) a KSČM (18,39 % a 12 mandátů), jež v zastupitelstvu kraje doplnili právě i nově zformovaní Severočeši.cz s osmi mandáty, došlo k tomu, že Foldyna, který i po volbách, v nichž mj. získal zdaleka nejvyšší počet preferenčních hlasů, striktně odmítal pokračování v koalici s ODS, byl odstaven z povolebního vyjednávání o složení rady. V ní následně s ČSSD opět zasedla ODS a také jeden nezávislý zvolený za hnutí Severočeši.cz, od něhož se po volbách distancoval. Namísto Foldyna pak byla do funkce krajské hejtmanky zvolena dvojka na kandidátní listině ČSSD Jana Vaňhová. To v kraji celkem přirozeně vyvolalo velmi negativní reakci, která bezpochyby výrazně nahrála úspěchu Severočešů.cz v senátních a stejně tak i komunálních volbách na podzim 2010, když ti kromě jiného svoji kampaň stavěli na tvrzení, že jsou v kraji jedinou skutečnou opozicí.

⁵⁶Jen nedlouho před senátními volbami ve výzkumu zaměřeném na důvěru k politickým stranám na tom VV spolu s TOP 09 byly o poznání lépe než ODS a naopak nikoli významně hůře než ČSSD. [Šamanová 2010a] O rok později byla situace v tomto ohledu zejména v případě strany VV samozřejmě dramaticky odlišná, i když výrazně hůře hodnocenými byly i TOP 09 a ODS. [Šamanová 2011a, Kunštát 2011d]

⁵⁷To podtrhla i naprostá marginalizace ve sněmovních volbách relativně úspěšných stran SPOZ a Suverenita, které do senátních voleb nasadily poměrně vysoký počet kandidátů, jejichž podpora zůstala vesměs mizivá.

⁵⁸Výjimku v tomto směru tvořila svého času tzv. Čtyřkoalice, v níž se spojila v reakci na opoziční smlouvu čtveřice menších stran KDU-ČSL, US, ODA a DEU. Čtyřkoalice aspirovala na to stát se jednotnou velkou stranou, čímž chtěla zabránit marginalizaci svých jednotlivých členů, jež jim jako malým stranám údajně hrozila v případě, kdyby ODS a ČSSD prosadily změny volebního systému a ústavy podle svých představ, a poměrně dlouho vedla žebříčky stranických preferencí, přičemž v letech 1998 a 2000 výrazně uspávala v senátních volbách, čímž fakticky zabránila ODS s ČSSD přijmout jakékoli ústavní změny, když tyto strany přišly nejprve o ústavní a posléze i prostou většinu v Senátu. Čtyřkoalice se ovšem ukázala být vnitřně nesourodou a nestabilní. Uskupení, které se po sloučení US a DEU a po odchodu ODA z něj přeměnilo na Koalici, zůstalo ve volbách do PS v roce 2002 značně za očekáváním, přičemž bezprostředně po nich zaniklo, když obě do něj zapojené strany ve sněmovně vytvořily dva oddělené stranické kluby, i když společně vstoupily do koalice s vítěznou ČSSD.

⁵⁹Karel Schwarzenberg jako volební lídr TOP 09 v Praze získal 46 087 preferenčních hlasů, respektive 26,51 %, k čemuž se v absolutním, ani relativním vyjádření nikdo další už ani nepřiblížil, a to v žádném kraji za žádnou stranu. Právě s Karlem Schwarzenbergem v čele TOP 09 v Praze dokonce porazila zde až do té doby vždy zcela suverénní ODS.

⁶⁰Ostatní představitelé TOP 09 jsou mezi veřejností vesměs málo známí, případně ve vztahu k nim výrazně převažuje nedůvěra. To druhé platí nejen pro Miroslava Kalouska, ale i ministry Jaromíra Drábka či Leoše Hegera, stejně jako pro místopředsedkyni PS Vlastu Parkanovou. Nepříliš známým a převážně negativně vnímaným z pohledu veřejnosti je i předseda poslaneckého klubu strany Petr Gazdík, prakticky zcela neznámými jsou další místopředsedové strany Pavol Lukša, Marek Ženíšek i nedávno odstoupivší Ludmila Müllerová. [Kunštát 2011e, 2011f]

⁶¹To ostatně do jisté míry dokládají např. odchody Miloše Zemana z čela ČSSD či Václava Klause z vedení ODS, které také nepřinesly zásadní propad podpory těchto stran, ačkoli oba jako předsedové a hlavní strůjci úspěšného vzestupu těchto subjektů ve své době zastíňovali své spolustraníky do té míry, že se o obou mnohdy mluvilo jako o „stranách jednoho muže“.

⁶²Na poměrně výrazné vítězství ČSSD poukazovaly nejen předvolební výzkumy, ale stejně tak i velmi sebevědomá a takticky zřejmě nepřilíš šťastná prohlášení tehdejšího předsedy strany Jiřího Paroubka i jiných představitelů stranického vedení, která velmi často v nejrůznějších souvislostech označovala stranu za „jistého vítěze“ nadcházejících voleb. Namísto mobilizace voličů byl ovšem účinek takových sdělení očividně opačný, když voliči naklonění ČSSD zůstali částečně doma a částečně se na poslední chvíli rozhodli podpořit jinou stranu.

⁶³V červnu a v září 2011.

Časopis **Naše společnost** je odborným periodikem Centra pro výzkum veřejného mínění, které je od roku 2003 vydáváno Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i. Počínaje rokem 2007 je časopis recenzovaný.

Redakce

Daniel Kunštát, šéfredaktor, Gabriela Šamanová, výkonná redaktorka

Redakční rada

Ilona Bažantová (PrF UK, Praha), Adéla Gjuríčová (ÚSD AV ČR, Praha), František Kalvas (FF ZČU, Plzeň), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR a FSV UK, Praha), Igor Nosál (FSS MU, Brno), Jiří Šubrť (FF UK, Praha), Tomáš Trampota (FSV UK, Praha), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR a FF UK, Praha), Milan Zeman (SÚ SAV, Bratislava)

Zaměření časopisu

Stati primárně vycházejí z výzkumů veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti a aktuálnost témat. Příspěvky čerpají zejména z dat kontinuálního šetření CVVM. Časopis přijímá i analýzy vycházející z empirických šetření jiných subjektů a teoretické stati, které souvisejí s tématy výzkumu veřejnosti a jejího mínění a těží z paradigmat nabízených nejen sociologií, ale například též demografií, politologií, ekonomii, mediálními studii, soudobými dějinami etc.

Časopis vychází dvakrát ročně.

Naše společnost online: <http://www.cvvm.cas.cz>

Korespondenci zasílejte na adresu:

CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1 nebo na e-mail redakce.ns@soc.cas.cz.

Praha 2011

ISSN 1214-438X

SOU

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

